

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА

Інформаційно-методичний вісник психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини
№ 9, вересень 2017

ЧИТАЙТЕ У НОМЕРІ:

* * *

Результати діяльності
психологічної служби системи
освіти Дніпропетровщини
у 2016-2017 навчальному році

* * *

Обласні навчально-методичні
заходи у 2017-2018 навчальному
році

* * *

Про внесення змін до деяких
Наказів МОН України і
МОНМС України

* * *

Про затвердження Плану
заходів МОН України щодо
розвитку психологічної
служби системи освіти
України (наказ МОН № 1127,
від 08.08.2017).

* * *

Методичні розробки практичних
психологів

Авторський колектив:

Мушинський В.П., керівник психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області, практичний психолог-методист;

Савельєва Н.В., завідувачка Дніпропетровським обласним НМЦ практичної психології і соціальної роботи, практичний психолог-методист;

Васильковська С.І., директор Дніпропетровського обласного методичного психолого-медико-педагогічного центру, вчитель-методист.

Психологічна служба. Інформаційно-методичний вісник психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини, № 9, вересень 2017

До першої частини збірника увійшли інформаційно-аналітичні матеріали.

До другої частини збірника включені нормативно-правові документи, що регулюють діяльність психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області.

До третьої частини – тези методичних розробок практичних психологів, яким встановлено вищу кваліфікаційну категорію та присвоєно педагогічне звання «практичний психолог-методист» за результатами атестації 2017 року.

Збірник адресовано керівникам районних та міських управлінь, відділів освіти, методистам рай/міськ/во з психологічної служби, практичним психологам і соціальним педагогам навчальних закладів.

З М І С Т

Частина I. Інформаційно-аналітичні матеріали

- Аналіз результатів діяльності психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини у 2016-2017 н. р. 2
- Обласні навчально-методичні заходи у 2017-2018 навчальному році. 8

Частина II. Нормативно-правові документи

- Про внесення змін до деяких Наказів Міністерства освіти і науки України і Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. 10
- Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України (наказ МОН № 1127, від 08.08.2017). 12

Частина III. Методичні розробки

- *Бикова О.С.* Використання інтерактивних методів у превентивній роботі з метою формування соціальної компетентності учнів. 22
- *Михалюк О.А.* Формування професійної компетентності соціального педагога як запорука ефективного соціального супроводу соціалізації особистості учня. 24
- *Гавриленко-Ковальова М.М.* Сенсорна інтеграція в психологічному супроводі дітей з порушенням мовленнєвого розвитку. 28
- *Євдокимова А.В.* Практичні поради щодо проведення тренінгів пізнавальних процесів школярів 1-4 класів. 33
- *Кельнер С.С.* Психолого-педагогічний супровід профільного навчання – складова моделі соціально-орієнтованого середовища навчального закладу. 40
- *Кісель О.В.* Філософсько-освітній потенціал екопсихології як засобу формування екологічної культури особистості. 45
- *Кривощокова М.І.* Психолого-педагогічний супровід адаптації молодшого школяра. 50
- *Пруняк О.В.* Психологічні умови сприяння розвитку творчих здібностей дитини. 55
- *Резникова Л.А.* Вчуся бути розумним. Корекційна програма. 57
- *Шолом Ю.В.* Роль практичного психолога у процесі інтеграції дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі. 63

До картотеки практичного психолога освіти

Симптоматический опросник самочувствия (СОС) 67

ЧАСТИНА I. Інформаційно-аналітичні матеріали

Аналіз результатів діяльності психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини у 2016-2017 н.р.

1. Про забезпечення навчальних закладів практичними психологами і соціальними педагогами

Психологічна служба системи освіти Дніпропетровщини складається з 21 районних психологічних служб, 13 міських психологічних служб, 10 об'єднаних територіальних громад психологічної служби ПТНЗ, психологічної служби ВУЗів I-II рівнів акредитації та психологічної служби спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування.

Діяльність психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області у 2016-2017 навчальному році була спрямована на реалізацію Плану заходів щодо розвитку психологічної служби системи освіти Дніпропетровської області на період до 2017 року, а саме: 1) подальший розвиток мережі психологічної служби і ПМПК в містах та районах області в умовах децентралізації; 2) проведення навчальних семінарів з питання «Організаційно-правові аспекти діяльності психологічної служби системи освіти» для керівників навчальних закладів з метою надання практичної допомоги місцевим органам управління освітою; 3) організація діяльності районно-міських психологічних служб за інтегрованою моделлю для забезпечення психологічного та соціально-педагогічного супроводу інклюзивного навчання; 4) проведення Дня психологічного здоров'я та Тижня психології в закладах освіти Дніпропетровщини.

Крім того, працівники психологічної служби продовжували надавати психологічну допомогу дітям та сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах внаслідок бойових дій у Донецькій і Луганській областях та анексії Криму.

У 2016-2017 н. р. збільшився кількісний склад обласної психологічної служби у порівнянні з минулим навчальним роком - з 1503 до 1524 фахівців (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Динаміка чисельності практичних психологів і соціальних педагогів

Навчальний рік	Загальна кількість	К-сть практичних психологів	К-сть соціальних педагогів
2007 - 2008	980	742	240
2008 - 2009	1093	804	289
2009 - 2010	1170	841	329
2010 - 2011	1304	916	388
2011 - 2012	1323	933	390
2012 - 2013	1463	1012	451
2013 - 2014	1467	1033	434
2014 - 2015	1443	1006	437
2015 - 2016	1503	1037	466
2016 - 2017	1524	1039	485

Значна кількість практичних психологів та соціальних педагогів - 1105 фахівців - зосереджена у містах, зокрема у м. Кривому Розі – 365, м. Дніпрі - 835, м. Кам'янське - 141. У сільських районах таких фахівців значно менше – 278 спеціалістів. (див. таблицю 2).

**Кадрове забезпечення психологічної служби системи освіти
Дніпропетровської області у 2016– 2017 навчальному році**

№	Назва міст, районів та ОТГ	Загальна кількість фахівців	Кількість практичних психологів	Кількість соціальних педагогів	Методист рай/міськ/во
1	м. Вільногірськ	7	6	0	1
2	м. Дніпро	383	259	123	1
3	м. Кам'янське	141	80	58	3
4	м. Жовті Води	32	21	10	1
5	м. Кривий Ріг	365	242	122	1
6	м. Марганець	19	17	1	1
7	м. Нікополь	28	27	0	1
8	м. Новомосковськ	36	26	9	1
9	м. Покров	16	13	2	1
10	м. Павлоград	45	26	18	1
11	м. Першотравенськ	10	9	0	1
12	м. Синельникове	10	3	6	1
13	м. Тернівка	13	8	4	1
	Всього по містах:	1105	737	353	15
14	Апостолівська ОТГ	10	6	3	1
15	Нивотрудівська ОТГ	2	1	0	1
16	Грушівська ОТГ	2	1	0	1
17	Зеленодольська ОТГ	9	7	2	0
18	Васильківський р-н	7	6	0	1
19	Верхньодніпровський р-н	23	12	11	0
20	Дніпровський р-н	12	11	1	0
21	Слобожанська ОТГ	9	5	4	0
22	Сурсько-Литовська ОТГ	1	1	0	0
23	Новоалександрівська ОТГ	3	1	2	0
24	Криворізький р-н	24	10	13	1
25	Криничанський р-н	15	5	9	1
26	Магдалинівський р-н	6	4	1	1
27	Межівський р-н	7	6	0	1
28	Нікопольський р-н	8	8	0	0
29	Новомосковський р-н	15	12	2	1
30	Павлоградський р-н	7	4	2	1
31	Богданівська ОТГ	2	2	0	0
32	Вербківська ОТГ	6	3	2	1
33	Петриківський р-н	9	8	0	1
34	Петропавлівський р-н	5	4	0	1
35	Покровський р-н	11	8	2	1
36	П'ятихатський р-н	7	6	0	1
37	Синельниковський р-н	14	7	6	1
38	Солонянський р-н	7	6	0	1
39	Солонянська ОТГ	5	2	2	1
40	Новопокровська ОТГ	2	2	0	0
41	Єлизарівська ОТГ	1	0	1	0
42	Софіївський р-н	12	12	0	0
43	Томаківський р-н	14	8	5	1
44	Царичанський р-н	8	7	0	1
45	Широківський р-н	6	5	0	1
46	Юр'ївський р-н	9	8	0	1
	Всього по районах:	278	188	68	22
	Заклади обласного підпорядкування	74	42	32	0
	ВНЗ I-II рівнів акредитації	55	38	17	0
	ПТНЗ	50	34	15	1
	Всього по області	1562	1039	485	38

Слід також зазначити, що у 2016-2017 навчальному році дещо збільшився показник забезпечення навчальних закладів ставками практичних психологів і соціальних педагогів. Відповідно до нормативної потреби заклади освіти Дніпропетровської області забезпечені на 60% ставками практичних психологів і соціальних педагогів (станом на 01.07.2017 р.). У минулому навчальному році цей показник дорівнював 57%.

Міські навчальні заклади забезпечені працівниками психологічної служби на 78%, сільські заклади освіти – на 29%, заклади обласного підпорядкування – на 86%, ПТНЗ – на 51%, ВНЗ I-II рівнів акредитації – на 44%.

Найкращі показники у психологічних служб м. Кривого Рогу – 100%, м. Кам'янське – 89%, м. Новомосковськ – 89 %, м. Тернівка – 89%;

серед сільських районів - у психологічних служб Дніпровського району – 99%, Слобожанської ОТГ – 90%, Солонянська ОТГ – 43

Найнижчі показники у психологічних служб Васильківського (8%) та Магдалинівського (9%) районів. (див. таблицю 3).

Таблиця 3

**Забезпечення навчальних закладів ставками
практичних психологів і соціальних педагогів у 2016-2017 н.р.**

№	Місто, район, ОТГ	К-сть НЗ	Наявних ставок	Нормативна потреба	Дефіцит	Забезпечено потребу
1	Вільногірськ	15	6,25	17,5	11,25	36 %
2	Дніпро	350	290,25	405,25	115	72 %
3	Кам'янське	93	111,01	124,75	13,74	89 %
4	Жовті Води	26	22,25	27	4,75	82 %
5	Кривий Ріг	287	300,25	297,25	-3	100 %
6	Марганець	18	15,5	27,75	12,25	56 %
7	Нікополь	56	19	64	45	30 %
8	Новомосковськ	29	29	33,75	4,75	86 %
9	Покров	17	14	19,5	5,5	72 %
10	Павлоград	44	30,5	47,75	17,25	64 %
11	Першотравенськ	17	10	18	8	56 %
12	Синельникове	20	8,25	17,25	9	48 %
13	Тернівка	9	10,25	12	1,75	86 %
	Всього по містах:	981	866,51	1111,75	245,24	78 %
14	Апостолівська ОТГ	22	6	16,5	10,5	36 %
15	Нивотрудівська ОТГ	4	1	4,5	3,5	22 %
16	Грушівська ОТГ	8	1	6	5	17 %
17	Зеленодольська ОТГ	14	6,75	13	6,25	52 %
18	Васильківський р-н	39	3,25	39	35,75	8 %
19	Верхньодніпровський р-н	37	13,75	26	12,25	53 %
20	Дніпровський р-н	33	32	32,25	0,25	99 %
21	Слобожанська ОТГ	7	9	10	1	90 %
22	Сурсько-Литовська ОТГ	4	1	4	3	25 %
23	Новоалександрівська ОТГ	6	3	5,25	2,25	57 %
24	Криворізький р-н	42	14,25	33	18,75	43 %
25	Криничанський р-н	47	6	33,5	27,5	18 %
26	Магдалинівський р-н	47	2,75	32	29,25	9 %
27	Межівський р-н	33	4,75	21,25	16,5	22 %
28	Нікопольський р-н	42	6,5	31,75	25,25	21 %
29	Новомосковський р-н	59	6,25	57,5	51,25	11 %
30	Павлоградський р-н	26	4	21,25	17,25	19 %
31	Богданівська ОТГ					
32	Вербківська ОТГ	7	4,25	7,75	8,75	55 %
33	Петриківський р-н	19	5,75	17,25	11,5	33 %
34	Петропавлівський р-н	32	3,5	20,75	17,25	17 %
35	Покровський р-н	30	11	28	17	39 %
36	П'ятихатський р-н	51	3,25	32	28,75	10 %
37	Синельниковський р-н	44	8,75	31	21,5	28 %
38	Солонянський р-н	29	2,25	18	15,75	13 %
39	Солонянська ОТГ	12	3	7	4	43 %
40	Новопокровська ОТГ					-
41	Слізарівська ОТГ					-
42	Софіївський р-н	34	5,25	21	15,75	21 %
43	Томаківський р-н	27	8,5	21	12,5	41 %
44	Царичанський р-н	31	4,5	21,5	17	21 %
45	Широківський р-н	11	3,5	10,25	6,75	34 %
46	Юр'ївський р-н	29	3,5	19	15,5	19 %
	Всього по районах:	826	188,25	641,25	457,5	29 %
	Заклади обласного підпорядкування	42	70,25	81,5	11,25	86 %
	ПТНЗ	53	54,5	106	51,5	51 %
	ВНЗ I-II рівнів акредитації	62	55	124	69	44 %
	Всього по області:	1964	1234,51	2064,5	834,49	60 %

Керівництво районно – міськими службами здійснювалось 38 методистами рай/міськ/во з психологічної служби, серед яких 16 методистів працюють за інтегрованою моделлю і відповідають тільки за роботу психологічної служби та ПМПК, а 22 методисти, крім психологічної служби, відповідають і за інші напрямки роботи.

Методисти районних (міських) відділів освіти з психологічної служби спрямовували свою роботу на подальше розширення мережі психологічної служби та забезпечення роботи 72 методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів.

2. Проблеми, над якими працювали фахівці психологічної служби

Практичні психологи і соціальні педагоги надавали допомогу учням, їх батькам, педагогам та представникам державних та громадських організацій з різних психологічних та соціальних проблем (див. таблицю 4)

Таблиця 4

Тематика звернень до фахівців психологічної служби протягом навчального року

№ з/п	Тематика звернень	Кількість звернень	
		до практичних психологів	до соціальних педагогів
З боку батьків:			
1.	Стосунки дитини з однолітками	3498	1117
2.	Готовність дітей до навчання та труднощі у навчанні	3811	1506
3.	Вікові та індивідуальні особливості розвитку, проблеми самооцінки дитини	1668	618
4.	Допомога дітям та сім'ям у складних життєвих ситуаціях	1609	1049
5.	Адаптація дитини до нового колективу	1884	406
6.	Профілактика шкідливих звичок, залежностей та формування навичок здорового способу життя	2080	959
7.	Інше, а саме: Статеве виховання	222	162
	Профорієнтація	309	
	Проблеми з поведінкою	342	
	Допомога дітям з особливими потребами	102	366
	Дитячі страхи	132	41
	Комп'ютерна залежність	114	154
З боку педагогів:			
1.	Асоціальні прояви у поведінці учнів	2555	1452
2.	Готовність до навчання та труднощі у навчанні	2565	1647
3.	Вікові та індивідуальні особливості розвитку, проблеми самооцінки дитини	2258	639
4.	Допомога дітям та сім'ям у складних життєвих ситуаціях	1097	684
5.	Психологічний клімат педагогічного колективу	320	275
6.	Інше, а саме: Емоційне вигорання	340	61
	Психологічна просвіта	262	
	Стосунки з учнями	382	407
	Аналіз уроку	94	
	Допомога дітям з особливими потребами	57	119
З боку дітей:			
1.	Самовдосконалення, розвиток власних здібностей і компетенцій	2613	731
2.	Професійне самовизначення	2565	1132
3.	Стосунки з однолітками	3041	1096
4.	Допомога дітям та сім'ям у складних життєвих ситуаціях	853	506
5.	Інше, а саме: Стосунки з батьками	524	457
	Стосунки з вчителями	284	350
	Самотність	41	
	Особливі освітні потреби	213	311
З боку інших зацікавлених осіб (представників громадскості тощо):			
1.	Допомога дітям та сім'ям у складних життєвих ситуаціях	390	208
2.	Професійне самовизначення	425	85
3.	Самовдосконалення, розвиток здібностей та компетенцій учнів	293	454
4.	Інше, а саме: Подання інформації до кримінальної міліції	85	95
	Подання до суду	67	139
	Питання інклюзії	112	29

3. Актуальні напрями психологічного забезпечення

Виходячи із зазначених тенденцій і проблем найбільш актуальними у даний час напрямами психологічного забезпечення освіти є:

- інтеграція структурних підрозділів психологічної служби, організацій, установ, громадських об'єднань, які здійснюють свою діяльність у сфері психологічного супроводу та соціально-педагогічного патронажу освіти, в цілісну багаторівневу державно-громадську систему надання психологічної та соціально-педагогічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу;
- соціально-психологічне проектування, моніторинг та експертиза умов та результатів навчальної діяльності вихованців, учнів і студентів у зв'язку з процесом реформування окремих складових освітньої галузі;
- удосконалення програм професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, впровадження психолого-андрагогічних технологій з метою підвищення рівня їхньої психологічної культури й психологічної компетентності;
- соціально-педагогічне і психологічне забезпечення превентивних заходів щодо різних форм узалежнень, соціально небезпечних ігор, фізичного насилля, суїцидальної та агресивної поведінки;
- розробка та запровадження психологічних програм і проєктів, спрямованих на профілактику асоціальних явищ (алкоголізму, наркоманії, соціального сирітства, насилля, суїцидальної поведінки тощо), труднощів у адаптації, навчанні і вихованні, порушень в поведінці.

4. Організація належного психологічного та соціально-педагогічного супроводу

Важливі кроки, які на думку МОН України доцільно вирішити у 2017-2018 навчальному році керівникам обласних, районних, міських департаментів (управлінь, відділів) освіти і науки, методистам з психологічної служби для організації належного психологічного супроводу учасників навчально-виховного процесу:

1. Забезпечення в межах компетенції своєчасне виконання Плану заходів МОН України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року (Наказ МОН України від 08.08.2017 № 1127).

2. Забезпечення навчальних закладів усіх типів практичними психологами і соціальними педагогами відповідно до нормативної потреби; організація діяльності мобільних консультаційних пунктів та «Телефонів довіри».

3. Створення належних умов праці для практичних психологів і соціальних педагогів: виділення окремого кабінету, який повинен мати робочу зону, зону для проведення групових занять, зону для психологічного розвантаження, його відповідне оформлення та матеріально-технічне оснащення.

4. Покращення методичного забезпечення діяльності працівників служби, у тому числі і в навчальних закладах новостворених об'єднаних територіальних громад (призначення методиста з психологічної служби, керівника методичного об'єднання (методичної групи), затвердження річного плану роботи, створення єдиного банку даних, передплата фахових видань);

5. Надання повноцінної психологічної та соціально-педагогічної допомоги кожному учню, який опинився в складній життєвій ситуації та перебуває в деструктивному середовищі, допомога батькам таких дітей.

6. Психологічне і соціально-педагогічне забезпечення та супровід інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, організація роботи освітніх психолого-(медико)-педагогічних консилиумів, консультативна і просвітницька робота з батьками таких дітей відповідно до алгоритму діяльності практичного психолога і соціального педагога в умовах інклюзивної освіти:

1. *Ознайомлення з особою дитини, історією та особливостями протікання захворювання.*

2. *Бесіду з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальні можливості, самоконтроль поведінки, емоційно-вольової сфери тощо).*

3. *Оцінювання освітнього середовища, визначення його відповідності до потреб і можливостей дитини.*

4. *Вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини.*

5. *Проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми розвитку.*

6. *Проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи) та педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.*

7. *Проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та формування особистості.*

8. *Відстеження соціально-психологічного клімату в колективі.*

9. *Сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення до позакласної і позашкільної діяльності.*

10. *Моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості до відповідних програм та планів.*

7. Допомога у вирішенні проблем адаптації дітей до навчального закладу та запобігання конфліктам в учнівських колективах, у тому числі і засобами медіації.

8. Профілактика негативних явищ в освітньому середовищі. У зв'язку із зростанням соціальної та психологічної напруги навколо теми підліткових суїцидів і наявності небезпечних "груп смерті" в соціальних мережах ("Синій кит", "Тихий дім", "Біжи або помри", "Зникни на 24 години" тощо) надважливими є

психологічна безпека дітей в Інтернет-просторі та профілактика суїцидальних нахилів у дітей. Профілактика психологічного насильства як в школі, так і в сім'ї.

9. Забезпечення психологічного і соціально-педагогічного супроводу професійного самовизначення старшокласників, допомога в побудові власної професійної траєкторії у відповідності до індивідуальних інтересів та здібностей кожного підлітка.

10. Забезпечення захисту прав і свобод дітей, створення належних соціально-психологічних умов для безпечного та комфортного освітнього середовища та захисту честі і гідності учнів, вихованців, студентів.

11. Налагодження ефективної міжсекторальної та міжвідомчої взаємодії із спеціалістами відповідних служб (службою у справах дітей, центрами зайнятості населення, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо) у забезпеченні повноцінного психологічного і соціального розвитку дітей та учнівської молоді.

12. Розвиток особистісного компоненту професійної діяльності практичних психологів і соціальних педагогів із застосуванням психолого-андрагогічних технологій (моніторинг психоемоційного благополуччя, стрес-менеджмент, супервізія / інтервізія, розвиток професійно-важливих якостей та інш.).

Перспективи розвитку психологічної служби на 2017-2018 н.р.

Подальший розвиток психологічної служби буде здійснюватись шляхом розробки Плану заходів щодо розвитку психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини на період до 2020 року, а саме:

- 1. Збільшення показників забезпеченості спеціалістами психологічної служби відповідно до нормативної потреби.**
- 2. Вивчення стану розвитку психологічної служби і ПМПК в містах та районах області; надання практичної допомоги місцевим органам управління освітою та територіальним громадам; інформування про проведену роботу.**
- 3. Підготовка методичних рекомендацій для керівників місцевих органів управління освітою та керівників закладів освіти щодо створення безбар'єрного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах територіальної громади.**
- 4. Впровадження психолого-андрагогічних технологій у практику роботи методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів..**
- 5. Створення відповідних умов для розвитку професійно важливих якостей у практичних психологів та соціальних педагогів, профілактики професійного вигорання шляхом систематичних засідань супервізійних/інтервізійних груп, груп психологічної підтримки, оволодіння техніками психоемоційної саморегуляції .**
- 6. Організація діяльності районно-міських психологічних служб за інтегрованою моделлю; забезпечення психологічного та соціально-педагогічного супроводу інклюзивного навчання.**
- 7. Проведення Дня психологічного здоров'я та Тижня психології в закладах освіти Дніпропетровщини.**
- 8. Узагальнення та розповсюдження інноваційного професійного досвіду шляхом проведення обласних навчально-методичних заходів, таких як: День психологічної служби, конкурс методичних розробок, конкурс кабінетів, конкурс «Психолог року».**

**Обласні навчально-методичні заходи
у 2017-2018 навчальному році**

Серпень

29.08.17 Серпнева конференція: семінар-практикум для керівників методичних об'єднань районно/міських психологічних служб та ОТГ «Про особливості діяльності психологічної служби у 2017-2018 н.р.» (на базі ДОПППО, з 10.00 до 13.00)

Вересень

06.09.17 Засідання м/о практичних психологів ВНЗ I-II рівнів акредитації (на базі ДОМППМЦ. Початок о 10.00)

07.09.17 Засідання м/о практичних психологів і соціальних педагогів спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування (на базі ДОМППМЦ. Початок о 10.00)

14.09.17 Засідання обласної експертно-методичної ради Дніпропетровського ОНМЦ практичної психології і соціальної роботи

Жовтень

05.10.17 Обласна науково-практична конференція «День психологічної служби системи освіти Дніпропетровщини» – рік 26-й (для методистів з психологічної служби міст, районів, громад, керівників м/о, практичних психологів і соціальних педагогів. З 10.00 до 14.00).

10.10.17 День психологічного здоров'я в закладах освіти (з нагоди Всесвітнього дня психічного здоров'я).

26.10.17 Семінар-нарада «Організаційно-методичне забезпечення діяльності практичних психологів і соціальних педагогів об'єднаних територіальних громад» (ДОПППО, Початок 10.00)

Листопад

16.11.17 Засідання обласної експертно-методичної ради Дніпропетровського ОНМЦ практичної психології і соціальної роботи

23.11.17 Семінар «Інтегрована модель діяльності психологічної служби системи освіти» (о 10.00 на базі ДОПППО, для п/н і с/н 1-го року роботи.)

Грудень

07.12.17 День психолого-медико-педагогічної консультації Дніпропетровщини (для методистів рай/міськ/во з психологічної служби та ПМПК, консультантів районних (міських) ПМПК. Початок о 10.00)

14.12.17 Професійна майстерня керівника методичного об'єднання (на базі ДОПППО, для керівників м/о практичних психологів і соціальних педагогів. Поч. о 10.00)

Лютий

08.02.18 Засідання м/о практичних психологів ВНЗ I-II рівнів акредитації (на базі ДОМППМЦ)

15.02.18 Засідання м/о практичних психологів спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування (на базі ДОМППМЦ. Початок о 10.00)

22.02.18 Семінар «Психологічний супровід розвитку особистості дошкільника» (на базі ДОПППО, для практичних психологів ДНЗ. Початок о 10.00)

Березень

15.03.18 Семінар «Застосування інтерактивних методів навчання в освітньому процесі» (на базі ДОПППО, для методистів рай/міськ/во з психологічної служби, керівників м/о, практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти. Початок о 10.00)

29.03.18 Фінал обласного конкурсу «Психолог року 2018»

Квітень

23.04.18-27.04.18 Тиждень психології в закладах освіти Дніпропетровщини

26.04.18 Семінар-нарада «Організаційно-методичне забезпечення діяльності районно-міської психологічної служби» (для методистів рай/міськ/во з психологічної служби, на базі ДОМППМЦ, Початок о 10.00)

Травень

22.05.18 Електронна звітність практичних психологів і соціальних педагогів ПТНЗ

22.05.18 Засідання м/о практичних психологів ВНЗ I-II рівнів акредитації (на базі ДОМППМЦ. Початок о 10.00)

23.05.18 Засідання м/о практичних психологів і соціальних педагогів спеціальних закладів освіти обласного підпорядкування (на базі ДОМППМЦ. Початок о 10.00)

Курси підвищення кваліфікації за категоріями:

- 1) для практичних психологів з досвідом роботи до 5 років;
- 2) для практичних психологів з досвідом роботи від 5 до 10 років;
- 3) для практичних психологів дошкільних навчальних закладів;
- 4) для соціальних педагогів закладів освіти.

Курси підвищення кваліфікації на 2018 рік плануються в залежності від кількості заявок.
Заявки подавати до 01.10.2017 р. в ДОШПО.

ЦЕНТР ПСИХОЛОГО-АНДРАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРОПОНУЄ

Тренер	Назва тренінгу
Мушинський Віктор Петрович, методист-психолог вищої категорії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Супервізійний тренінг «Розвиток професійно важливих якостей практичного психолога освіти» (2-3-4-х денний тренінг) 2. Тренінг розвитку психогенетичного потенціалу особистості (2-3-4-х денний тренінг) 3. Тренінг розвитку еутимних здібностей (2-3-4-х денний тренінг) 4. Тренінг «Технології подолання критичних ситуацій-фрустрація, стрес, конфлікт, криза» (2-3-4-х денний тренінг) 5. Супервізійна група для практичних психологів закладів освіти обласного підпорядкування (ПТНЗ, ВНЗ I-II рівнів акредитації (за графіком) 6. Тренінг розвитку гумористичних здібностей (2-3-4-х денний тренінг)
Савельєва Наталія Володимирівна методист-психолог вищої категорії	<ol style="list-style-type: none"> 7. Тренінг для тренерів <u>Перший рівень.</u> Основи тренінгової роботи (3-денний тренінг) <u>Другий рівень.</u> Тренерська компетентність (3-денний тренінг) <u>Третій рівень.</u> Практикум з написання корекційних та розвивальних програм (3-денний) 8. Супервізійний майстер-клас «Організаційно-методична робота» (самоменеджмент у професійній діяльності. 2-денний) 9. Семінар-тренінг «Методика формування команди» (2-денний) 10. Тренінг особистісного зростання (з елементами танцювальної терапії. 3-денний) 11. Воркшоп по роботі з дітьми та підлітками «групи ризику» (група динамічного навчання - триденний)
Знанецька Інна Василівна, методист-психолог першої категорії	<ol style="list-style-type: none"> 12. Тренінг з консультування <u>Перший рівень.</u> Тренінг навичок консультування (3-денний) <u>Другий рівень.</u> Індивідуальний стиль консультування (3-денний) <u>Третій рівень.</u> Проблемно-орієнтоване консультування (3-денний)
Знанецька Інна Василівна Вознюк Людмила Віталіївна	<ol style="list-style-type: none"> 13. Тренінг «Технології роботи та саморегуляції у стресових ситуаціях. Профілактика професійного вигорання» (3-денний)
Мушинський Віктор Петрович Знанецька Інна Василівна	<ol style="list-style-type: none"> 14. Супервізійний тренінг з консультування (після проходження тренінгу з консультування)

Додаткова інформація:

- ✓ Початок роботи центру – 1 жовтня 2016 р.
- ✓ Запис на всі групи проводиться постійно.
- ✓ Порядок проведення тренінгів в залежності від комплектації груп.
- Телефон для запису: (056) 371 – 11 – 23 або за контактними телефонами тренерів.

◆ **Контактні телефони тренерів:**

- ▶ Мушинський Віктор Петрович – 096-263-42-65
- ▶ Савельєва Наталія Володимирівна – 066-232-12-63, 097-609-01-03
- ▶ Знанецька Інна Василівна – 096-38-61-021
- ▶ Вознюк Людмила Віталіївна – 097-730-20-45

**Тренінги можуть проводитись на базі міст та районів
за попередньою домовленістю з учасниками.**

ЧАСТИНА II. Нормативно-правові документи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

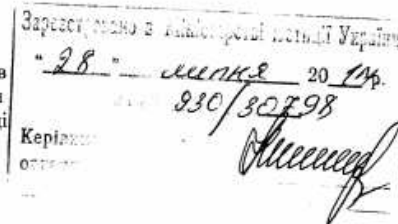
НАКАЗ

03 07 20 17 р.

м. Київ

№ 948

Про внесення змін до деяких наказів Міністерства освіти і науки України і Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Відповідно до статей 21, 22 Закону України «Про освіту», Нормативів чисельності практичних психологів і соціальних педагогів, встановлених додатком до Положення про психологічну службу системи освіти України, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 3 травня 1999 року № 127, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30 грудня 1999 року за № 922/4215 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2009 року № 616), та з метою упорядкування типових штатних нормативів навчальних закладів

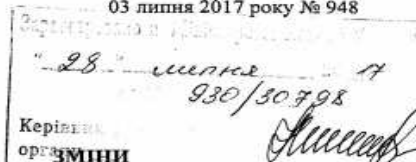
НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Зміни до деяких наказів Міністерства освіти і науки України і Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, що додаються.
2. Департаменту економіки та фінансування (Даниленко С.В.) подати цей наказ на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України в установленому законодавством порядку.
3. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Хобзю П.К.
4. Цей наказ набирає чинності з дня його офіційного опублікування.

Міністр

Л.М. Гриневич

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства
освіти і науки України
03 липня 2017 року № 948

до деяких наказів Міністерства освіти і науки України і
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

1. Пункт 4 наказу Міністерства освіти і науки України від 05 грудня 2008 року № 1105 «Про затвердження Типових штатних нормативів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 29 грудня 2008 року за № 1250/15941, викласти в такій редакції:

«4. Керівникам спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, привести штатні розписи закладів у відповідність до цього наказу.

У разі виробничої необхідності за рахунок спеціального фонду можуть бути введені додаткові посади.»

2. Пункт 3 наказу Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 року № 1204 «Про затвердження Типових штатних нормативів професійно-технічних навчальних закладів», зареєстрованого в Міністерстві

юстиції України 25 січня 2011 року за № 114/18852, викласти в такій редакції:

«3. Керівникам професійно-технічних навчальних закладів привести штатні розписи закладів у відповідність до цього наказу.

У разі виробничої необхідності за рахунок спеціального фонду можуть бути введені додаткові посади.»

3. У Типових штатних нормативах професійно-технічних навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 року № 1204, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 25 січня 2011 року за № 114/18852:

1) у таблиці позицію «Майстер виробничого навчання або педагог професійного навчання» доповнити новими рядками такого змісту:

1	У навчальному центрі при кримінально-виконавчій установі закритого типу на навчальну групу з контингентом до 10
2	(включно) учнів У навчальному центрі при кримінально-виконавчій установі закритого типу на навчальну групу з контингентом 11 і більше учнів

»;

2) пункт 5 викласти в такій редакції:

«5. Посади практичного психолога, соціального педагога вводяться в штатні розписи навчальних закладів за умови наявності спеціалістів з фаховою освітою з розрахунку не більше однієї ставки кожної посади на навчальний заклад за рахунок коштів загального фонду відповідних бюджетів (для державних і комунальних навчальних закладів).»

4. У таблиці Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 06 грудня 2010 року № 1205, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 22 грудня 2010 року за № 1308/18603, позицію «Практичний психолог Соціальний педагог» викласти в такій редакції:

Практичний психолог Соціальний педагог	0,25 0,5 0,75 1	У школах сіл та селищ:
		при кількості до 99 учнів
		при кількості 100 і більше учнів
		при кількості 200 і більше учнів
		при кількості 300 учнів
	0,5 0,75 1	у школах міст:
		при кількості до 499 учнів
		при кількості 500 і більше учнів
		при кількості 700 учнів

».

5. Пункт 3 наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31 жовтня 2012 року № 1230 «Про затвердження Типових штатних нормативів позашкільних навчальних закладів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19 листопада 2012 року за № 1935/22247, викласти в такій редакції:

«3. Керівникам позашкільних навчальних закладів привести штатні розписи закладів у відповідність до цього наказу.

У разі виробничої необхідності за рахунок спеціального фонду можуть бути введені додаткові посади.»

6. Пункт 3 наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03 грудня 2012 року № 1370 «Про затвердження Типових штатних нормативів спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 21 грудня 2012 року за № 2142/22454, викласти в такій редакції:

«3. Керівникам навчальних спортивних закладів привести штатні розписи закладів у відповідність до цього наказу.

У разі виробничої необхідності за рахунок спеціального фонду можуть бути введені додаткові посади.»

7. У пунктах 3.1 і 3.2 Типових штатних нормативів спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 03 грудня 2012 року № 1370, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 21 грудня 2012 року за № 2142/22454, графі 3 позиції «Практичний психолог, соціальний педагог» викласти в такій редакції:

«Посади практичного психолога, соціального педагога вводяться за умови наявності спеціалістів з фаховою освітою з розрахунку не більше однієї ставки кожної посади на навчальний спортивний заклад за рахунок коштів загального фонду відповідних бюджетів (для державних і комунальних навчальних закладів).»

8. У пунктах 12 і 13 таблиці Типових штатних нормативів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 23 січня 2014 року № 60, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 31 січня 2014 року за № 200/24977, графі 3 позицій «Практичний психолог», «Соціальний педагог» викласти в такій редакції:

«Вводяться за умови наявності спеціалістів з фаховою освітою з розрахунку не більше однієї ставки кожної посади на навчальний заклад за рахунок коштів загального фонду відповідних бюджетів (для державних і комунальних навчальних закладів).»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

08 08 20 17 р.

м. Київ

№ 1124

Про затвердження Плану заходів
Міністерства освіти і науки України
щодо розвитку психологічної служби
системи освіти України
на період до 2020 року

Відповідно до статей 21, 22 Закону України «Про освіту», підпункту 2 пункту 1 наказу Міністерства освіти і науки України «Про унормування діяльності психологічної служби системи освіти» від 02.03.2017 № 334 та з метою підвищення ефективності діяльності, удосконалення науково-методичного забезпечення психологічної служби системи освіти України на 2017-2020 роки

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити План заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року (далі – План заходів), що додається.

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Кононенко Ю. Г.), департаменту професійної освіти (Кучинський М. С.), департаменту економіки та фінансування (Даниленко С. В.), державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти» (Завалевський Ю. І.), Українському науково-методичному центру практичної психології та соціальної роботи (Панок В. Г.) (за згодою), департаментам (управлінням) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій:

Факт: 10.08.2017 ф

1) забезпечити в межах компетенції своєчасне виконання Плану заходів;

2) подавати щороку до 01 червня державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти» (Завалевський Ю. І.) інформацію про стан виконання Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року для узагальнення в друкованому та електронному вигляді:

- електронна адреса: psychologos@imzo.gov.ua;

- поштова адреса: вул. Митрополита В. Липківського, 36, м. Київ, 03035, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», відділ психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи (кім. 204).

3. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Міністра Хобзея П. К.

Міністр

Л. М. Гриневич

**План заходів Міністерства освіти і науки України
щодо розвитку психологічної служби системи освіти України
на період до 2020 року**

№	Завдання	Виконавці	Терміни	Очікуваний результат
1	2	4	5	6
1. Розвиток мережі психологічної служби системи освіти України				
1.1.	Розробити Положення про психологічну службу системи освіти України	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2018	Положення про психологічну службу системи освіти України
1.2.	Створити інформаційну базу професійного інструментарію фахівців психологічної служби системи освіти України	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2018	Інформаційна база професійного інструментарію фахівців психологічної служби системи освіти України
1.3.	Проводити щорічний моніторинг щодо забезпеченості навчальних закладів практичними психологами і соціальними педагогами	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти	2018-2020	Аналітично-статистичні матеріали за результатами щорічного моніторингу

		і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій		
1.4.	Забезпечити введення та збереження посад практичних психологів і соціальних педагогів у навчальних закладах усіх типів, форм власності та рівнів підпорядкування в умовах реформування системи освіти та адміністративно-територіального реформування	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій	2018-2020	Лист МОН про забезпечення фахівцями психологічної служби системи освіти
2. Удосконалення організаційного рівня функціонування психологічної служби системи освіти України				
2.1.	Внести на розгляд зміни до наказу МОН від 06.12.2010 № 1205 «Про затвердження Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів»	Департамент економіки та фінансування Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2018	Зміни до наказу МОН від 06.12.2010 № 1205 «Про затвердження Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів»
2.2.	Розробити єдині вимоги до ведення професійної документації фахівців психологічної служби	Департамент загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2018	Єдині вимоги до ведення професійної документації для фахівців психологічної служби
2.3.	Внести на розгляд зміни до наказу МОН від 06.10.2010 № 930 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників»	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2018	Зміни до наказу МОН від 06.10.2010 № 930 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників»
2.4.	Розробити зразки та інструкції щодо заповнення робочих журналів: - практичного психолога; - соціального педагога	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2018	Робочі журнали, інструкції - практичного психолога; - соціального педагога
2.5.	Розробити циклограму організації діяльності фахівців психологічної служби	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2018-2019	Циклограма діяльності фахівців психологічної служби
2.6.	Сприяти удосконаленню роботи «Телефонів довіри» для консультування учнів, педагогів,	Департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської	2018-2020	Робота «Телефонів довіри»

	батьків	міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти		
2.7.	Проводити (щорічно) дослідження стану розвитку психологічної служби системи освіти України	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій	2018-2020	Інформаційні довідки
2.8.	Сприяти взаємодії інклюзивно-ресурсних центрів та фахівців психологічної служби в системі психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами дошкільного та шкільного віку в умовах інклюзивного навчання	Департамент загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2018-2020	Лист МОН про пріоритетні напрями діяльності психологічної служби системи освіти України
2.9.	Розробити Положення про щорічний Всеукраїнський конкурс для практичних психологів і соціальних педагогів «Нові технології у новій українській школі»	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2019-2020	Положення про щорічний Всеукраїнський конкурс
3. Покращення науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти України				
3.1.	Розробити та впровадити в систему післядипломної педагогічної освіти програму спецкурсу підвищення кваліфікації педагогічних працівників «Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей у навчальному закладі»	ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою), обласні інститути післядипломної педагогічної освіти	2018	Програма спецкурсу підвищення кваліфікації педагогічних працівників «Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей у навчальному закладі»
3.2.	Розробити технології супроводу сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами	Департамент загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою), департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій	2018	Методичні рекомендації «Соціально-реабілітаційні і навчальні програми в роботі психолого-медико-педагогічних консультацій із сім'єю»
3.3.	Забезпечити підготовку та публікацію інформаційних, аналітичних матеріалів, методичних посібників,	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини	2018-2020	Інформаційні, аналітичні матеріали, методичні посібники,

	рекомендацій, статей з актуальних питань діяльності психологічної служби	департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою), департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій		рекомендації, статті тощо
3.4.	Розробити і впровадити інноваційні програми тренінгів для всіх учасників навчально-виховного процесу з актуальних питань діяльності психологічної служби	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти	2018-2020	Програми тренінгів
3.5.	Забезпечити методичний супровід профілактики різних форм насильства серед учнів шляхом упровадження відновних практик у навчальних закладах	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою), департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій	2018-2020	Методичний посібник для працівників психологічної служби і вчителів, заходи з упровадження відновних практик
3.6.	Забезпечити реалізацію навчально-профілактичних програм через систему післядипломної педагогічної освіти: «Дорослішай на здоров'я», «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», «Розвиток психосоціальної стійкості до стресу» тощо	Департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти	2018-2020	Проведення навчальних семінарів у регіонах; впровадження програм у практику підвищення кваліфікації працівників психологічної служби
3.7.	Розробити та впровадити методичне забезпечення професійного самовизначення старшокласників, які опинились у складних життєвих	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної	2018-2020	Методичні рекомендації з питань психолого-педагогічного

	обставинах (далі –СЖО)	освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)		супроводу професійного самовизначення старшокласників, які опинились у СЖО
3.8.	Розробити науково-методичне забезпечення діяльності працівників психологічної служби з надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у СЖО, у тому числі внаслідок військових дій	ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2018-2020	Методичні рекомендації, посібники з питань надання допомоги дітям і сім'ям, що опинились у СЖО, у тому числі внаслідок військових дій
3.9.	Провести всеукраїнське моніторингове дослідження серед учасників навчально-виховного процесу: «Надання допомоги дітям постраждалим від військових дій і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби»	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2018-2020	Аналітичні матеріали, методичні рекомендації щодо надання допомоги постраждалим від військових дій і внутрішньо переселеним особам в діяльності психологічної служби
3.10.	Розробити та затвердити діагностичні мінімуми діяльності практичних психологів і соціальних педагогів різних типів навчальних закладів	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2019	Діагностичні мінімуми діяльності практичних психологів і соціальних педагогів різних типів навчальних закладів
4. Підвищення якості роботи працівників психологічної служби системи освіти України				
4.1.	Сприяти впровадженню курсу для фахівців психологічної служби щодо психолого-педагогічного і корекційно-розвиткового супроводу осіб з особливими освітніми потребами	Департамент загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»	2018	Лист МОН щодо впровадження курсу
4.2.	Впроваджувати програми соціально-педагогічної і психологічної роботи з профілактики насильства і конфліктів в учнівському середовищі з використанням медіації	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій	2018-2020	Лист МОН про впровадження служб порозуміння у навчальних закладах

4.3.	Вивчати стан (щорічно) забезпеченості матеріально-технічних умов (окремі кабінети, обладнання, науково-методична база) для організації діяльності працівників психологічної служби	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій	2018-2020	Аналітично-статистичні матеріали
4.4.	Забезпечити роботу online-студії з обміну досвідом «Інноваційна діяльність фахівців психологічної служби системи освіти»	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби	2018-2020	Постійна робота online-студії з обміну досвідом
4.5.	Впроваджувати інформаційно-освітню протиалкогольну програму «Сімейна розмова»	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою), департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій	2018-2020	Аналітичні матеріали щодо впровадження програми
4.6.	Впровадити курс (спецкурс) для практичних психологів і соціальних педагогів: - «Базові навички медіатора в навчальному закладі. Забезпечення участі жінок і дітей у розв'язанні конфліктів і миробудуванні»; - «Протидія торгівлі людьми в Україні»: спецкурс для педагогічних працівників; - «Навчіть дитину захищатися» (з питань попередження сексуального насильства над дітьми); - «Навички кризового консультування та розвиток психосоціальної стійкості до стресу у дітей»	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2018-2020	Аналітична довідка за результатами вивчення рівня обізнаності
4.7.	Створити в мережі Інтернет постійно діючий Всеукраїнський форум для працівників психологічної служби	ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби	2018-2020	Постійно діючий Всеукраїнський форум
5. Підвищення психологічної компетентності керівників закладів і установ освіти				
5.1.	Забезпечити включення у програму курсів підвищення кваліфікації	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та	2018-2020	- Лист МОН щодо впровадження

	керівників, заступників керівників установ та навчальних закладів системи освіти усіх рівнів тематичних курсів (спецкурсів) з актуальних питань діяльності психологічної служби	захисту прав дитини департаменту професійної освіти, департамент вищої освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти		тематичних курсів (спецкурсів) з актуальних питань діяльності психологічної служби; - програми тематичних курсів (спецкурсів)
5.2.	Підготувати методичні рекомендації для керівників установ освіти та навчальних закладів усіх типів, форм власності та рівнів підпорядкування з актуальних питань діяльності психологічної служби системи освіти та оптимізації організаційно-управлінської складової у реалізації напрямків діяльності психологічної служби	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2018-2020	Методичні рекомендації
5.3.	Забезпечити організацію та проведення семінарів, тренінгів, круглих столів для керівників закладів і установ освіти з метою підвищення якості управлінської діяльності в умовах формування нової української школи за тематикою: - «Організаційно-правові аспекти діяльності психологічної служби системи освіти»; - «Ефективний менеджмент у закладах освіти»; - «Формування організаторських умінь, комунікативної і конфліктологічної компетентності»; - «Підвищення психологічної культури»; - «Формування готовності усіх учасників навчально-виховного процесу до впровадження концепції Нової української школи»; - «Психологічні особливості розвитку професійних компетенцій вчителя в сучасних умовах»; - «Психологічні аспекти управління освітніми закладами в умовах реформування системи освіти»; - «Діяльність психологічної служби в умовах децентралізації та реформування освіти»; - «Психологічний супровід управлінської діяльності в	Департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти	2018-2020	Проведення семінарів, тренінгів, круглих столів

	загальноосвітньому навчальному закладі» тощо			
5.4.	Розробити програми та забезпечити проведення навчальних семінарів з питань: - «Роль, місце та основні функції практичного психолога, соціального педагога в організації навчально-виховного процесу» для керівників навчальних закладів; - «Психологічна підготовка керівника закладу освіти до роботи в умовах соціокультурних змін»; - «Психолого-педагогічний супровід організації навчально-виховного процесу в умовах реформування освіти» для керівників районних (міських) методичних центрів (кабінетів); - кейс-курс «Психологічна та соціальна компетентність керівників та педагогічних працівників освітньої організації у процесі реалізації Концепції Нової української школи»	Департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти	2018-2020	Програми, методичні рекомендації
6. Проведення заходів щодо розвитку психологічної служби системи освіти України				
	Забезпечити організацію та проведення міжнародних, всеукраїнських конференцій, семінарів-нарад, тематичних семінарів, тематичних виставок, круглих столів, науково-методичних масових заходів, конкурсів, майстер-класів, нарад, консиліумів, форумів, методичних об'єднань, тематичних вебінарів з актуальних питань розвитку психологічної служби усіх рівнів освіти за спільної участі керівників установ освіти, навчальних закладів та працівників психологічної служби з метою пошуку нових шляхів професійної взаємодії і розвитку	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою), департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти	2018-2020	Міжнародні, всеукраїнські конференції, семінари-наради, тематичні семінари, тематичні виставки, круглі столи, науково-методичні масові заходи, конкурси, майстер-класи, наради, консиліуми, форуми, методичні об'єднання, тематичні вебінари тощо
6.2.	Сприяти участі працівників психологічної служби регіонів у міжнародних проектах з актуальних питань діяльності психологічної служби	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою)	2018-2020	Участь у міжнародних проектах
6.3.	Сприяти узагальненню та поширенню інноваційного досвіду роботи працівників психологічної служби	Відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини	2018-2020	Підвищення рівня обізнаності педагогічної

		департаменту професійної освіти Міністерства освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи (за згодою), департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні центри (відділи, кабінети, лабораторії) психологічної служби системи освіти	громадськості з питань діяльності психологічної служби
--	--	---	--

В. о. директора

Ю. І. Завалевський

ЧАСТИНА III. Методичні розробки

Використання інтерактивних методів у превентивній роботі з метою формування соціальної компетентності учнів

Бикова Ольга Сергіївна, соціальний педагог вищої категорії Криворізької загальноосвітньої спеціалізованої школи №4 з поглибленим вивченням іноземних мов

Проблема превентивності є однією з пріоритетних в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень.

Досягти ефективності впровадження інтерактивних технологій у превентивній роботі можливо за умови виконання таких завдань:

- Здійснити оновлення змісту і технологій превентивного виховання особистості.
- Підвищити рівень знань, умінь і навичок протидії негативним явищам та формування відповідальної поведінки.
- Сприяти поширенню знань і розуміння принципів та навичок превентивної поведінки.
- Сприяти підвищенню обізнаності педагогів школи з питань процесу превентивного виховання особистості у сучасних умовах шляхом проведення тематичних засідань шкільного методичного об'єднання класних керівників, семінарів, психологічних тренінгів, майстер-класів, засідань творчої групи тощо.
- Здійснити організаційно-методичне забезпечення підвищення батьківської майстерності з питань запобігання негативній соціалізації у родині шляхом розгляду питань превентивної освіти на загальношкільних та класних батьківських зборах, засіданнях шкільного батьківського комітету, проведення індивідуальної та групової роботи з батьківською громадськістю, лекторіїв, круглих столів, загальношкільних та класних родинних свят тощо.

Отже, забезпечення функцій превентивної роботи в школі орієнтується на актуальні для дитини потреби запобігання негативним явищам та формування безпечної поведінки.

Превентивне виховання здійснюється на трьох рівнях:

- раннє, або первинне, превентивне виховання (соціально-педагогічна профілактика);
- вторинне превентивне виховання (превентивна допомога і корекція);
- третинне превентивне виховання (адаптація, реабілітація і ресоціалізація).

Соціальний педагог працює з першими двома рівнями превентивного виховання.

Превентивну роботу необхідно проводити з усіма дітьми, з метою попередження відхилень у поведінці, особливо з тими, хто перебуває у несприятливих умовах виховання, характеризується негативною поведінкою, а також з тими, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки. Превентивне виховання вимагає тісної співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу. Заходи по превентивному вихованню необхідно планувати і здійснювати спільно з заступником директора з виховної роботи, практичним психологом, класними керівниками та класоводами.

На спеціаліста соціальної служби лягає велика відповідальність при здійсненні профілактичної роботи у середовищі підлітків. Ця робота буде мати позитивні результати лише за умови високої професійності, відповідальності, а також за умови різностороннього впливу на особистість старшокласника, сукупності таких форм та методів роботи, які будуть виховувати активну, самостійну особистість, що добровільно відмовиться від негативних форм поведінки і буде прагнути розвивати свої здібності, реалізовувати власні можливості. Отже, основою інтерактивного підходу є інтерактивні вправи і завдання, які виконують учасники. Головна особливість інтерактивних вправ і завдань в тому, що вони спрямовані не лише і не так на закріплення вивченого матеріалу, як на вивчення нового.

Використання інтерактивних ігор у соціально-просвітницькій та профілактичній діяльності є досить актуальним. Бо це процес соціальної взаємодії, на підставі якого в учасників виникає якесь «нове» знання, що народилося безпосередньо в ході цього процесу або стало його результатом.

Специфіка ігрової діяльності в системі соціально-педагогічної роботи з дітьми полягає, перш за все, у превентивній та корекційній спрямованості гри. Метою таких ігор може бути

як безпосередній розвиток особистісних якостей дитини, так і демонстрація творчості учасників, їхньої позиції і можливих перспектив розвитку.

– це рольова гра. У ній пропонується прийняти позицію (роль) когось із учасників і потім напрацювати спосіб, який дозволить привести цю ситуацію до логічного завершення (гра).

Для того, щоб отримати максимальну користь від рольової гри, запропоновані ситуації повинні бути максимально наближеними до реального життя. Тому, працюючи з дітьми, варто користуватися лише такими ситуаціями, які будуть близькими та знайомими цій цільовій групі.

Інструкція до рольової гри повинна детально описувати всі аспекти ситуації. Разом з тим, вона не має ставити жорстких умов, які б створювали перешкоди для учасників групи висловити своє ставлення стосовно того, як потрібно діяти в даній ситуації.

Слід підкреслити, що саме поведінка, а не вияв творчих здібностей і талантів учасників є основою для подальшої дискусії. Ті учасники групи, які не беруть безпосередньої участі у розігруванні ситуації, виступають у ролі спостерігачів.

Також слід пам'ятати, що використовувати рольові ігри треба коректно. Ефективність рольової гри обумовлена її життєвістю та новизною переживань. Якщо використовувати рольові ігри без вагомих на те причин, їхній ефект буде зведено.

Наступним ефективним інтерактивним методом у профілактичній роботі є використання відеоматеріалів та мультиплікаційних фільмів.

Слід наголосити, що під час перегляду відеолекторіїв варто пам'ятати про деякі обмеження щодо застосування відеоматеріалів у роботі з підлітковою аудиторією. Так, наприклад, для перегляду не можуть використовуватися відеоматеріали, в яких показано технологію виготовлення та вживання наркотичних речовин, є сцени насильства, інші аспекти, що можуть нашкодити підлітку.

Відеосюжет можна переглянути повністю або поділити його на міні-сюжети, які повинні закінчуватися завершеними мізансценами і викликати зацікавленість щодо подальшого перегляду. Під час обговорення та підбиття підсумку слід задіяти всіх учасників.

Додатково під час перегляду відеоматеріалів можна використовувати такі методи:

- інтерактивна гра;
- рольова гра;
- метод кейсів (наприклад, тестових або фото-ситуацій);
- мозковий штурм (брейнстормінг);
- дискусія;
- виготовлення колажів. Після перегляду відеофільму «Алкоголь та підліток» учням 7 класу запропоновано створити колективний колаж;
- написання листів (комусь або ж самому собі);
- різноманітні методи арт-терапії (малювання, дописування сценарію фільму або ж переписування його від певного моменту тощо). Учні початкової школи залюбки після перегляду мультиплікаційних фільмів про права дітей на своїх малюнках зображують статті з Конвенції ООН;

Важливо пам'ятати, що відео використовуються не для того, щоб заповнити час. Головна особливість цього методу – реалізм, який ґрунтується на фактах. Використання цього методу дозволяє найбільш актуальні питання розглядати без зайвого ризику.

Іноді недооцінюють роль мультиплікації у профілактичній і навіть корекційній роботі, вважаючи, що мультфільм – це просто цікава казка, перегляд якої допомагає заповнити вільний час. На мою думку, це не так. Для дитини мультфільм – це реалії, у які вона легко переноситься і сприймає їх як справжні. Яскравість фарб мультиплікації, насиченість образами, чудернацькими істотами, які допомагають візуалізувати добро та зло, роблять мультфільм незамінним інструментом виховної роботи з дітьми та підлітками, який ґрунтується на потребах самої дитини, є ненав'язливим, природним.

І необхідно пам'ятати, що мультфільм, який залишити без обговорення, не дасть так багато, як той мультфільм, який було проаналізовано спільно з дітьми та з якого було зроблено відповідні висновки.

Виходячи із вищезазначеного, можна визначити і сформулювати очікувані результати:

Для учнів 1-4-х класів:

- сформованість основ духовно-морального розвитку особистості: самооцінювання, самоконтролю, знання та навички ведення здорового способу життя, усвідомлення цінності власного життя і необхідності збереження здоров'я з раннього дитинства.

Для учнів 5-7-х класів:

Усвідомлення:

- норм та правил власної поведінки та норм соціально важливих для суспільства;
- наслідків негативного впливу шкідливих звичок на здоров'я людини;
- сформованість активної життєвої позиції щодо негативних проявів у соціумі;

Для учнів 8-9-х класів:

- усвідомлення наслідків негативного впливу шкідливих звичок на здоров'я людини;
- розуміння необхідності подолання стигматизації та дискримінації людей, що живуть з ВІЛ;
- вміння визначати свій соціальний статус у соціальній групі, адаптуватися в різних життєвих ситуаціях та конструктивно впливати на них, регулювати власну поведінку;
- розуміння особистістю своїх прав, свобод, обов'язків.

Для учнів 10-11-х класів :

- сформованість життєвих компетенцій, активної та громадської позиції, необхідності дотримуватись конституційно-правових норм, своїх прав, обов'язків;
- імунітету до асоціальних впливів, чітке розуміння необхідності ведення здорового способу життя;
- готовності до виконання різних соціальних ролей;
- наявність життєвих пріоритетів, цілей та ідеалів.

Література

1. **Андреев Н. А., Тараканов Ю. В.** Асоциальное поведение несовершеннолетних: монография / под ред. А. В. Горожанина. – Самара : Изд-во Самарского юрид. ин-та Минюста России, 2001. – 154 с.
2. **Ігри дорослих.** Інтерактивні методи навчання / [упоряд. Л. Галіцина]. - К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. - 128 с. - (Бібліотека «Шкільного світу»)
3. **Навчання** здорового способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації. Навч. метод. посібник. – К.: ДІПСМ, 2004
4. **Оржиховська В.М.,** Пилипенко О.І. Превентивна педагогіка. Навчальний посібник. – Черкаси, 2007. – 180с.
5. **Оржиховська В.М.,** Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх. Навчальний посібник. – Черкаси, 2008. – 280 с.
6. **Превентивна** робота з молоддю за методом «рівний-рівному»: навч. посіб. / [за ред. І. Д. Звереві]. - К. : Навч. кн., 2002. - 256 с.

Формування професійної компетентності соціального педагога як запорука ефективного соціального супроводу соціалізації особистості учня

Михалюк Лариса Олександрівна, соціальний педагог вищої категорії Криворізької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 103

Проблема компетентності соціального педагога набуває в останні роки все більшу актуальність у зв'язку з тим, що постійно трансформується соціальний досвід, реформується система освіти, розвиваються технології соціальної роботи, зростає рівень вимог соціуму до фахівців. Розвиток соціальних якостей учнів неможливий без сформованої професійної компетентності соціального педагога. Для успішної роботи соціального педагога необхідно чітко розуміння та розрізнення понять «кваліфікація» та «компетенція», які інколи ототожнюють з поняттям «компетентність» Проте при всій своїй схожості вони мають різне смислове навантаження.

Термін **компетенція** стосується кола питань, щодо яких певна особа володіє знаннями та досвідом, або ж повноважень певного закладу чи особи. Компетенція соціального педагога визначається нормативними документами та відображається у посадових

інструкціях. В основі професійної **компетентності** лежать сформовані знання, уміння та навички професійної діяльності. Термін «**кваліфікація**» відображає ступінь розвитку особистості у трудовій сфері її життєдіяльності, визначає її соціальний статус і має економічні показники.

Виходячі з досвіду роботи ми пропонуємо **Модель професійної компетентності соціального педагога**, яка включає:

1. **Професійні знання, які передбачають знання** вікової, педагогічної, соціальної психології; етики, естетики, основ права, екології; принципів, закономірностей, змісту, методів та форм виховання; інноваційних процесів, технологій освітньо-виховної роботи; особливостей профілактики девіантної поведінки учнів різного віку.

2. **Соціальний педагог повинен володіти певними професійними вміннями та навичками**, тобто вміти застосовувати професійні знання в практичній діяльності, здійснювати корекцію відхилень у поведінці школярів, молоді.

3. **Соціальний педагог повинен мати певні професійні якості особистості, а саме:** відкритість, комунікабельність, емпатію, делікатність, автентичність, безпосередність, доброзичливість, конкретність.

4. **Важливим для соціального педагога є його професійний імідж**, який можна розглядати як сукупність особистісної привабливості, інтелігентності, образу здорової і благополучної людини, позитивного настрою, соціального статусу.

Основною метою роботи соціального педагога є соціальний супровід навчально-виховного процесу у контексті соціалізації особистості учня. Для її досягнення соціальний педагог ставить перед собою більш конкретні цілі:

- сприяння соціальному становленню особистості, сім'ї, групи,
- організація змістовного дозвілля підлітків та молоді
- керування неформальними угрупованнями та об'єднаннями
- усунення конфліктних ситуацій у різних соціальних групах
- профілактика негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищу.

Зазначені цілі реалізуються через програми, відображаються через плани роботи, ведення відповідної документації і визначають **основні напрямки діяльності соціального педагога, а саме:**

- захист та охорона прав дитини;
- організація виховного середовища в школі;
- робота з вирішення проблеми девіацій у школі;
- соціально-педагогічна робота з сім'ями учнів;
- соціально-педагогічна робота за місцем проживання учнів;
- соціально-педагогічна робота з дітьми, що мають психофізичні проблеми.

Організуючи власну діяльність, діяльність педагогічного і учнівського колективів, соціальний педагог повинен дотримуватися вимог нормативно-законодавчих актів України. Необхідно знати норми законодавства суміжних служб та підрозділів, які працюють у сфері дитинства. Перелік конкретної документації соціального педагога визначено в наказі МОН України від 28.12.06. № 864 «Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами МОН України. Можна виокремити п'ять категорій документації соціального педагога ЗНЗ:

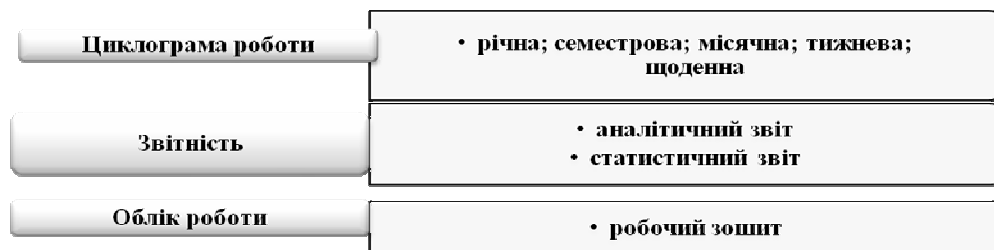
- нормативно-правова;
- навчально-методична;
- довідково-інформаційна;
- обліково-статистична;
- для службового використання.

Листом МОН України № 1/9-442 від 17.09.2015р. передбачено ведення обов'язкової для соціального педагога навчального закладу документації:

- план роботи соціального педагога;
- графік роботи соціального педагога;

- журнал щоденного обліку роботи соціального педагога;
- протокол індивідуальної консультації;
- протокол індивідуального діагностичного обстеження;
- протокол діагностичного обстеження класу/групи;
- протокол психологічного аналізу уроку (заходу).

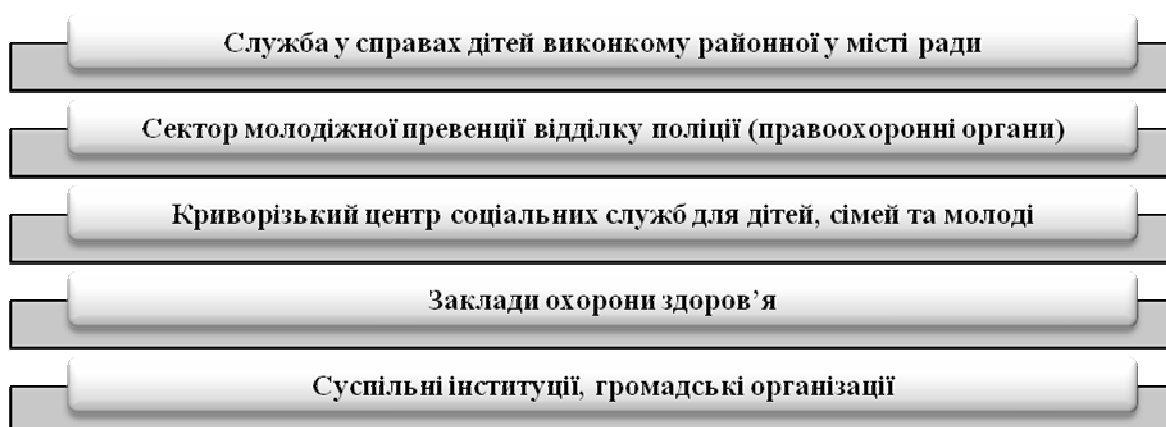
Перед соціальними педагогами, які працюють в навчальних закладах, виникає потреба в систематизації необхідної інформації, упорядкуванні поточних справ й оптимізації робочої документації. Планування роботи, відображення діяльності соціального педагога з різних напрямків можна здійснювати за допомогою робочого зошиту, який дозволяє спростити процес самоконтролю й самоаналізу своєї роботи.

Провідним у діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи є **діагностичний напрямок роботи**. Соціальний педагог користується різноманітними видами діагностики, пристосовуючи їх до власної мети.

Соціальний педагог є «менеджером» середовищних впливів на особистість, здійснює посередництво між різними фахівцями та соціальними інститутами з метою створення позитивних умов для соціального розвитку особистості через використання власного потенціалу. Необхідно вміло співпрацювати з іншими фахівцями, різними соціальними інститутами задля створення умов для соціального розвитку особистості.

Якщо соціальний педагог ЗНЗ не хоче заблукати та загубитися у сучасному навчально-виховному просторі, він повинен навчитися використовувати усі можливості сучасності. Спочатку це складно, але **ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології)** дають великі можливості грамотно, швидко, раціонально організувати співпрацю соціального педагога з класними керівниками, особливо це стосується заповнення різноманітних бланків, звітів, документації та вивільнити час для творчості, живого спілкування з учнями та їх батьками, колегами.

Використання електронних ресурсів дозволяє швидко ознайомлювати батьків учнів школи з шкільним життям дітей, новинами школи, надавати рекомендації, проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу з різних напрямків.

Програми загального призначення комплекту Microsoft Office - Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft Access, Microsoft PowerPoint, Microsoft FrontPage, Microsoft Publisher, Adobe Photoshop тощо, можуть з успіхом використовуватися соціальними педагогами. Спектр застосування даних програм дуже великий, наприклад, для ведення документації, для створення наочності, для проведення діагностики, для створення творчих продуктів учнями. Велику результативність має запровадження системи електронного документообігу, електронного контенту супроводу роботи соціального педагога. Електронний контент побудований на ресурсі документів **ГУГЛ** Google, який представляє собою безкоштовний онлайн-офіс, який включає текстовий, табличний процесор та сервіс для створення презентацій, а також інтернет-сервіс хмарного зберігання файлів з функціями файлообміну, орієнтоване програмне забезпечення, яке працює без інсталяції на комп'ютер користувача.

У професійній діяльності соціального педагога важливим є використання ресурсів глобальної мережі Інтернет. Вони надають фахівцю можливість не тільки знаходити потрібну професійну інформацію, вести переписку з колегами, обмінюватися власним досвідом на тематичних форумах, брати участь в обговоренні опублікованих матеріалів, брати участь в Інтернет-конференціях, вебінарах, об'єднуватися у віртуальних професійних мережах, а й створювати персональні та професійні сайти й портали, які можуть використовуватися для опосередкованого (on-line) консультування та просвіти колег, учителів, класних керівників, батьків.

<p>«Сайт соціального педагога» – http://social-teacher.ucoz.ru/index/0-11</p>	<ul style="list-style-type: none"> • на сайті зібрано необхідні матеріали для щоденної професійної діяльності соціального педагога;
<p>«Соціальна педагогіка / соціальна робота» – http://socpedagogika.narod.ru/index.html</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ресурс містить книги, статті, програми з соціальної педагогіки та соціальної роботи, рекомендовані сайти;
<p>«Блог соціального педагога, психолога» – http://mybloginfo.ru/</p>	<ul style="list-style-type: none"> • – мета сайту – соціально-психологічне висвітлення проблем, надання допомоги спеціалістам у вирішенні будь-яких професійних завдань

Соціальний педагог школи має застосовувати у своїй роботі можливості такої форми роботи як Вебінар. Вебінар - це «віртуальний» семінар, організований за допомогою Інтернет-технологій. Вебінару властива головна ознака семінару - інтерактивність. Інакше кажучи, ви робите доповідь, слухачі задають питання, а ви відповідаєте на них. Враховуючи, що тема доповіді обговорюється не один на один, а з цілою групою, доповідь здатна викликати цілий ряд питань і думок, що дає більш репрезентативний зворотний зв'язок з аудиторією. Вебінар зручна форма роботи для шкіл з великою кількістю учнів, батьків, вчителів.

Ключовими завданнями соціального педагога є психолого-педагогічне, духовно-ціннісне просвітництво з метою створення оптимальних умов для гармонізації відносин людини з соціумом, пропаганда здорового способу життя, підвищення рівня правової обізнаності учнів та їх батьків з метою профілактики девіантної поведінки. Для їх вирішення проводяться семінари, форуми, бесіди з учнями, батьками, педагогами. Порівняно з традиційними засобами проведення таких заходів, усе частіше використовуються електронні мультимедійні презентації та відеоролики створені за допомогою відповідних програм. Соціальний педагог за своєю фаховою діяльністю є соціально активною особистістю. Дуже

важливим для формування професійної компетентності соціального педагога є промоція його діяльності та здійснення комунікацій з агентами суспільства через:

- власні блоги, сайти, вікі-сторінки сторінки на шкільних сайтах;
- створення власних сторінок на порталах «Класна оцінка», «Мої знання»;
- участь у семінарах, тренінгах, конференціях;
- розміщення власних матеріалів на інтернетпорталах.

Ведення особистого блогу, окремої сторінки на шкільному сайті, сторінки на порталі ВІКІ сприяє обміну педагогічним досвідом, комунікації з колегами.

Освіта ніколи не закінчується. Постійне підвищення своєї кваліфікації через участь у різноманітних тренінгах, навчаннях, конференціях є обов'язковою складовою соціалізації самого соціального педагога.

Розвиток соціальних якостей учнів передбачає обов'язкову проектну діяльність. Соціальний педагог повинен вміло керувати, спрямовувати роботу учнів з цього напрямку. Сучасність надає багато можливостей соціальному педагогу проявляти свою соціальну активність через взаємодію з різними міжнародними організаціями, громадами.

Відомий письменник Селінджер у своєму всесвітньо відомому творі «Над прірвою у житті» писав: «...Маленькі дітлахи граються ввечері на величезному полі в житі... А я стою на самому краї скелі, над прірвою, розумієш? І моє діло – ловити дітлахів, щоб вони не зірвалися в прірву. Розумієш, вони граються й не бачать, куди біжать, а тут я підбігаю й ловлю їх, щоб вони не зірвалися. От і вся моя робота. Стерегти дітей над прірвою в житті»

Вважаю, що цей вислів найкраще відображає головний зміст у роботі соціального педагога-підтримувати, супроводжувати, допомагати, не давати впасти нашим дітям. Але це треба робити дуже виважено, обережно, балансуючи на краю тої самої прірви. Можна вважати цей вислів Селінджера професійним гаслом соціального педагога.

Література

1. **Безпалько О.В.** Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 134с.
2. **Битинас Б.П.** Краткий словарь терминов по социальной работе // Школа социальных педагогов и социальных работников. – М.: Межрегиональный центр педагогики и социальной работы, 1991. – Вып. 1. – Сер. «Социальная педагогика и социальная работа за рубежом»
3. **Богданова І.М.** Соціальна педагогіка: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. 343 с.
4. **Бочарова В.Г.** Профессиональная социальная работа: личностно-ориентированный подход. – М.: – 1999. – 184с.
5. **Завацька Л.М.** Технології професійної діяльності соціального педагога. Навч. посіб. - К.:Видав. Дім «Слово», 2008. - 240с.
6. **Методика** и технологии работы социального педагога: Учеб. пособ. / Под ред. М.А. Галагузовой, Л.В. Мардахаева. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. - 192 с.

Сенсорна інтеграція в психологічному супроводі дітей з порушенням мовленнєвого розвитку

Гавриленко-Ковальова Марина Миколаївна, практичний психолог-методист КЗО «Дошкільний начальний заклад (центр розвитку дитини)» № 3 Дніпровської міської ради

«Внимательно относясь к функциям сенсорной интеграции своего ребенка, вы можете помочь ему стать счастливее» Э. Джин Айрес

Ми все більше зустрічаємо дітей з фізичними вадами, з особливими потребами в розвитку мовлення, морально-етичними порушеннями та навіть психологічними розладами. З одного боку, це пов'язано з високими вимогами до рівня розвитку і виховання дітей, що диктує сучасне життя і система освіти. З іншого боку, викликано високим процентом дітей, що мають неврологічні проблеми. А це все виникає з різних причин і однією з них є сенсорна депривація. Сенсорна депривація іноді позначається поняттям «збіднене середовище», тобто середовище, в якому людина не отримує достатню кількість зорових, слухових, дотикових та інших стимулів.

Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку з порушенням мовлення відрізняється якісною своєрідністю. У дітей зір і слух фізіологічно збережені, однак процес сприйняття, який є компонентом сенсорного розвитку, дещо ускладнений - знижений темп, звужений обсяг, недостатня точність сприйняття (зорового, слухового, тактильно-рухового). Знижено швидкість виконання перцептивних операцій (дії, що допомагає опрацювати сенсорну інформацію; вперше введено поняття А.В. Запорожцем). Ускладнена орієнтовно-дослідницька діяльність, спрямована на дослідження властивостей і якостей предметів. Потрібна більша кількість практичних проб і примірювання при вирішенні наочно-практичних завдань, діти мають проблеми в обстеженні предмета.

Тому **мета роботи**: проаналізувати та систематизувати форми та види роботи за даною темою.

Об'єктом роботи є сенсорна інтеграція – як додатковий метод психологічного супроводу дітей з вадами мовлення.

Новизна роботи полягає в тому, щоб розробити систему впливу сенсорної інтеграції на розвиток мовлення дітей.

Практична робота була проведена в групі дітей 5-6 років з порушеннями мовленнєвого розвитку в ДНЗ-ЦРД № 7 м. Дніпро. Була розроблена система корекційно-розвивальної роботи з дітьми даної групи, котра довела свою ефективність. Розширився кругозір дітей, мовна активність збільшилась, емоційно-вольова сфера стала більш зрілою. Діти вправляються, граючись, і зміна різноманітних сенсорних завдань дає їм змогу не втомлюватися та не сумувати на занятті, підтримувати інтерес до діяльності. В результаті лексика запам'ятовується досить швидко, діти здатні відтворювати вивчений матеріал, використовувати лексику в потрібному контексті, вони стали більш впевнені та швидше встановлюють міжособові зв'язки, з дорослими спілкуються з задоволенням. Більшість дітей стали позитивно налаштовані, врівноважені в межах своїх вікових можливостей.

Сенсорна інтеграція - це обробка поступаючих від органів чуттів відчуттів, їх структурування і впорядкування одержуваної таким чином інформації для подальшої адекватної відповіді. Чим правильніше працюють сенсорні системи, тим більше достатньої інформації отримує мозок і видає більше адекватних відповідей» [11]. Нервова система при цьому працює правильно, що дуже важливо для нормального розвитку дитини. Сенсорна інтеграція живить мозок потрібними знаннями, без яких ми не зможемо адекватно оцінювати ситуацію. Знання ці виходять з відчуттів, що ми отримуємо.

Метою терапії сенсорної інтеграції є надання такої кількості відповідних сенсорних, вестибулярних, пропріоцептивних і тактильних стимулів, щоб створити умови для нормальної роботи центральної нервової системи. Психолого-педагогічний супровід дітей з мовними порушеннями відноситься до числа найбільш складних видів надання психолого-педагогічної допомоги дітям. Загальне недорозвинення мови (ОНР) - різні складні мовні розлади, при яких порушується формування всіх компонентів мовної системи, тобто звуковий боку (фонетики) і смислової сторони (лексики, граматики) при нормальному слуху та інтелекті. Загальне недорозвинення мови позначається на формуванні у дітей інтелектуальної, сенсорної та вольової сфер.

Під час проведення діагностики порушень сенсорної інтеграції необхідно пам'ятати:

1. Дитина з такими проблемами не може їх зрозуміти і пояснити, тому що процеси, що відбуваються в мозку, контролю не піддаються.
2. Порушення сенсорної інтеграції виражаються у кожній дитини по різному.
3. Сприйнятливність до навчання і поведінку дитини дозволяють робити висновки про показники сенсорної інтеграції.
4. Дитина може мати відхилення в роботі одних сенсорних систем, інші можуть працювати нормально.
5. Серед порушень сенсорної інтеграції розрізняють гіпер і гіпочувствительність до різних сигналів.

Діагностика дисфункції сенсорної інтеграції		
Сенсорна система	Проблеми поведінки	
	гіперфункція	гіпофункція
Зорова	Уникнення зорового контакту	(все, що характерно для дітей в ранньому віці)
	Страх яскравого світла	Маніпулювання пальцями, предметами перед очима
	Страх великої кількості людей	Розгляд предметів поблизу очей
	Неприйняття яскравих іграшок, людського обличчя	Натискання на очні яблука
	Прагнення темряви	Зачарованість кольором чи малюнком
	Недостатній інтерес до картин, книг, телевізору	
Слухова	Не перенесення побутових шумів, особливо високих	Вереск
	Відсутність реакції на своє ім'я, мимовільні звуки	Скрегіт зубами, кряхтіння,
	Прагнення закрити вуха	Плескання в долоні
	Перевага тихим звукам	Стукотіння олівцем, кінчиками пальців
	Розмова пошепки	Шелест сторінками книги
	Негативна реакція на музику	Розривання паперу
		Ехолалія
		Захоплення слуханням музики
Тактильна	Небажання відкривати шкіру	Слабка реакція на біль та холод
	Непереносимість дотиків	Нанесення собі пошкоджень
	Небажання доторкатися до незнайомих речей і текстур	Прагнення доторкатися до всіх і до всього
	Відмова носити одяг із певних тканин	Доторкається до себе (гризе нігті, смикає волосся, тре долоні, клацає пальцями)
	Неспокій від ярликів на одязі, зношених швів	Прив'язаність до незвичайних текстур речей
	Ухилення від вмивання та купання	Задоволення від розшарування тканини, пересипання круп
	Хворобливе відношення до найменших подряпин	
	Ходьба навшпінках	
	Негативна реакція на ходьбу босоніж	
	Дискомфорт під час причісування чи стрижці	
Пропріоцептивні (мязово-суглобні відчуття, керування рухами власного тіла)	Мала інтенсивність і скутість рухів	Гіперактивність і поривчастість рухів
	Труднощі з утриманням пози	Сильне надавлювання на різні частини тіла
	Ухилення від звичайнісіньких фізичних дій	Махи руками, розгойдування, кружляння, стрибки, біг по колу, балансування, лазіння по меблях
	Страх висоти, не перенесення змін положення тіла в просторі	
	Запобігання зайвих та обертальних рухів.	
Смакова	Судомне затискання рота	Всеядність
	Надання переваги одним продуктам і неприйняття інших	Прагнення смоктати і їсти не їстівне
	Відмова приймати їжу (м'якої, липкої, хрусткої)	Прив'язаність до гострої та нудотної їжі
Нюхова	Страх запахів	Постійне обнюхування предметів та людей
	Запаморочення, нудота від запахів	Привязаність до різких та неприємних запахів

Порушення сенсорної інтеграції може проявитися досить рано. Якщо дитина пізніше однолітків повернулася, сіла, поповзла, взяла іграшку і т.п. [12]. Це може говорити про порушення сенсорних процесів. Якщо цей процес порушений, малюкові буде важко орієнтуватися в просторі, концентрувати увагу, можуть з'явитися проблеми у взаємодії з однолітками.

Симптоми порушень сенсорної інтеграції:

- Занадто високий або занадто низький рівень рухової активності.
- Розлади м'язового тону.
- Слабка рухова координація.
- Рухова незграбність.

- Труднощі в концентрації, імпульсивність.
- Швидка втомлюваність.
- Відмова від соціальних контактів.
- Затримка розвитку мовлення, а також труднощі в навчанні.
- Слабка організація поведінки, відсутність планування.

Мета корекційної роботи з розвитку процесів сенсорної інтеграції посилити, збалансувати і розвинути обробку сенсорних стимулів центральною нервовою системою.

Як правило, традиційно організація навчання дошкільнят з вадами мовлення зводиться до проведення групових та індивідуальних занять з логопедом, і відпрацювання отриманих знань і умінь з вихователями та батьками. Але така діяльність часто не викликає інтересу у дітей, оскільки робота по усуненню недоліків мови передбачає щоденний і кропітка праця, вимагає посидючості і підпорядкування вимогам дорослого.

Основні форми психокорекційної роботи з дітьми логопатами є групові та під групові заняття. Наповнюваність групи – 6-7 чоловік. Діти підбираються в групу відповідно результатів діагностики. Загальна кількість занять до 20. Тривалість занять відповідно віку від 15 до 35 хвилин, частота занять – 1 раз на тиждень.

Схема проведення корекційно-розвивальних занять: ритуал початку заняття, привітання, розминка, основна частина, релаксація, рефлексія і ритуал виходу. На заняттях ми з дітьми дуже часто сідали в позу розслаблення «сидячи на п'яточках», саме в цьому положенні найлегше тримати спину прямо.

Мета сенсорних ігор: дати дитині нові чуттєві відчуття. Ці відчуття дуже різноманітні:

Види сенсорних ігор:

- Ігри з фарбами, водою, мильними бульбашками, льодом.
- Ігри з крупами, борошном, спеціями, чаєм, кавою.
- Ігри з побутовими предметами.
- Ігри з пластикової одноразовим посудом.
- Ігри з піском.
- Ігри з тканинами і папером.
- Ігри з фруктами.
- Ігри з рухом.
- Ігри з сенсорними баночками.
- Ігри зі скляними кульками і кубиками «марблс» (в перекладі з англійської мармур).
- Ігри з масажерами для рук.

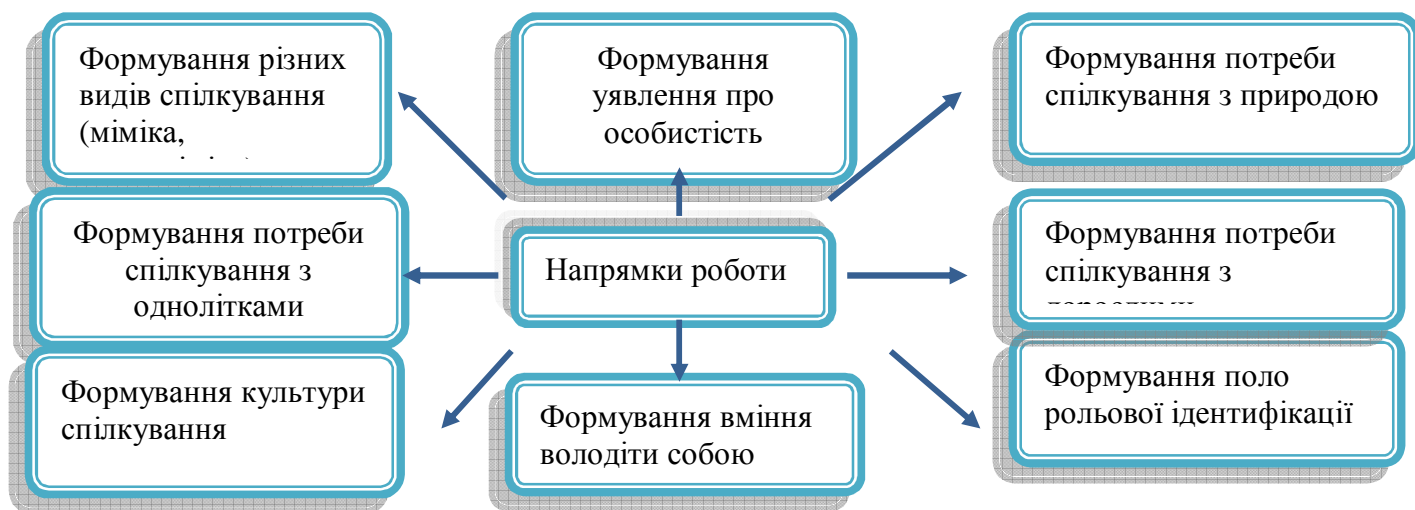
Всі описані ігри дають дитині потік різноманітних по силі та напрямку відчуттів. В результаті відбувається стимуляція нервової системи, поліпшується сенсорна інтеграція. У поєднанні з традиційними методами розвитку мови (розвиток дихання, слухового сприйняття, розуміння мови, мовного наслідування, створення мовної середовища) основа роботи вчителя логопеда, відбувається позитивна динаміка в розвитку мовлення дитини та пізнавальної та емоційної сфери.[1] Цілком очевидно, що використання сенсорного матеріалу на корекційних заняттях має ряд переваг, які роблять їх використання максимально продуктивними і ефективними:

- можливість зацікавити дошкільнят, пробудити в них допитливість, завоювати їх довіру, і знайти такий кут зору, при якому навіть буденне стає дивовижним;
- різноманіття матеріалів дозволяє активізувати відчуття, сприйняття, зорово-рухову координацію увагу, мотивацію;
- кожне заняття з використанням елементів сенсорної інтеграції викликає у дітей емоційний підйом, навіть малоактивні діти беруть активну участь в занятті;
- можливість розвитку і зміцнення нервової системи дитини її активізація і стимуляція;
- розширення спектру сенсорних відчуттів;
- використання сенсорного обладнання дозволяє розкрити резервні можливості кожної дитини, є дієвим засобом профілактики вторинних дефектів.

Вивчивши особливості впливу сенсорної інтеграції на корекцію дітей з порушеннями мовлення, а також визначивши проблеми з якими вони стикаються, нами було визначено таку структуру корекційно-розвивальної роботи з дітьми.

Структура корекційно - розвивальної роботи

Ця структура включає в себе не лише вправи та заняття з сенсорної інтеграції, бо відображає комплексний підхід, який здійснює і педагог психолог і вчитель логопед. І тому нижче ми приводимо таблицю з сенсорними іграми, що використовуються в деяких з форм роботи.

Напрямки роботи	Ігри з сенсорної інтеграції
Формування різних видів спілкування (міміка, пантоміміка)	«Кумедні мордочки» (гра на кшталт «Море хвилюється», тільки діти повинні відгадати емоцію за мімікою та пантомімікою, можна ускладнити завдання: «Зобрази таку ж емоцію»), «Дзеркало» (діти повторюють міміку та пантоміміку один одного),
Формування уявлення про особистість	«Важкі мішечки» (дитина лежачи на животі або на спині обкладається мішечками з піском, можна крупною, а також просто холодними, або теплими камінцями), «Незвичайний сувій» (дитину закручуємо в килимок), «Слідчий» (діти на великому аркуші паперу обводять контур лежачої дитини, зображаючи її тінь, ускладнення цієї гри може бути декілька «Тіней дітей» потрібно впізнати чия тінь), «Я пам'ятник собі» (робота з штучним піском), «Еволюція»(завдання на лазіння, повзання на четвереньках, ходьба, ходьба з додатковими рухами), «Асфальтовий коток» (прокочування валику, м'ячів різної ваги та структури по тілу дитини)
Формування потреби спілкування з природою	«Поштова скринька»(великий ящик з двома перетинками, три відділи в яких є природний матеріал, спочатку роздивляємося та вивчаємо на дотик, а потім змішуємо і завдання знайди такий) , «Визнач в сліпу» (визначення предмету на дотик), «Веселий менеджер»(впізнавати овочі, фрукти, природний матеріал за смаком, запахом, на дотик)
Формування потреби спілкування з однолітками	«Мій веселий музичний оркестр» (коли діти розділені на декілька команд і здійснюють свої звуки), «Карусель»(діти в колі крокують вперед і назад і аплодують, рахуючи від 1 до 5 і в зворотному порядку) «Прірва» (діти стають дуже щільно один до одного і один з них скелелаз який повинен дійти по вузькій стежці до кінця гори) «Лист на спині» (робота в парах, де діти на спині пишуть один одному листа та промовляють текст листа.)
Формування потреби спілкування з дорослими	Всі ігри що проводяться з сенсорної інтеграції спрямовані на позитивне сприйняття дорослого.
Формування культури спілкування	Використовуємо казки-шумілкі. (де діти вчать слухати один одного, та навчання спілкуванню) за методикою Карла Орфа.
Формування вміння володіти собою	«Лавина» (гра, що дозволяє спочатку розслабитися, а потім накривають ковдрою-навантажувачем, можна використовувати різного виду навантажувачі: рукавички, шарфи, панчохи) «Гірські автомобільні гонки»(в даній грі формуються кооперативно-змагальний тип спілкування; дітям необхідно по лабіринту провести машинку так щоб кожна була в своєму гаражі)

При організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми раннього віку та молодшого дошкільного віку з порушеннями сенсорної інтеграції необхідно [3]:

- намагатися виключити можливість відволікатися;

- щоб допомогти дитині утримати увагу - не давати одночасно більше одного завдання;
- якщо дитина хвилюється, що їй можуть вдарити, знайти для неї місце, де вона зможе відчувати себе в безпеці, наприклад, не в центрі групи, а з краю;
- постарайтеся прибрати те, що може призводити до зорової перевантаженості (різна інформація на стінах, килимові покриття з яскравими малюнками, іграшки і предмети, які відбивають світло, блискують);
- тверді, дзвінкі поверхні, шум акваріума, радіо, відкрите вікно, освітлювальні або обігрівальні прилади, які видають звук, заважають маленьким дітям зосередитися на завданні, тому, необхідно прибрати такі речі;
- запахи їжі, медикаментів, фарби можуть дратувати дітей, необхідно усунути відволікаючі нюхові подразники.
- в приміщенні, де знаходяться діти (ігрова кімната), має бути тихе місце, де дитина, яка втомилася або засмутилася, може відпочити.

Також зверну увагу на те, що між курсами занять необхідно роботи перерви, щоб дитина, отримавши порцію корекційно-розвивального матеріалу, змогла засвоїти даний матеріал. Мозок вимагає часу для обробки подразників.

Література:

1. Айрес Э. Джин Ребенок и сенсорная интеграция. – М.: «Теревинф», 2012г.
2. Войлокова Е.Ф. Сенсорное воспитание дошкольников с интеллектуальной недостаточностью. – М.: «Каро», 2005г.
3. Дошкольная логопсихология. Под ред. В. И. Селиверстова. Учебное пособие Для специальности О32000(050717) – специальная дошкольная педагогика и психология. — М.: 2003. — 153 с.
4. Жирнова О. С. Психолого-педагогическое сопровождение детей с общим недоразвитием речи в ДОУ [Текст] // Психологические науки: теория и практика: материалы II междунар. науч. конф. (г. Москва, март 2014 г.). — М.: Буки-Веди, 2014. — С. 62-64
5. Конопляста С.Ю., Т.В.Сак Логопсихология.: http://libfree.com/111846923-psihologiyalogopsihologiya_konoplyasta_syu.html
6. Нуриева Л.Г. Развитие речи у аутичных детей. М.: «Теревинф», 2013г.
7. Погосова Н.М. Цветовой игротренинг. - СПб: Речь, 2002.
8. Портнова А. Сенсорная интеграция в детской психотерапии. <http://www.b17.ru/article/>
9. Сумнительная С.И., Сумнительный К.Е. Домашняя школа Монтесори сенсорное развитие 2-4г. - М.: «Карапуз дидактика», 2006г.
10. Битова А.Л., Борисовская О.Б. Педагогика, которая лечит. М.: «Теревинф», 2013г.
11. Седова Н. В., Царапкина О. Ю., Шувалова М. К. Значение использования методов сенсорной интеграции в работе с детьми с речевыми нарушениями // Молодой ученый. — 2016. — №9. — С. 408-410.
12. Тара Делани Развитие основных навыков у детей с аутизмом. – Екатеринбург, «Рама Пабблишинг», 2014
13. Матеріали сайту <http://moluch.ru/archive>.
14. Матеріали сайту <http://sensint.ru/>
15. Опросник по Шэрон Кермак <http://neurocorrection.com.ua/psikhologicheskoe-soprovozhdenie-autizma/sensomotornaya-korreksiya-i-sensornaya-integratsiya/item/98-oprosnik-sensorno-motornoj-istorii-dlya-roditelej-detej-rannego-vozrasta-sheron-kermak>.

Практичні поради щодо проведення тренінгів пізнавальних процесів школярів 1-4 класів

Євдокимова Анна Ваагнівна, практичний психолог-методист КЗО «Марганецький багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр» ДОР»

Останні кілька років фахівці на практиці віддають перевагу застосуванню ігрових тренінгів пізнавальних процесів школярів (мислення, уваги й пам'яті). Багато хто з психологів і вчителів дійшли висновку про те, що спиратися під час розвитку пізнавальних процесів тільки на навчання (включаючи логіко-змістовну побудову курсу, створення проблемних ситуацій, дотримання принципу діалогічності тощо), вочевидь, недостатньо: існує нагальна потреба в спеціальних заняттях із вдосконалювання, корекції та шліфування процесів мислення, прийомів уваги й способів запам'ятовування. Основні правила проведення таких занять й інтелектуальних ігор як таких ми наведемо далі.

Ефективність проведених ігрових занять. Як свідчить досвід, для забезпечення активного перенесення дітьми набутих у ході тренінгу навичок на навчальну діяльність доцільно на заключних заняттях увести до гри різноманітні поняття, ситуації й тексти з навчальних дисциплін, які в цей час вивчають діти, щоб наочно продемонструвати подібність загальних вихідних принципів аналізу й засвоєння будь-якого матеріалу — ігрового, побутового або наукового. Послідовність проведення розвивальних ігор для більшості дітей оптимальною є така послідовність розвитку: мислення; уява; пам'ять.

Однак з метою підвищення мотивації участі в тренінгу можна пропонувати дітям ігри з розвитку мислення й уяви по черзі. Якщо ж група характеризується нерівномірним розвитком пізнавальних процесів, то варто починати з найбільш сильної ланки. Наприклад, якщо діти зазнають порівняно невеликих труднощів із запам'ятовуванням і відтворенням матеріалу, але виявляються безпорадними, виконуючи завдання на мислення й уяву, то тренінг краще почати із мнемічних вправ і лише після них перейти до розвивальних ігор. У середині кожного комплексу має сенс дотримуватися заданої послідовності ігор і дуже важливо, щоб кожна з них була «прокручена» на різному матеріалі не менш ніж 5-6 разів.

Вік учасників. Спрямованість тренінгу і його зміст розраховані на учнів молодших класів: саме в цих вікових групах він відбувається найбільш жваво й приносить найбільш помітні результати. Спроби застосування його елементів (окремих ігор і вправ) щодо учнів 1-го чи 2-го класів показали, що в цьому випадку виникають деякі специфічні труднощі, однак деякі позитивні результати виявляються й тут. Важливо відзначити, що всередині тренінгової групи бажано збирати гравців одного віку; заняття в різновікових групах менш ефективні.

Похідний рівень розвитку дітей для участі ігрових заняттях. Заняття можна проводити із дітьми будь-якого рівня розвитку (низького, середнього або високого). Споконвічне й основне завдання тренінгу полягало в тому, щоб допомогти слабо встигаючим школярам увійти до навчального процесу завдяки корекції їх недостатньо сформованих пізнавальних процесів. Однак згодом виявилось, що ігровий тренінг придатний і для вдосконалювання інтелектуального розвитку як добре встигаючих школярів, так і обдарованих дітей. Справа в тому, що інтелектуальні якості, які розвивають у ході тренінгу, універсальні та необхідні всім: і невстигаючим тугодумам, і талановитим відмінникам. Таким чином, можна комплектувати групи із дітей як здібних, так і «складних» у навчанні, однак змістовне наповнення ігрових завдань у цих випадках буде різним.

Кількість дітей у групі. Найбільше успішно група працює у тому випадку, коли кількість гравців становить від 7 до 10. Похідну групу варто комплектувати з 10-12 дітей.

Ставлення до пасивних дітей в ігровій групі. Чи не в кожній групі трапляється один або кілька учнів, які різко виділяються своєю мовчазністю і зовнішньою байдужістю до ігор. У цьому випадку рекомендуємо дотримуватися такої тактики. Спочатку ведучий кілька разів (ненав'язливо й надзвичайно обережно!) запрошує дитину до виконання завдання й обговорення його результатів. Іноді такого зовнішнього поштовху виявляється достатньо.

«Відсіювання» учасників і як з ним боротися. Досвід свідчить про те, що в групі в середньому 25-28% дітей перестають відвідувати тренінг після одного-двох, рідше 47 занять, посилаючись на нецікавість, труднощі або, навпаки, примітивність завдань, на нестачу часу тощо. Дехто з них після певних умовлянь або запрошень повертаються в групу, більшість ні. Важливо під час комплектації групи враховувати міжособистісні стосунки, які вже сформувалися в класі.

Кількість занять ігрового тренінгу. Фіксованої кількості занять не існує, їхнє число залежить від багатьох факторів (рівень розвитку й вік дітей, очікуваний ефект, можливості шкільного психолога тощо). Проте існує можливість визначити мінімальну кількість занять, яка й принесе мінімальний очікуваний розвивальний ефект (за умови, що всі ігрові завдання виконані не менш ніж 2-3 рази) під час проведення тренінгу: мислення 12-14 занять; уяви 16-18; пам'яті 8-10. Оптимальними можна вважати, відповідно, 22-25 занять тренінг мислення, 32-35 тренінг уяви й 20-22 тренінг пам'яті.

Частота занять ігрового тренінгу. Найбільш зручною з усіх боків вважаємо частоту 2 рази на тиждень. При цьому діти, з одного боку, не перевантажені й не зазнають нестачі часу

на інші справи, а з іншого боку - інтелектуальні навички, що здобувають діти, не встигають забути й інтерес до занять не згасає. Психологи й учителі, самі поступово визначають оптимальні для себе й для своїх вихованців стилі й режими проведення ігрових занять.

Критерії оцінювання ефективності проведених ігрових занять.

Зазвичай використовують три критерії ефективності проведених занять. А саме:

- динаміка успіху дитини у виконанні ігрових завдань;
- динаміка успіхів у виконанні традиційних інтелектуальних і мнемічних тестів;
- динаміка загальної успішності школярів і підвищення їхньої активності на уроках.

Сукупність цих критеріїв і дозволяє оцінити ефективність ігрових занять як для кожного учня окремо, так і для групи в цілому.

Ігри для формування розкутості в пізнавальній сфері школярів.

Пропонований комплекс ігор підібрано для роботи з дітьми 2-4 класів. Деякі з ігор взято з науково-популярної літератури й апробовано в загальноосвітньому навчальному закладі для учнів з особливими освітніми потребами, у результаті чого ці ігри значно модифіковано й адаптовано до рівня учнів.

Вправа «Знайомство»

Варіант 1 На початку заняття можна запропонувати кожному із присутніх підвестися й відрекомендуватися. При цьому можна попросити супроводжувати своє ім'я відповідними жестами, мімікою.

Варіант 2 Гравці виходять за двері, по черзі стукають, заходять, відрекомендовуються.

Примітка. Можна не обумовлювати додатково, як слід відрекомендуватися, а лише після закінчення вправи «Знайомство» прокоментувати дії різних учасників, підвести деякі підсумки, висловити побажання.

Вправа «Продовжуємо знайомитися» Педагог пропонує членам групи підвестися та вишикуватися, розподіливши свої імена за абеткою.

Гра «Моє ім'я» Вимовте своє ім'я тихо, голосно, розтягнуто, ствердно, здивовано, захоплено, зухвало, ніжно, розчаровано, задумливо.

Примітка. Завдання можна виконувати, сидячи в колі, коли кожний називає своє ім'я, з огляду на дане йому завдання з наступним зсувом установки.

Це завдання можна попросити виконати вдома перед дзеркалом, у колі рідних, знайомих. Завдання співвіднести інтонації голосу з виразом обличчя, з позою й текстом.

Гра «Моя емблема» Членам групи слід уявити, що вони зустрілися вперше. Як можна розповісти про себе з допомогою малюнка? Для цього слід придумати й написати свій девіз і намалювати емблему, які розкажуть про вас.

Примітка. Потім аркуші із завданням розкладають на столі, й усі учасники за малюнками намагаються вгадати власника та розповісти, що вони думають про цю людину.

Гра «Опиши предмет» Педагог каже, що попередня вправа була розминкою. Дає нове завдання. На стіл кладе будь-який предмет, приміром шапку.

Завдання: протягом п'яти хвилин написати про цей предмет усе, що можна пригадати або придумати (із чого зроблений, для чого служить, колір, розмір), порівняти його з іншими предметами.

Усний варіант гри: кожний говорить про предмет по одному реченню, але так, щоб вийшла зв'язна оповідь. Вправа розвиває уяву, увагу, вчить працювати самостійно в умовах обмеженого часу. Після закінчення завдання відзначаються час, витрачений на його виконання, оригінальність оповіді.

Гра «Розминка» Пропонується рухова вправа, яка вимагає уяви, пластичності й артистичності.

Варіант 1 Слід удавати ходу дитини, яка тільки-но почала ходити; людини похилого віку; відомого співака; артиста балету; людини, якій нема куди поспішати, тощо. Діти можуть запропонувати будь-які інші ролі.

Варіант 2 Треба уявити, що знаходишся у фруктовому садку. Набрал повний кошик яблук. Потренуйся перед дзеркалом зображувати, ніби несеш важкий кошик, повний яблук.

Гра «Склади оповідання» На столі лежать предмети, наприклад: ручка, гребінець, волоський горіх, газета, капелюх.. За обмежену кількість часу пропонуємо дітям скласти

оповідання, героями якого повинні бути ці предмети. Робота може бути індивідуальною або груповою. Потім зачитують оповідання й аналізують їх з точки зору оригінальності ідеї, логічності, образності, цілісності, а також з урахуванням манери викладання.

Гра «Бліц-турнір» Просимо кожного написати на аркуші паперу по одному запитанню, згортаємо папірці, складаємо в шапку. Потім по черзі витягаємо аркуші, зачитуємо запитання й намагаємося на нього відповісти. Інші учасники також можуть запропонувати свої варіанти відповідей. При цьому кожний з учасників має право не відповідати. Гра розвиває оперативність, уміння логічно мислити й викладати свою думку, розвиває почуття гумору. Після закінчення гри визначаємо оригінальні питання й цікаві відповіді.

Гра «Пересування» Розділити гравців на дві команди. Просимо по черзі називати всі можливі способи пересування. Перемагає команда, що висловилася останньою, тобто закінчила змагання.

Гра «З'єднай фігури» Гравцям треба зобразити тварину, пташку, рибу. Спочатку створити їх із трикутників, потім із прямокутників, із квадратів, кіл тощо.

Гра «Пофантазуйте» Уразі якщо ви, занурюючись у воду, раптом відчули, що можете дихати немов риба, і будь-які океанські глибини вам не страшні, як би ви змогли використати цей дарунок? А якщо раптом у вас вирости крила?

Примітка. Цю роботу можна запропонувати виконувати парами або групами. Гра розвиває уяву, вміння логічно будувати своє мовлення, привселюдно виступати.

Гра «Скласти оповідання з кінця» Перший учасник промовляє речення, яке вважається останнім в оповіданні. Наприклад: «Жили вони довго й щасливо». Другий учасник складає речення, яке логічно передує останньому тощо. У такий спосіб складається оповідання. Після закінчення роботи аналізується хід виконання завдання: чия ідея була розвинена, хто намагався змінити хід подій і наскільки це вдалося, хто зумів підтримати загальну лінію, чий внесок був особливо цікавим.

Гра «Малюємо слово». Пропонується слово «Квардок». Завдання: намалювати, яким ти уявляєш це слово. Можна запитувати ведучого про розміри, форму... Потім аркуші із записами можна передати по колу, порівняти свою фантазію з фантазіями інших.

Гра «Придумай слово» Придумай слово, якого не існує в мові. Опиши його значення, функції, можливості застосування.

Примітка. Це завдання може бути дано групі із трьох-чотирьох осіб. Можна запропонувати попрацювати подібним чином і вдома.

Гра «За щучим велінням...» Ведучий починає з речення: «За щучим велінням, за моїм бажанням...» Потім ведучий звертається до когось персонально з чимось. Наприклад, просить пройтися кімнатою або загадати загадку. Той, хто виконає прохання, стає ведучим.

Примітка. Гра розвиває уяву, мислення, а також уміння звернутися до іншого з проханням, уміння розуміти іншого.

Гра «Вгадай слово» Беруть участь дві команди. Ведучий пошепки говорить капітанам слово. Капітан говорить наступному гравцеві значення слова, не називаючи саме слово, другий гравець говорить третьому, як він зрозумів сказане, тобто передає значення слова, але своїми словами тощо. Останній гравець намагається визначити, яке слово сказав капітанам ведучий.

Примітка. Можна, аналізуючи хід гри, уточнити, хто змінив інформацію, передав неточно, відзначити цікаві варіанти переказування значень.

Гра «Формуємо рухову навичку» Напишіть між лінійками наступні слова: *ручка, книга, небо, вода, гора, хмара, поле*. А тепер диктуємо ці ж слова, але діти повинні писати між лінійками із заплющеними очима.

Гра «Піраміда» Ведучий починає гру із фрази: «Собака гавкає». Наступний учасник гри доповнює фразу одним словом. Наприклад, «чорний собака гавкає». Наступний учасник повторює попередню фразу, додаючи ще одне слово. Наприклад, «чорний собака гавкає на місяць» тощо.

Гра «Закінчи фразу» Один гравець тримає в руці м'яч й починає речення, потім кидає м'яч комусь іншому. Той, хто упіймав м'яч, повинен закінчити речення. Потім він кидає м'яч третьому учасникові, який починає нове речення тощо.

Примітка. Можна ускладнити гру, додатково визначивши тему діалогу.

Гра «Асоціації» Ведучий називає будь-яке слово, наприклад «меблі». Перший учасник повторює це слово й називає свої асоціації з ним. Другий учасник повторює це ж слово, повторює асоціації першого учасника й наводить власні. Третій учасник знову ж таки повторює це слово, повторює асоціації першого й другого учасників і додає свої.

Гра «Що спільного?» Учасникам треба знайти якнайбільше ознак подібності між двома різними предметами, наприклад між крейдою і морозивом.

Примітка. Час роботи можна обмежити.

Гра «Назви п'ять предметів». Першому гравцеві ведучий пропонує протягом 30-ти секунд назвати п'ять предметів червоного кольору, потім другий учасник називає п'ять предметів зеленого кольору, потім третій гравець називає предмети синього кольору. При цьому ніхто не повинен повторювати сказане іншими. Той, хто не впорався із завданням, вибуває.

Гра «Хто найуважніший?» Усім гравцям роздають однакові тексти. За обмежену кількість часу вони повинні викреслити всі букви А.

Гра «Вгадай» Один із гравців стоїть спиною до групи. Хтось підходить до нього, торкається, видає який-небудь звук, повертається на місце. Той, хто стоїть спиною, повертається й намагається відгадати того, хто підходив.

Гра «Гостре око» Ведучий виходить за двері. Один із гравців щось змінює у своєму зовнішньому вигляді, наприклад розстібає гудзик, знімає годинник тощо. Ведучий, увійшовши до класу, намагається визначити, у чий зовнішності відбулися зміни.

Примітка. Гра розвиває увагу, образну пам'ять.

Гра «Вислови думку іншими словами» Записується речення: «Школярі чекають на літні канікули». Гравцям треба знайти варіанти висловити цю саму думку, замінюючи кожне слово у реченні. Наприклад: «Ті, хто вчаться в школі, прагнуть настання червня, липня та серпня».

Примітка. Цю гру можна проводити як парами, так і групами. Вправа збільшує лексичний запас, розвиває уяву.

Гра «Оратор» На аркушах написані теми виступів. Кожний учасник бере аркуш з темою. Через 2-3 хвилини (з підготовкою або без неї - це обумовлюється додатково) учасники повинні виступити з промовою на задану тему.

Гра «Розминка» Покладіть руки на коліна, лясніть у долоні перед грудьми, правою рукою візьміться за ніс, лівою - за праве вухо, знову лясніть у долоні, візьміться лівою рукою за ніс, а правою - за ліве вухо.

Гра «Слово - на кожний крок» Ідучи класом, на кожний крок називати, наприклад, імена або відтінки кольорів. Перемагає той, хто зробив більше кроків і назвав більше слів. Змагання може бути командним.

Гра «Піктограма» Малюнки, які без тексту передають будь-який зміст, називають піктограмами. Наприклад, якщо намальовано хліб - значить, поруч булочна. Учасникам треба пофантазувати й скласти власні піктограми до слів: ліс, ліцей, театр, магазин тощо.

Примітка. Цю роботу можна запропонувати закінчити вдома.

Запропоновані ігри, звичайно ж, можна доповнювати, модифікувати залежно від конкретної ситуації проведення занять, вікових і особистісних особливостей дітей. Заняття не повинні проходити винятково як суцільна серія ігор. Необхідні ще й постійний аналіз, обговорення дій дітей і способів розв'язання ними проблеми. Важливо, щоб учасники мали можливість проводити обмін думками, виражати свої почуття, висловлювати власну точку зору. Ігровий тренінг пізнавальної розкритості знімає психологічні бар'єри, додає впевненості у власних силах, підвищує мотивацію до навчання, поліпшує спілкування дітей з однолітками й дорослими.

Комплекс ігор для розвитку уяви.

Наведені нижче ігри з розвитку уяви тісно пов'язані з іграми з розвитку мислення та у деяких випадках спираються на них. Тому тренінг уяви краще починати після тренінгу мислення або на заключних його етапах.

Кожна гра обов'язково проводиться по декілька разів на різному конкретному матеріалі. Протягом одного заняття варто проводити по 3-4 гри, як розучені раніше, так і нові. Ігри наводяться в послідовності, яка відбиває їх тематичний зв'язок, а всередині тематичної групи - за зростанням складності.

Гра «Загадування предмета з допомогою пари інших предметів». Називається який-небудь добре відомий усім предмет (явище, істота), наприклад змія. Потрібно назвати два інші предмети, у цілому мало схожі на заданий, але такі, поєднання ознак яких по можливості однозначно б його визначало, тобто немовби замаскувати, закодувати його іншими предметами. У цьому конкретному випадку можуть бути названі, наприклад, гірська дорога й шкіряний ремінь (синтез деяких їхніх ознак: подовженості, вузькості й звивистості дороги й особливостей поверхні ременя - є ознаками змії) або струмок і миша (довге, звивисте й рухливе, живе, з головою, очима), або мотузка й вітер (довгасте й звивисте) тощо.

Протягом обмеженого часу (5—7 хв.) слід знайти якнайбільше варіантів такого загадування й вибрати найкращий. Запропоновані учасниками гри відповіді обов'язково обговорюються й обґрунтовуються.

За результатами обговорення визначається переможець, а також формулюється найбільш точна й оригінальна відповідь, яка може стати продуктом колективної творчості.

Примітка. Ця гра розвиває здатність швидко виділяти в предметі найбільш характерні для нього ознаки та знаходити інші предмети, що мають як подібні, так і розходять з ним ознаки. Зазначені операції становлять основу комбінування, що є одним з основних прийомів уяви.

Гра «Відгадування предмета за парою інших предметів» Гра, яку ми тут наводимо, протилежна, попередній. Керівник гри (а надалі й самі гравці) називає пари предметів, які, на його думку, однозначно кодують деякий третій задуманий ним предмет (наприклад, задумавши «фонтан», називають такі слова, як «дерево» і «злива»), пропонуючи учасникам гри відгадати задумане.

При цьому завданням гравців є записування якомога більшого числа різноманітних предметів і явищ, які являють собою можливі розшифровки заданої пари, тобто таких, які утворюють синтези різних ознак цих предметів (так, у нашому прикладі це може бути дельта ріки: вода «гілкується» подібно до дерева, тирса, яка сиплеться, тощо).

Перемагає той, хто поряд із задуманим предметом назве найбільше інших, особливо несподіваних предметів і чітко обґрунтує свої відповіді.

Примітка. Ця гра формує вміння швидко й точно оперувати характерними ознаками предметів: виділяти їх, зіставляти один з одним, утворювати різноманітні їхні сполучення, а також створювати цілісні образи й поняття за окремими, розрізненими їхніми характеристиками.

Гра «Що це таке?» Перелік можливих використань предмета в дитячій грі. Називається який-небудь предмет, наприклад «жмут трави». Потрібно уявити собі гру малят-дошкільнят і виписати якнайбільше інших предметів, які заданий предмет може замінити. У цьому випадку можна назвати, наприклад, «віник», «макарони», «морквину», «сніг». Переможець той, хто вказав найбільше число предметів, які не повторюються в інших гравців.

Примітка. У цій грі вдосконалюється здатність бачити в одному предметі ознаки інших, іноді зовсім несподіваних, за рахунок здатності людини стати в позицію маленької дитини, яка бере участь у предметній або рольовій грі.

Гра «Пошук емоційно адекватних образів» Задається яка-небудь емоційна ситуація (предмет, істота, почуття) і пропонується зобразити її у вигляді піктограми (схематичного малюнка) або словесно описати суть запропонованих зображень. Наприклад, у відповідь на питання ведучого: «Як можна зобразити людину, що радіє?», діти можуть виписати такі варіанти: *людина летить; іскриться; танцює; уся світиться, немов сонечко; очі сяють* тощо. Підбиваючи підсумки, слід враховувати як загальну кількість запропонованих відповідей, так і їхню оригінальність; можливе колективне вдосконалення деяких відповідей.

Примітка. Ця гра формує вміння знаходити для різноманітних емоційно значущих ситуацій прості, але в той же час ємні й змістовні, образи, адекватні пережитим у них станам, тобто робити емоційні (на відміну від понятійного й образних) узагальнення.

Гра «Додавання предмету нових функцій» Називається який-небудь предмет, наприклад «диван». Учасникам слід подумати, які принципово нові, не властиві цьому предмету функції він міг би виконати, якщо трохи змінити при цьому його конструкцію. Іншими словами, заданий предмет потрібно поєднати з іншими предметами, що виконують досить не схожі на нього функції. Перемагає той, хто випише найбільшу кількість подібних відповідей.

Примітка. У цій грі формується й удосконалюється один з універсальних прийомів уяви - комбінування ознак різних предметів, поєднання того, що є несумісним у звичайних умовах. Використання цього прийому є підставою створення образів принципово нових предметів, що особливо важливо в технічній і художній творчості.

Гра «Формулювання запитань за двома заданими словами» Називаються будь-які два предмети, наприклад «газета» і «верблюд». Потрібно скласти якнайбільше різноманітних запитань, у яких обов'язково використовувалися б задані слова, причому запитання повинні бути по можливості незвичайними, іноді смішними. Так, у нашому випадку можуть бути записані такі запитання: «Скільки верблюдів можна-загорнути в одну газету?», «Чому ти, коли читаєш газету, згинаєшся, неначе верблюд?», «Чому верблюд виглядає так, ніби начитався агітаційної преси?» Переможцями виявляються автори трьох найбільш оригінальних питань, яких визначають за підсумками обговорення.

Примітка. У цій грі розвивається здатність створювати під час поєднання двох різних предметів нарочито незвичайну, дивну, вигадливу суміш, рішуче переборюючи при цьому всі шаблони здорового глузду, попереднього досвіду й звичного слововживання.

Гра «Завершення речень або коротких оповідань» Зачитується початок речення або перші дві-три фрази оповідання, наприклад: «Один раз я пішов до лісу, і раптом...» Завдання гравців - скласти якнайбільше різних варіантів його завершення. Варіанти повинні бути короткими (не більше двох-трьох речень) і містити опис незвичайних, іноді фантастичних подій. У процесі обговорення результатів паралельно з визначенням найкращого закінчення оповідання відпрацьовується й деякий синтетичний варіант, що поєднує в собі переваги декількох окремих відповідей.

Примітка. Ця гра розвиває здатність швидко й легко породжувати найнесподіваніші образи фантазій і сміло поєднувати їх із повсякденними подіями.

Гра «Передача наслідків подій за ланцюжком» Гравці сідають ланцюжком. Ведучий дає першому гравцеві смужку паперу з написаною на ній подією, наприклад: «У велосипеді луснула шина» Перший гравець повинен швидко написати на іншій смужці один з наслідків цієї події й передати її другому гравцеві; другий, прочитавши повідомлення, отримане від першого гравця, швидко записує на своїй смужці один з наслідків цієї події й передає її третьому і тощо.

У результаті може вийти, наприклад, такий ланцюжок наслідків зазначеної події: у хлопчика зіпсувався настрій; щоб розвтіятися, хлопчик вирішив покататися на велосипеді; тато його вилаяв за невиконані домашні завдання; ранком у тата розболілося серце й він не пішов на роботу тощо. Під час аналізу результатів звертається увага на потенційну можливість величезного, практично нескінченного числа різноманітних наслідків будь-якої події, а також відбираються один-два найцікавіші наслідки, за якими і визначається переможець.

Література

1. Азаров Ю. П. Игра и труд.— М.: Знание, 1973.
2. Азаров Ю. П. Семейная педагогика.— М.: Изд-во полит, лит., 1985.
3. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети.— Москва-Прага, 1983.
4. Бардиер Г., Ромазан И., Чередникова Т. Я хочу! Практическая психология (психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей).— Кишинев: «Вирт», СПб.: «Дорваль», 1993.
5. Битянова Н. Р. Психология личностного роста.— М.: Междунар. пед. академия, 1995.
6. Бреслав М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве.— М., 1990.
7. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка // Вопросы психологии.— № 6.— 1966.
8. Геллер Е. М. Наш друг — игра.— Минск: Народна освіта, 1979.
9. Дружинин В. Н. Психология общих способностей.— М.: Наука, 1994.
10. Карпей Жак. Регулирование взаимоотношений в классе. Формы этих взаимоотношений (доклад на научно-

- практической конференции Сибири и Дальнего Востока).— Кемерово, 1996.
11. **Касаткина Н. Э., Зуева С. П.** Рабочая книга школьного психолога.— Кемерово, 1995.
  12. **Лэндрет Т. Л.** Игровая терапия: искусство отношений.— М.: Междунар. пед. академия, 1994.
  13. **Макарова В. В., Хасан Б. И.** Классический психоанализ детского возраста.— Красноярск, 1994.
  14. **Матюхина М. В.** Мотивация учения младших школьников. — М., 1984.
  15. **Овчарова Р. В.** Практическая психология в начальной школе. — М.: ТЦ «Сфера», 1999.
  16. **Петрушинский В. В.** Игры: обучение, тренинг, досуг.— М.: Новая школа, 1994.
  17. **Рабочая книга школьного психолога /** Под ред. И. В. Дубровиной. — М.: Междунар. пед. академия, 1995.
  18. **Рогов Е. И.** Настольная книга школьного психолога в образовании. — М.: Владос, 1995.
  19. **Стоуне Э.** Психопедагогика (Психологическая теория и практика обучения). — М.: Педагогика, 1984.
  20. **Тихомирова Л. Ф.** Развитие интеллектуальных способностей школьника. Популярное пособие для родителей и педагогов. — Ярославль: Академия развития, 1997.
  21. **Цзен Н. В., Пахомов Ю. В.** Психотренинг: игры и упражнения. Изд. 2-е, доп. — М.: Независимая фирма «Класс», 1999.
  22. **Чистякова М. И.** Психогимнастика. — М.: Просвещение, 1990.
  23. **Шварц Дж. Конрад.** Психические нарушения: истоки в детском возрасте. — Новосибирск: Сибирский хронограф, 1994.
  24. **Эльконин Д. Б.** Психология игры. — М., 1978.

Психолого-педагогічний супровід профільного навчання – складова моделі соціально-орієнтованого середовища навчального закладу

Кельнер Світлана Семенівна, практичний психолог-методист Криворізької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів №126

Глобальні економічні та політичні зміни в житті українського суспільства спричинили реформуючі процеси у системі освіти України. Профільне навчання – веління часу, а не данина моді, тому обираючи профіль навчання, учень має усвідомити, що він визначає загальний профіль майбутньої трудової діяльності. А це є передумовою для подальшого обрання певної професії та конкретної спеціальності в її межах. Тому вважається, що підготовка учнів до вибору профілю навчання – це фактично, перший важливий етап вибору професії. Суспільство чекає від молоді вивірених і відповідальних дій. Але час для вибору обмежений та й вибір слід зробити своєчасно і, бажано, безпомилково.

Обрати правильний напрям діяльності, навіть за найсприятливіших умов – справа надзвичайно непроста. Не тільки тому, що треба мати відповідні можливості, орієнтуватися в тенденціях профілізації, потрібно ще й добре знати свої нахили і здібності.

Саме тому практична реалізація профільного навчання в середньому загальноосвітньому закладі неможлива без належної підтримки психологічної служби, без глибокого психологічного аналізу та конкретних рекомендацій.

Вимоги з боку профільного навчання до особистості старшокласника

Обрання майбутнього професійного напрямку потребує певної психологічної і соціальної компетентності.

Одним з головних завдань учасників освітнього процесу в Криворізькій загальноосвітній школі №126 є досягнення учнями життєвого успіху. Вважаємо: щоб діяльність учня у режимі профільного навчання була успішною, треба сформулювати соціально-психолого-індивідуальну готовність учня до цього навчання.

Узагальнюючи вимоги з боку профільного навчання до особистості учня хочу запропонувати наступну схему складових цієї готовності:

1. Активізація, інтенсифікація навчальної діяльності, що виявляється в збільшенні навантаження на нервову систему учня. Це викликає необхідність враховувати і формувати *психофізіологічну готовність* учня до профільного навчання.
2. Збільшення інтелектуального напруження – через необхідність розв'язання значно більшої кількості спеціалізованих, профільних навчальних завдань, що потребує розвитку відповідної *інтелектуальної готовності* учня.
3. Інтенсивне нарощування профільного навчального і продуктивного досвіду – спеціальних знань, умінь, навичок відповідного напрямку, що ставить питання про *едукативну готовність* учня.

4. Підвищення рівня самоорганізації, саморегуляції, самостійності у виконанні завдань навчальної діяльності й життєдіяльності, оскільки саме в період профільного навчання в старшій школі стають провідними особистісне, життєве і професійне самовизначення. Тому слід виокремити так звану **рефлексивну готовність** учня до профільного навчання.
5. Профільне навчання вимагає від учня підвищеної уваги до тих рис характеру, які сприяють успішній напруженій продуктивній діяльності (чесність, працелюбство, акуратність, відповідальність, відданість профілю тощо) чи, навпаки, заважають (лінощі, неорганізованість, неакуратність, неточність, байдужість тощо). Тому доцільно виокремити з-поміж інших видів **характерологічну готовність**.
6. Профільне навчання вимагає від учня значної відповідності його потреб, мотивів, інтересів, схильностей, потягів, мотивів-емоцій специфіці профілю і професій, що його складають, тому слід говорити про **мотиваційну готовність** особистості. При цьому відбувається зміщення спрямованості в майбутнє, активізація процесів прогнозування, програмування, футурологізації діяльності учня.
7. Профільне навчання, викликане необхідністю спеціалізації учня у спілкуванні, стає більш поглибленим, певною мірою вибіркоким. Тому слід виокремити **комунікаційну готовність** учня до профільного навчання.

Вказані вимоги утворюють закінчений загальний перелік і зумовлюють формування в учнів певних видів психологічної готовності особистості. Ці вимоги і види обов'язкові для кожного учня, хоча їх співвідношення між собою може бути різним.

Для успішності вибору і засвоєння профілю навчання слід вважати важливою вимогу про зміну ставлення учня до профільного навчання, його переходу від об'єктивної до суб'єктивної позиції, тобто позиції, за якої учень стає повноцінним ініціатором, організатором, суб'єктом своєї навчальної діяльності й поведінки. Тут можна говорити про суб'єктну або діяльнісну готовність учня, тобто про його здатність ініціювати, організувати, реалізувати і плідно завершувати навчальну, продуктивну, творчу діяльність. Повноцінна діяльність учня в цьому випадку має складатися з п'яти обов'язкових компонентів:

- потребнісно-мотиваційного;
- інформаційно-пізнавального;
- цілеутворюючого-програмуючого;
- операційно-результативного;
- емоційно-почуттєвого.

Це означає, що діяльність учня в процесі опанування профілю навчання має починатися з актуалізації відповідних потреб і мотивів, бути забезпеченою необхідною вихідною інформацією й розгортанням пізнавального процесу, на основі чого він ставить нову мету і складає програму профільної навчально-продуктивно-творчої діяльності, перебіг якої має обов'язково призводити до суспільно та особистісно значущого результату. Відповідність цього результату потребам і мотивам дитини слід закріплювати на емоційно-почуттєвому, як особистісно, так і суспільно визначеному, рівні. Саме це може забезпечити розвивальний і творчий характер діяльності дитини як майбутнього громадянина і працівника.

Слід також враховувати й вікову готовність учня, тобто відповідність ступеня його особистісного розвитку вимогам профільного навчання. Мова йде передусім про відповідність рівня дозрівання анатомо-фізіологічних задатків і сформованості адекватних даному вікові здібностей вимогам навчальної, продуктивної, творчої діяльності.

Психологічна служба Криворізької загальноосвітньої школи №126 вважає головною метою своєї діяльності в умовах профілізації навчання сприяння формуванню соціально-психолого-індивідуальної готовності учня до профільного навчання.

Ця мета реалізується через модель психологічного супроводу профільного навчання (див. *схему 1*).

**Модель психологічного супроводу профільного навчання
у Криворізькій загальноосвітній школі I-III ступенів №126**

- **відкритість** (між нею та зовнішнім світом здійснюється постійний обмін інформацією, а також людьми);
- **динамічність** (вона здатна функціонувати в умовах змінюваності різних факторів зовнішнього оточення, а також внутрішнього стану системи);
- **безперервний розвиток** (шкільна модель належить до числа таких, що розвиваються, тобто постійно вдосконалюється, розвивається у структурному та функціональному аспектах).

Схему функціонування шкільної моделі психологічного супроводу профільного навчання можна подати у вигляді таблиці.

	Завдання, які розв'язує	Основні напрями реалізації
1.	Підготовка учнів до стану готовності вибору профілю навчання і професійного	Виявлення освітніх запитів учнів, інтересів і встановлення їх психологічних ресурсів (здібностей, задатків, характерологічних особливостей, своєрідності інтелекту тощо). Моделювання профільних варіантів навчання: просвітницька робота, діагностична, корекційно-розвивальна робота з учнями щодо усвідомлення

	самовизначення	змісту професійної освіти та її зв'язку з профільним навчанням.
		Співробітництво психолога з батьками, вчителями щодо розв'язання сутності профільного навчання та оптимізації впливу на рішення учня.
		Кваліметричний аналіз результатів учня на терені академічних досягнень (рівень оволодіння компетенціями, необхідними для успішного навчання за обраним профілем).
		Організація до профільного навчання учнів завдяки впровадженню додаткової освіти, системи факультативів і гуртків, спец курсів.
2.	Психологічне забезпечення успішності, результативності профільного навчання	Робота щодо уточнення та вірофікації співвідношення обраного профілю зі змістом майбутньої професійної підготовки, здійснення психологічного моніторингу якості профільного навчання.
		Організація роботи корекційно-розвивальних груп, тренінгів, міні-тренінгів, практикумів, індивідуальних та групових консультацій з питань професійного самовизначення.
		Розширення співробітництва з центром зайнятості, іншими організаціями щодо інформаційного супроводу профорієнтаційної роботи.
		Організація психолого-педагогічних діагностичних досліджень учнів; надання учням психолого-педагогічної консультативної допомоги з питань вибору майбутньої професії, організація роботи з батьками; передбачення можливості зміни учнями профілю навчання.
		Використання нових педагогічних технологій, у тому числі інтерактивних, методу проектів тощо.
		Розробка учнівських проектів індивідуального маршруту самопізнання, самовдосконалення, саморозвитку на терені профілю.

Перейду до опису створеної моделі психологічного супроводу профільного навчання в Криворізькій загальноосвітній школі I-III ступенів №126.

Супровід має кілька етапів, і на кожному з них досить чітко вимальовується свій «фронт роботи».

I етап роботи з 8-ми класами. Завдання цього етапу:

- вивчення мотивації навчання, кола інтересів;
- визначення індивідуальних особливостей інтелектуального та особистісного розвитку;
- виявлення шкільної дезадаптації та причин неуспішного навчання.

II етап – це робота з 9-ми класами, головним завданням котрого є:

- формування схильностей як умов подальшого розвитку здібностей;
- формування почуття компетентності та адекватної самооцінки;
- корекція відповідності пізнавальних інтересів і здібностей учнів.

Завданням III етапу – робота з 10-ми класами, є:

- створення умов для формування особистості з розвинутою самосвідомістю;
- створення умов для формування психічних новоутворень;
- забезпечення розвитку рефлексивної свідомості та позитивної Я-концепції.

IV етап, заключний – робота з 11-ми класами. Завдання цього етапу:

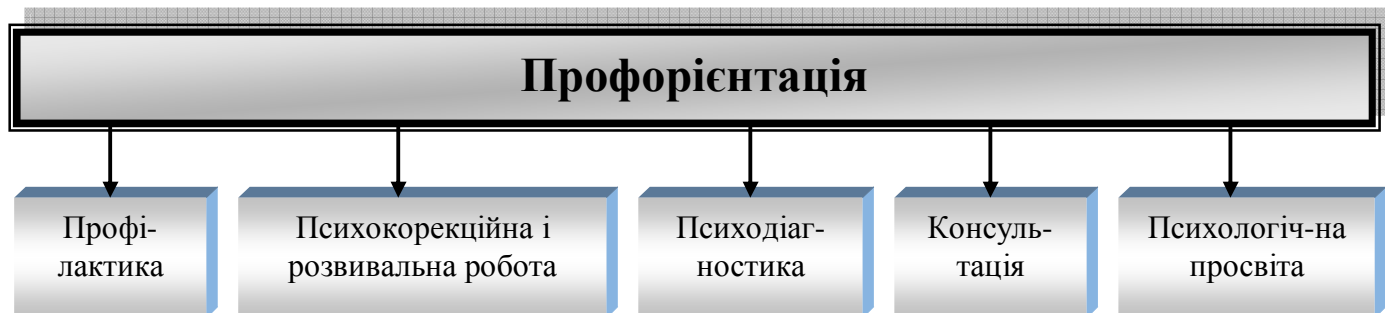
- визначення рівня сформованості життєвих та професійних планів;
- виявлення діапазону професійних інтересів;
- сприяння свідомому вибору учнями галузі майбутньої професійної діяльності.

Ці психологічні завдання вирішуються в тісній співпраці з педагогічним колективом школи і на кожному етапі реалізуються за допомогою таких видів роботи:

- Профілактика.
- Індивідуальна і групова діагностика.
- Консультування.
- Психокорекційна і розвивальна робота.
- Психологічна просвіта.

Усі ці види роботи мають пряий вихід на профорієнтаційне визначення учнів (див. схему 2)

Форми психологічного супроводу профільного навчання Криворізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №126

Однією з фундаментальних соціальних потреб особистості є потреба і її прагнення утвердити себе серед інших людей, виявити власну позицію, продемонструвати себе в позитивному образі, набути суспільного визнання та відчутти власну значущість. А ще написати головний проект – проект власного життя.

Людина стає такою, який проект її життя.

Жан Поль Сартр

Східна філософія твердить, що шлях людини веде у майбутнє не тільки з сьогодення. Повною мірою він пролягає і через майбутнє в сьогоденні. Зміст цього положення полягає в тому, що наше майбутнє залежить від того, яким ми його уявляємо. Інакше кажучи, до людей з великою ймовірністю приходять саме те майбутнє, яке формується в їхній свідомості.

Тому не менш цікавими є дані щодо життєвих орієнтацій старшокласників на майбутнє. Відповіді на запитання «**Ким ви уявляєте себе через 15 -20 років були наступними:**

- матеріально забезпеченою людиною (42%);
- висококваліфікованим спеціалістом (34%);
- людиною, яку поважають (31%);
- керівником колективу, організації, фірми (13%);
- політичним діячем (7%);
- власником землі та нерухомості (5%).

Дитина вчиться повноцінно жити в умовах плінного життя, з допомогою дорослих знаходити в ньому своє місце, цінувати все навколо себе.

Допомагаючи іншому піднятися на гору, ви самі наближаєтеся до вершини

Норман Шварцкопф

Тому найкраще, що ми дорослі можемо зробити для наших дітей – це допомогти їм розвивати віру в те, що в них є все, що їм потрібно для щасливого життя.

Література

1. **Авдієвська О.П.**, Баклушинський С.О. Особливості соціалізації підлітка в умовах швидких соціальних змін. – К., 1990.
2. **Бурменская Г.В.**, Карабекова Н.В., Лидерс А.Г. Возрастно-психологическое консультирование. Проблемы психического развития детей. – М., 1990.
3. **Варбан М.Ю.** Рефлексія професійного становлення в юнацькому віці / /практична психологія та соціальна робота.– 1998.–№6-7. – С.80-83.
4. **Готовність** учня до профільного навчання / Упоряд. В.Рибалка; за заг.ред. С.Максименка, О.Главник. – К.: Мікрос – СВС, 2003. – 112 с. – (Психологічний інструментарій).
5. **Немов Р.С.** Психология: учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений: в 3 кн.– М.: Просвещение: Владос, 1995. –Кн. 3.
6. **Овчарова Р.Р.** Справочная книга школьного психолога. – М., 1996.
7. **Пряжников Н.** Выбираем профессию вместе//Школьный психолог. –2000р.– №7.
8. **Пряжников Н., Пряжникова О.** Субъект профессионального и личностного самоопределения//Школьный психолог.–2001.– №19.
9. **Пряжников Н.** Особиста професійна перспектива. – К.:Психолог, 2004.– №16.
10. **Рабочая** книга школьного психолога. – М., 1991.
11. **Турішева Л. В.** Психологічне супроводження профільного навчання.– Х.:Основа, 2007.
12. **Уроки з психології / Упоряд. О.Главник. – К.: Шк. світ, 2002.**

УДК 130.2

Філософсько-освітній потенціал екопсихології як засобу формування екологічної культури особистості

Кісель Олена Вікторівна, практичний психолог Криворізької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 15 ім. М.Решетняка

Постановка проблеми. Сьогодні пізнання світу і ролі людини в ньому неможливе без урахування її ціннісних орієнтацій та рівня культури. Екологічна культура у цьому сенсі виступає важливою мірою та способом реалізації сутнісних сил людини у соціоприродному бутті як культура нової якості, що гармонізує стосунки духу, свідомості і буття людини.

Одним з напрямів забезпечення екологічній стійкості є інтеграція екологічних знань на науковій основі в систему безперервної освіти. Зрозуміло, не йдеться про повне вирішення екологічних проблем через освіту, але основне завдання – виховати в учнів свідоме ставлення до довкілля, сформувати відповідну екологічну культуру. Екологічна освіта має здійснюватися безперервно, починаючи з дошкільних установ, потім – в системі загальної середньої і середньої професійної освіти, а потім – на якісно новому рівні - у вищій та післядипломній освіті. У цій системі центральне місце займає шкільне навчання, оскільки воно є основою освітньої системи, обов'язковою ланкою для здобуття освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Витоки екологізації освіти та формування екологічної культури педагога були закладені в працях Я.А.Каменського, Ж.-Ж. Руссо, К.Д.Ушинського, Л.М.Толстого та інших. У матеріалах проекту Європейської Комісії «Освіта для сталого розвитку в європейських початкових школах» зазначено, що екологічна освіта, яка існує в Європі декілька десятиліть, не отримала очікуваних результатів. Основна причина цього – переоцінка ролі екологічних знань та протиріччя між запропонованими моделями поведінки та реальним життям, у тому числі і шкільною практикою, а також недостатній рівень інтеграції екологічних питань з соціальними, культурними, економічними та іншими. У даний час у межах концепції сталого розвитку проведені дослідження щодо вивчення можливостей формування екологічної культури в процесі навчання та виховання [9,с.25].

Метою статті є дослідження філософсько-освітнього потенціалу екологічної психології як засобу трансформації особистісних цінностей та ставлення до природи, що досягається шляхом розкриття таких понять як суб'єктивне ставлення до природи, суб'єктивне сприйняття світу природи, екологічне пізнання, методи емпіричного педагогіки та інше.

Виклад основного матеріалу. Екологічна криза підштовхує до пошуку нового світогляду та установок діяльності людства, вона є відображенням глибинної кризи культури, яка в свою чергу, охоплює весь комплекс взаємодії людини з природою.

Для того, щоб освіта досягла поставлених цілей, недостатньо простого передання екологічних знань та навчання «екологічно правильним моделям поведінки». Необхідно проаналізувати всі існуючі варіанти екорозвитку: антропоцентричний, біоцентричний, техноцентричний, геоцентричний і т.д., бо всі вони формувались завдяки традиційному мисленню, якого сьогодні недостатньо. Тому необхідно працювати з мотивацією та цінностями людей, розвивати навички співпраці, навчати громадянській активності та демократії діями, а не пустими словами [9,с.27], необхідно формувати у людства, та перш за все молоді, установ нового екологічно-зорієнтованого мислення, тобто спільного, взаємопогодженого, гармонійного розвитку людства, суспільства і природи.

Отже, сучасна екологічна криза зумовлена домінуванням антропоцентричної екологічної свідомості. Для її подолання, сталого розвитку людства необхідне становлення екологічної свідомості екоцентричного типу [12], що і є метою екологічної освіти, а саме, розвиток особистості з екоцентричним типом екологічної свідомості [6,с. 23].

Як зазначає О.Висоцька, методологічною підвалиною екоцентризму є такі напрямки як еволюційна етика, «глибинна екологія», холистична й органістична філософські парадигми. Граничним проявом екоцентричного підходу є ідея самоусунення людини зі світу природи. Більш м'яка його інтерпретація – ідея органічного зростання. Основна мета будь-якого екоцентричного руху – зведення до мінімуму впливів людини на природну екосистему й орієнтування на «охорону» або «збереження» останньої [2,с.85].

Поняття екоцентризму акцентує увагу не на суспільстві або природі, а на всій планеті як спільному домі, рівноправними мешканцями якого є люди та інші природні істоти [7]. В. Осіпов характеризує екоцентризм як сукупність соціально-економічних, виробничо-технічних механізмів співфункціонування суспільства та екосистем, що дозволяють підлаштовувати життєдіяльність суспільства під природні процеси [8]. А.Горелов стверджує, що для вирішення глобальних екологічних проблем необхідне вироблення цілісного уявлення про функціонування екосфери і місце в ній людини [5,с.158;7].

Гносеологічні установки екоцентризму припускають націленість на провідну роль ідеї комплексно-інтегративного синтезу в організації пізнання на всіх етапах дослідження екосоціальних відносин. У цьому контексті, екологічне мислення - це система поглядів на світ, що відображає проблеми взаємодії Людства і Природи в аспекті їх гармонізації та оптимізації. Екологічний тип мислення особливо яскраво відбився у нових наукових і соціально-філософських концепціях ХХ століття В.Вернадського, А.Швейцера та інших.

Отже, екомислення є комплексною формою осмислення екосоціальних відносин, збагачене проявами чуттєво-емоційної сфери психіки, що бере участь у народженні мислеобразів екореальності. Екомислення проявляється у ході пізнання екопроблем як єдність протилежних частин інтелекту і чуттєвого досвіду, опосередкованих діалектичною логікою. Вони доповнюють один одного, оскільки є комплементарними складовими єдиного інтегративного комплексу форм пізнання екореальності, забезпечуючи тим самим більш цілісне і повне її відображення у знанні. Діалектичний взаємозв'язок інтелекту й емпіричних форм пізнання показує, що почуття без логіки, мислення, порожні, позбавлені смислового змісту, а логіка без почуттів умоглядна, схильна до абстрагування, абсолютизації окремих сторін, властивостей екосоціальних відносин. Почуття надають життєвість інтелекту, одухотворюють його, долають розрив теорії і життєвої практики, розрив мислення і морально-духовного осягнення природи. Інтелект за допомогою чуттєвого досвіду діалектично синтезується із сукупністю інших духовних якостей і моральних почуттів, ідей, естетичних переживань, формуючи нове екомислення [7].

На думку Дж.Гібсона, людина реально живе не у «фізичному світі», а в «екологічному світі». «Фізичний світ» - це світ, який досліджує фізика, хімія та інші подібні науки, а «екологічний світ» - це той світ, який можна побачити, почути, доторкнутись. Навколишнє середовище та суб'єкти взаємодоповнювальні і не можуть існувати один без одного. Дж.Гібсон створив цілу систему категорій та понять для опису «екологічного світу» [6,с.32]. Як підкреслюють з цього приводу С.Дерябо та В.Ясвін, завданням екологічного підходу у психології є створення психології «людини в екологічному світі», доповнюючи існуючу сьогодні психологію «людини у фізичному світі»

Екопсихологія виступає засобом трансформації особистісних цінностей та ставлення до природи. Термін «екологічна психологія» застосовується у науковій літературі для позначення низки близьких, але нетотожних галузей досліджень: психологічної екології, психології довкілля, екологічного підходу з психології та власне екологічної психології (психології екологічного свідомості), які мають самостійні предмети досліджень, свої завдання й методологічні особливості. Предметом дослідження екологічної психології є екологічна свідомість в онтогенетичному та функціональному аспектах.

Формування екологічної психології як самостійної галузі було обумовлено тим, що «світ природи» займає проміжне місце між «світом речей» і «світом людей» [6,с.40]. С.Дерябо та В.Ясвін підкреслюють, що екологічна психологія має суттєву різницю по відношенню до психології навколишнього середовища та психологічної екології. Методологічні принципи, розроблені Дж.Гібсоном, можуть бути використані у всіх трьох галузях досліджень [6,с.40].

Екологічна психологія характеризується двома основними методологічними особливостями, котрі відрізняють її від близьких галузей досліджень: по-перше, в ній розглядається взаємодія людини тільки з природою, а не з усім оточуючим її середовищем, по-друге, об'єктом досліджень є не «природне середовище», а «світ природи» [6,с.46].

У рамках екопсихології існують два підходи: трансперсональна екологія та власне екопсихологія. Істотною рисою трансперсональної психології є модель людської душі, в якій визначається значущість духовного і комічного вимірювань та можливостей для еволюції свідомості.

Предметом дослідження в екологічній психології є екологічна свідомість, що розглядається в соціогенетичному, онтогенетичному і функціональному аспектах [7].

Екологічна свідомість - форма суспільної свідомості; індивідуальна і колективна здатність розуміння, нерозривний зв'язок людини, людства із дикою природою, залежності добробуту від цілісності та порівняльній незмінності природного довкілля як середовища проживання людей й порядку його використання у практичній діяльності.

Нова екологічна свідомість кардинально змінює поведінку людей щодо ставлення до природи. С.Дерябо екологічну свідомість, у цілому, називає екоцентричною, виділяючи характерні для неї особливості [6,с.12], та підкреслює, що екоцентричний тип екологічної свідомості - це система уявлень про світ, для якого характерні: орієнтованість на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини та природи; сприйняття природних об'єктів як повноправних суб'єктів, партнерів по взаємозв'язку з людиною; баланс прагматичної і непрагматичної взаємодії з природою [6,с.13].

Вперше психологічний аналіз ставлення особистості відображається на початку ХХ століття у працях О.Лазурського, свій розвиток ці ідеї отримали у психологічній концепції ставлень (відносин) особистості В.Мясищєва та його послідовників. О.Леонтьєв вважав, що «змістовна, а не формальна характеристика психічного розвитку дитини не може відволікатися від розвитку її реальних відносин до світу, від змісту її відносин. Вона повинна виходити з їх аналізу, бо інакше неможливо зрозуміти особливостей її свідомості» [6,с.13;7].

Особистість об'єктивно включена у складну систему взаємовідносин з різними об'єктами та явищами світу. Але з усієї сукупності цих об'єктивних відносин нею особливо виділяються ті, які пов'язані із задоволенням тих чи потреб.

Екологічна освіта є складовою освіти для сталого розвитку, в її просуванні суттєву роль відіграють загальна середня та позашкільна освіта, вища освіта і просвіта населення через засоби масової інформації. Тому в Доповіді про стан розвитку освіти для сталого розвитку в Україні багато уваги приділяється саме екологічній освіті, яка є найважливішим складовим елементом освіти для сталого розвитку, її предметною та концептуальною основою. І.Зверєв підкреслює, що необхідна концентрація зусиль вчених на комплексній психолого-педагогічній та методологічній розробці умов формування екологічної відповідальності.

У Національній доповіді зазначено, що освіта для сталого розвитку повинна сприяти засвоєнню знань, умінь та переконань, які дають змогу ухвалити та впроваджувати рішення на місцевому та глобальному рівнях, спрямовані на підвищення якості рівня життя, що не загрожують можливостям наступних поколінь. За допомогою освіти можна прищеплювати цінності, виховувати поведінку та стиль життя, необхідні для забезпечення сталого майбутнього. Педагогу, який працює в руслі освіти для сталого розвитку, необхідно позбутись пріоритету «передачі знань», зрозуміти, що це не освіта «про стійкий розвиток», а освіта «для стійкого розвитку»

Основний методологічний принцип екологічної психопедагогіки у чіткій відповідності педагогічного процесу екологічної освіти психологічному процесу формування екологічного пізнання. На теорії можливостей Дж.Гібсона базуються методологічні принципи в екологічній психопедагогіці, які сформовані у дві групи принципів: організація стимулів (принцип комплексності стимульного впливу, принцип орієнтації на актуалізуючий потенціал стимулів, принцип орієнтації на сенситивність до стимулів) та організація екологічної діяльності (принцип гетерогенності, принцип формуючої направленості, принцип індивідуальної психологічної адекватності).

До методів формування екологічних уявлень відносяться методи: екологічної лабілізації, екологічних асоціацій, художньої репрезентації природних об'єктів тощо.

Вже сьогодні дослідниками в галузі екології та охорони природи розроблені основні принципи і технології екологічно доцільної взаємодії людини з природним середовищем та її окремими елементами. Однак проблема прийняття цих принципів і освоєння технологій кожною конкретною людиною залишається недостатньо вирішеною [6,с.24]. Тому все більшого значення набуває методика педагогіки емпваермент, використовуючи яку у своїй практиці педагог не просто передає знання про сталий розвиток, а розкриє взаємозв'язок життя суспільства зі станом навколишнього середовища у діяльнісному контексті [10,с.29]. Емпваермент (від англ. «empowerment» - у вільному перекладі «надання внутрішньої сили») – це спосіб роботи з самообмежуваним ставленням до себе, що допомагає людині придбати внутрішню особистісну силу, силу в міжособистісному спілкуванні та здатність керувати своїм життям.

На думку Н.М. Белокурової, перш ніж вимагати від людей залучення у складний процес зміни життя, їм слід повернути відповідальність за вирішення тих проблем, з якими вони зіткнулися. Дуже важливо усвідомлювати ті фактори, які визначають відчуття безсилля.

Вибір цієї стратегії передбачає, що кожен здатний отримати необхідні навички для того, щоб домогтися змін у своєму оточенні і розпізнати, якими видами сили він володіє: знанням, отриманим з життєвого досвіду, мотивацією, готовністю йти на ризики, часом, енергією або почуттям гумору [2]. У процесі «селф-емпваермент» перехід від мислення про реалізоване бажання до реальної можливості реалізувати його проходить завдяки використанню різноманітних методологічних ресурсів: внутрішнього переосмислення, знаходження ресурсів.

Фундаментальним становищем емпваермента є переконання, що всі індивідууми і всі спільноти здатні змінити свою ситуацію на краще. Співпрацюючи люди можуть домогтися соціальних і політичних змін. Цей підхід розглядає індивіда як важливий ресурс для інших і як потенційного учасника соціальної і політичної дії. Співпрацюючи і ділячись, навчаючи і навчаючись, члени освітнього процесу починають розуміти соціальний, економічний, політичний та історичний контексти, в яких сформувалися їх ситуації; вони стають більш впевненими у собі, навчаються навичкам лідерства і починають діяти - і в індивідуальному плані, і як члени групи - для поліпшення якості свого життя [14].

Емпваермент, як педагогічна технологія, виходить з того, що проблеми (особистісні, суспільні або виробничі) краще всього вирішуються тими людьми, до яких проблема має безпосереднє відношення, а не керівництвом, експертами, консультантами або психологами. Основні принципи педагогіки емпваерменту полягають у створенні умов для підвищення впевненості, виникненню ентузіазму та відчуття задоволеності від групової та індивідуальної роботи і від її результатів, а також відчуття відповідальності і вміння контролювати ситуацію навчання. Головне завдання педагога – створити психологічно комфортне навчаюче середовище, яке сприятиме прояву активності і самореалізації учнів. Психологічний комфорт під час навчання має особливе значення для педагогіки емпваерменту [10]. Основна умова емпваерменту – зняти механізми контролю. Педагог надає підтримку, замість підказок і порад – ставить питання (або опитує) [10]. Важливим елементом емпваерменту є результат тих дій, які здійснюють учні. Завдання педагога -вивести учня на шлях самостійних рішень та дій, використовуючи питання, приклади та додаткові завдання. Як зазначають Н.Рябова та Т.Новікова, емпваермент-програми, які були розроблені в Швеції і зараз все більше набувають популярності у країнах СНД, розраховані як на дітей, так і на дорослих, проводяться методом навчальних гуртків, які у контексті сталого розвитку мають назву «еко-команди» або «еко-групи». Еко-групи – це невеликі за кількістю групи дорослих і дітей (5-12 осіб), які самостійно або при підтримці лідера визначають для себе перелік тем та план дій, які потрібно дослідити.

Отже, освіта для сталого розвитку, враховуючи філософсько-освітній потенціал екологічної психології та методики емпваермент-педагогіки, покликана розвивати такі знання, уміння та цінності, які дозволять людям приймати індивідуальні та колективні рішення локального і глобального характеру для покращення якості життя без загрози для

майбутніх поколінь [10]. Основний методологічний принцип екологічної психології полягає у суворій відповідності педагогічного процесу екологічної освіти психологічному процесу формування екологічної свідомості. Зміст екологічної освіти необхідно доповнити знаннями про екологічно виважене споживання, можливості й необхідність регулювання потреб, позитивними прикладами вирішення екологічних проблем на регіональному, місцевому і більш локальних рівнях, включаючи побут, повсякденне життя [3,с.166]. Взаємодія з природою має великий психолого-педагогічний потенціал, який повинен бути використаний в екологічній освіті як чинника загального формування та розвитку особистості [3,с.166;6,с.26].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, зрозуміло, що екологічна криза ХХІ століття спричинена не тільки технічним прогресом, а й антропоцентричною екологічною свідомістю, яка є відображенням глибинної кризи культури, яка в свою чергу, охоплює весь комплекс взаємодії людини з природою. Для подолання екологічної кризи необхідно опанувати нові ціннісно-нормативні відносини людини і природи, а саме, виробити екологічний світогляд, екологічні імперативи взаємодії суспільства і природи. Існуюча система освіти основана на аналітичних знаннях про природу, вузько прагматично та споживчо-зорієнтована, а це свідчить про необхідність змін у філософії та методології екологічного виховання та екологічної освіти. В освіті необхідно сформувати нову екологічну свідомість екоцентричного типу. Повинні відбутись зміни пізнавальної, ціннісної і діяльнісної настанов, які повинні бути розвинені новою системою освіти.

Дослідження філософсько-освітнього потенціалу екологічної психології як засобу трансформації особистісних цінностей та ставлення до природи, доводить, що взаємодія з природою – це психолого-педагогічний потенціал, який повинен бути використаний у процесі екологічної освіти, що дозволить йому стати фактором загального формування та розвитку особистості. Для створення ефективного цілеспрямованого формування екологічної культури необхідна спеціальна система екологічної освіти, яка буде враховувати особливості напрямків екологічної психології (психологічна екологія, психологія навколишнього середовища, екологічний підхід в психології та екологічне пізнання) та чітко їх розмежувати. Тому сьогодні необхідна підготовка кваліфікованих спеціалістів у галузі еколого-просвітницької роботи та екологічної освіти та їх методичне забезпечення.

Список літератури

1. **Актуальність** формування екологічної свідомості. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bukvar.su/psihologija/83900-Aktual-nost-formirovaniya-ekologicheskogo-soznaniya-Predmet-i-zadachi-ekologicheskoiy-psihologii.html> - Актуальність формування екологічної свідомості.
2. **Белокурова М.В.** Работа с точками роста. Эмпауэрмент. [Електронний ресурс] /М.В.Белокурова – Режим доступу: http://www.vectorbusiness.ru/d_belokurova.htm. - Эмпауэрмент.
3. **Висоцька О.Є.** Випереджаюча освіта для сталого розвитку: методологія, методика, технології :науково-методичний посібник [Текст] / О.Є.Висоцька. – Д.: «Акцент ПП», 2012. – 292 с.
4. **Висоцька О.Є.** Освіта для сталого розвитку: науково-методичний посібник [Текст] / О.Є.Висоцька. – Д.: Роял Принт, 2011. – 200 с.
5. **Горелов А.А.** Экология [Текст] /А.А.Горелов. - М.: Изд-во "Юрайт-М", 2001. -312 с.
6. **Дерябо С.Д., Ясвин В.А.** Экологическая педагогика и психология [Текст] /С.Д.Дерябо, В.А.Ясвин. – Ростов-н/Д., 1996.
7. **Леонтьев А.Н.** Проблемы развития психики [Текст] / А.Н.Леонтьев. - М., 1972.
8. **Мякинников С.П.** Мироззрение основания эоцентризма и экомышление. [Електронний ресурс]/С.П.Мякинников. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/mirovozzrencheskie-osnovaniya-ekotsentrizma-i-ekomyshlenie>. - Мироззрение основания эоцентризма и экомышление.
9. **Осипов В.** Первая попытка синтеза эоцентризма [Текст] / В.Осипов // Зеленый мир. -1994. - № 7. - С. 4-5.
10. **Рябова Н., Новикова Т.** Обучение демократии. В поисках гармонии. Образование для устойчивого развития [Текст] / Н.Рябова, Т.Новикова. – М.: «Ага», 2007-104с.
11. **Серкова Н.В., Ануфриев С.И.** Непрерывное образование в контексте экпсихологии [Електронний ресурс] /Н.В.Серкова,С.И.Ануфриев – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/nepreryvnoe-obrazovanie-v-kontekste-ekopsihologii>. - Непрерывное образование в контексте экпсихологии
12. **Трофімов Ю.Л.** Психологія. [Електронний ресурс]/Ю.Л.Трофімов. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1414011337298/psihologiya/ekologichna_psihologiya. - Екологічна психологія.
13. **Шмалей С.В.** Екологічна особистість. [Електронний ресурс]/С.В.Шмалей. – Режим доступу: http://gendocs.ru/v33847/%D1%88%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B9_%D1%81.%D0%B2._%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BE%D1

<http://www.eko-psychology.com> – Екологічна особистість.

14. **Эмпауэрмент** в социальной работе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://socfactor.wordpress.com/2009/08/21/%D1%8D%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D1%83%D1%8D%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82-%D0%B2-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B5/>.

Психолого-педагогічний супровід адаптації молодшого школяра *Кривощокова Марія Іванівна, практичний психолог-методист середньої школи I-III ступенів № 2 м. Марганець*

Перехід в початкової школи в середню пов'язаний зі зростанням навантаження на психіку учня. Кожного вчителя та багатьох батьків часто турбують проблеми успіху своїх дітей в школі, в житті. Чому, переходячи до п'ятого класу, у дітей знижується результативність навчання майже на 35%? Мають проблеми не тільки діти з середнім рівнем навчальних досягнень, а й діти з високим та достатнім рівнями. Чому діти губляться і не можуть розкритися, адже нових предметів майже немає? Причин багато. Це і нерозуміння, як спілкуватися з педагогами, які вимоги обов'язкові, а які – ні. Але основною причиною, як з'ясувалося, є те, що діти мало знають про свій внутрішній потенціал, не вміють його застосувати, комплексують, губляться в нестандартних ситуаціях.

Практичне значення статті полягає у тому, що результати, отримані в ході проведення пропонувані методик у вигляді практичних рекомендацій, будуть досить цінні для педагогів і психологів освітніх організацій, що дозволить створити правильні уявлення про рівень розвитку пізнавальних психічних процесів молодших школярів і застосувати на основі цих представлень відповідні організаційні, формуючі і корекційні засоби.

Об'єкт дослідження: процес адаптації учнів початкової школи до навчального процесу та соціалізації у класному колективі.

Саме у період початкового навчання формуються такі новоутворення, як мотивація уміння, активність до пізнання та новий соціальний статус дитини, від яких значною мірою залежатиме успішність нового та тривалого виду людської діяльності.

Пріоритетним вважається розвиток особистості, її соціалізація і самореалізація, а це припускає удосконалювання педагогічних підходів за рахунок підвищення психологічної компетентності всіх учасників освітнього процесу. Головний помічник педагогам у рішенні цієї задачі - психолог.

Одним із напрямів роботи психолога є психолого-педагогічний супровід (ППС) - система підтримки та допомоги дитини в навчально-виховному процесі. ППС у сучасній педагогіці та психології розглядається досить широко.

Соціалізація молодшого школяра - процес двобічний: з одного боку, учень засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству й соціальним групам, до яких він належить, а з іншого - активно залучається до системи соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду. Необхідно допомогти учням оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє покликання, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення в суспільстві. При цьому дитина прагне до самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення.

Визначення рівня розвитку пізнавальних процесів дітей

Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного розвитку і якісного перетворення пізнавальних процесів: вони починають здобувати опосередкований характер і стають усвідомленими і довільними. Запорукою ефективності навчальної діяльності й процесу учіння молодших школярів є результативність пізнавальної діяльності, від якої залежить цілеспрямованість розумової активності, розвиток інтелектуальної рефлексії та природжених задатків учнів.

Діагностуючи розумовий розвиток школярів на всьому протязі шкільного навчання, можна встановити ефективність впливу останнього на кожного з учнів.

Спочатку визначається рівень розвитку пізнавальних процесів учнів першого класу та створюється банк даних, який поповнюється протягом усього періоду навчання дітей у школі. Для цього проводиться *діагностування розумових здібностей учнів* у ході шести розвивальних занять з учнями всього класу. Заняття проводяться у формі гри раз на тиждень. На занятті учні працюють з вправами, які заповнюються на бланках. Результати діагностики заносяться у XL таблиці.

класу 20 -20 н.р		Діагностично - корекційні заняття з учнями 1 класу 20-20 н.р																														
вчитель:		заняття №1						заняття №2						заняття №3						заняття №4						рівні		загальний рівень				
№ п/п	Ф.І.О.	Увага						Орієнтація у навколишньому просторі (25 балів)						Пам'ять						Мислення						рівні						
		пам'яті та зареєспі	ліво-право	пора по порядку	у зворотному	числовий	контрастна проба	рівень	1	2	3	4	5	рівень	будинки	пташка	фігури/наمالости	фігури/вапалити	всього	рівень	вторна рини	рівень	розумова	завнахлості	численок	дія по зразу	малянок		всього	рівень	увага	об'єкту
1		2	3	4	5	4	Д	5	3	3	4	5	20	Д	4			4	Д	Д	3	3	4	2	10	С	Д	Д	Д	С	Д	
2		4	2	4	3	3	С	5	4	3	3	3	18	Д	4	4	4	16	С	Д	3	3	3	3	12	С	С	Д	Д	С	Д	
3		5	5	4	5	24	В	5	5	4	4	4	22	Д	5	4	5	19	Д	В	4	4	5	4	17	Д	В	Д	В	Д	Д	
4		4	4	4	4	5	21	Д	4	4	5	4	5	22	Д	5	5	5	20	В	В	4	2	5	4	15	Д	Д	Д	В	Д	Д
5		4	2	4	2	2	14	С	3	3	3	3	15	С	3	4	3	4	14	С	С	3	3	3	2	11	С	С	С	С	С	С

Далі формується банк даних пізнавальних процесів на кожного учня, розробляються рекомендації класоводам та батькам, підбираються серії вправ із розвитку розумових здібностей дітей: розподілу і перемикання уваги, смислової пам'яті, здатності до внутрішнього плану дій, математичного та творчого мислення, стійкості уваги, проводяться загальні батьківські збори та індивідуальні консультації з батьками.

Періодичне комплексне вивчення психічного розвитку учнів, як обстеження дає змогу попередити появу проблем або послабить їх вплив на розвиток дітей.

У II семестрі 4 класу проводиться ще раз діагностика пізнавальних процесів учнів за тестом «Дослідження словесно-логічного мислення дітей 7-10 років» (Е.Ф. Замбацявічене). Тест спрямований на виявлення поінформованості, на сформованість логічних дій (класифікація) та «умовиводи» (за рішенням аналогій), узагальнюючих понять, здатність до абстрагування. Результати діагностики заносяться у XL таблиці.

№ п/п	П.І.Б.	1 СУБТЕКСТ		2 СУБТЕКСТ		3 СУБТЕКСТ		4 СУБТЕКСТ		5 СУБТЕКСТ		6 СУБТЕКСТ		ВСЬОГО		РЕЙТИНГ	Рівень
		Словниковоий запас		Узагальнення, абстрагування		АНАЛОГІ		УЗАГАЛЬНЕННЯ		Гнучкість логічного мислення		ЧИСЛОВІ РЯДИ		МАКСИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ 766			
		МАКСИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ 10	ПРОЦЕНТИ	МАКСИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ 10	ПРОЦЕНТИ	МАКСИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ 10	ПРОЦЕНТИ	МАКСИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ 20	ПРОЦЕНТИ	МАКСИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ 10	ПРОЦЕНТИ	МАКСИМАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ 14	ПРОЦЕНТИ	БАЛИ	ПРОЦЕНТИ		
1		9	90%	10	100%	9	90%	18	90%	4	40%	11	69%	61	80%	1	В
2		10	100%	6	60%	10	100%	16	80%	3	30%	13,5	84%	58,5	77%	2	В
3		9	90%	8	80%	8	80%	18	90%	3	30%	6,5	41%	52,5	69%	3	В
4		8	80%	7	70%	7	70%	16	80%	1	10%	11,5	72%	50,5	66%	4	Д
5		6	60%	7	70%	9	90%	16	80%	2	20%	4,5	28%	44,5	59%	5	Д

З результатами діагностики на педконсиліумі ознайомлюються вчителі-предметники, які будуть викладати у п'ятому класі

Корекційна та розвивальна робота з учнями молодшої школи

Розвиток пізнавальних процесів

Одним з напрямів у роботі шкільного психолога є корекційна та розвивальна робота з учнями молодшої школи.

Стандартні проблеми в навчанні виникають у дітей із сильною пам'яттю, але з недостатньо розвиненим мисленням. У початковій школі такі учні цілком здатні вчитися добре за рахунок запам'ятовування матеріалу, навіть недостатньо усвідомленого. Поступово у дітей виробляється, а до 5-го класу закріплюється непродуктивний стиль навчальної роботи. У результаті вони виявляються неготовими до засвоєння фізики та математики, яке ґрунтується на глибокому усвідомленні матеріалу. Такі діти також зазнають труднощів під час роботи з інформацією великих обсягів, що негативно відбивається на засвоєнні історії, біології, географії та літератури.

Психолог має тісний зв'язок з класоводами початкових класів. З вчителями проводяться консультації, на яких їх знайомлять з результатами діагностики та даються рекомендації щодо подальшої роботи, рекомендовані вправи, розвивальні заняття на розвиток пізнавальних процесів. Класоводи на уроках математики та української мови, за рекомендаціями психолога, формують первинні мисленні уміння у молодших школярів — порівняння, узагальнення, класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Так як ми вважаємо, що поєднувати процес формування з процесом оволодіння предметними знаннями є більш ефективним.

Основні психолого-педагогічні умови ефективного формування первинних мислиневих умінь у процесі навчання молодших школярів:

1. Засвоєння знань про спосіб виконання первинних мислиневих дій.
2. Виконання первинних мисленевих дій поетапно за зразком.

3. Застосування первинних мислиневих умінь у подібній та новій ситуаціях. Забезпечення ефективності педагогічного контролю під час опанування учнями умінь самоконтролю у процесі формування первинних мисленевих умінь.

Комплекс вправ із формування первинних мисленевих умінь передбачає таку об'єктивну послідовність процесу формування умінь:

- а) засвоєння знань як спосіб виконання дії шляхом демонстрації вчителем зразка;
- б) репродуктивне відтворення знань і виконання їх за зразком;
- в) кількаразове повторення дії в подібній ситуації.

Система завдань для виконання послідовних мисленевих дій складається з:

- а) виділення ознак предметів;
- б) впізнавання предметів за заданими ознаками;
- в) формування здібностей виділяти суттєві ознаки предметів;
- г) класифікації предметів і явищ;

У процесі поетапного формування первинних мисленевих умінь засвоєння знань як спосіб виконання дії відбувалося в такій послідовності.

1. Операційна структура складалася у процесі подання вчителем зразка дії та виконання її разом з учнями.

2. Узагальнювали знання про спосіб виконання дії. Узагальнені знання чітко виділяються та алгоритмізуються. Алгоритм є описом змісту дії, у якому точно вказуються її складові операції та їх логічна послідовність.

3. Засвоєні знання про спосіб виконання дії конкретизуються у процесі формування умінь на послідовних етапах.

На початку кожного уроку були введені в ігровій формі п'ятихвилинки «Розвиваю себе», де учні виконували вправи на увагу, пам'ять, мислення *коректуючи індивідуальні, пізнавальні можливості.*

Розвиток емоційно-вольової сфери

Паралельно з роботою над розвитком пізнавальних здібностей учнів, на годинах спілкування формуються уміння володіти своїми емоціями, розуміти емоційний стан інших

людей для створення ситуації успіху в житті. Для цього були розроблені уроки для учнів 2-3 класів, використовуючи практичний посібник Т.М. Цидзіної «Буквар емоцій»

Розробка занять для учнів 2-3 класів

(з використанням посібника Т.М. Цидзіної «Буквар емоцій»)

Однією з складових життєвої компетенції є компетентність у спілкуванні, яка передбачає міцне оволодіння дітьми низкою різнобічних комунікативних умінь та навичок, що в свою чергу тісно пов'язане з емоційним розвитком дітей. Емоції – це своєрідні прояви особистісного ставлення людини до навколишньої дійсності, до інших людей і до самого себе.

Формування емоційного світу дитини починається з перших днів життя і продовжується разом із становленням особистості – від першого плачу і усмішки до широкої гамми виявів позитивних та негативних емоцій. Від емоцій, які найчастіше переживає і проявляє дитина, залежить успіх її взаємодії з людьми, які навколо неї, успіх сприйняття її іншими, а отже, успіх соціального розвитку, соціалізації.

Упровадження даного курсу допомагає у вирішенні проблеми морально-етичної поведінки дітей, більшості учнів притамане чітке розуміння морально-етичних норм при невмінні дотримуватись їх практично.

Причини цього феномену наступні:

- Невміння дітей зауважити і розуміти емоційний стан оточуючих;
- Невміння передбачати наслідки своїх дій чи дій інших людей;
- Розгубленість і безпорадність дитини в неординарних умовах.

Розробка занять спрямована на усунення вище названих причин та реалізується на класних годинах класоводами класу.

Основне завдання занять – формувати цілісну психологічну основу навчання, що забезпечує не лише розвиток особистості, а й можливість її самостійного розвитку в майбутньому. Особливо важливо розпочати вирішувати ці завдання вже в молодших класах школи. Важливим завданням є формування позитивних особистісних характеристик школярів через цілеспрямований розвиток і формування їхньої емоційно-вольової сфери.

Основна завдання: за допомогою раціональних прийомів навчання сформувати в учневі здібності до аналізу, рефлексії для подальшого саморозвитку, самонавчання, самовиховання.

Знайомство з кожною емоцією проводиться у такій послідовності:

- особливості зовнішнього прояву емоції;
- розкриття даної емоції за допомогою художніх та поетичних образів;
- активізація власного досвіду дітей стосовно даної емоції;
- знайомство з прийомами саморегуляції.

Ця система роботи дає змогу повернути увагу дітей до аналізу особистих переживань та до внутрішнього світу оточуючих. За допомогою пізнавальної діяльності й раціональних прийомів навчання у учнів формується здатність до аналізу, рефлексії для подальшого саморозвитку, самонавчання, самовиховання. Класоводи самостійно вибирають тему заняття в залежності від навчально-виховних задач. Заняття проводяться на класних годинах по 45 хвилин протягом навчального року. На заняттях діти вчаться розуміти себе та інших, розвивати пам'ять, увагу, мислення, уяву, спостережливість; набувати навичок конструктивного спілкування. Учні знайомилися з базовими психологічними поняттями: поведінка, спілкування, здібності, характер, пам'ять, мислення, увага, уява.

Мета розроблених занять:

- ✓ розвиток співпереживання, кращого розуміння себе й інших;
- ✓ розвиток умінь бути у злагоді із самим собою;
- ✓ створення можливостей для самовираження;
- ✓ формування навичок конструктивної поведінки;
- ✓ корекція небажаних особистісних особливостей поведінки, настрою;
- ✓ формування толерантності, підвищення самоконтролю під час спілкування;
- ✓ навчання прийомів саморелаксації;
- ✓ формування позитивної мотивації до навчання, позитивної «Я-концепції».

Програма включає в себе 15 занять, в форматі даної статі приведено 3.

Заняття 1

Тема: Подорож у країну Емоцій

Мета: ознайомити з основами «емоційної грамоти», з зовнішнім проявом емоцій.

Вправи

1. Робота з казкою «Для чого людині серце?»
2. Подорож до Емоцій
3. Мімічна гімнастика
4. Гра: «Вгадай емоцію»

Заняття 2

Тема. Чому відрізняються люди від тварин

Мета: в ігровій формі ознайомити учнів з основними відмінностями людей та тварин; розвивати творчу уяву, мислення, розвиток рефлексії.

Вправи

1. Подорож до казкової країни первісних людей.
2. Гра «Тиша».
3. Вправа «Здогадайся по звуку».
4. Гра зі словами «Хто більше».

Заняття 3

Тема. Вчимося говорити компліменти

Мета: показати учням важливість спілкування у розуміння інших людей; розвивати комунікативні уміння.

Вправи

1. Вправа «Айсберг».
2. Ситуація «Зрозуміти іншу людину».
3. Вправа «Хто мене найкраще похвалить?».
4. Вправа «Комплемент».

З конспектами розроблених занять можна познайомитись у методичній розробці автора даної статті.

Ще одним напрямком корекційно-розвивальної роботи є залучення батьків до навчальної діяльності дітей. Протягом молодшого шкільного віку починає складатися новий тип відносин з оточуючими людьми. Безумовний авторитет дорослого поступово втрачається, усе більше значення для дитини починають здобувати однолітки, зростає роль дитячого співтовариства і батьки поступово повинні бути готові до нових відносин з дітьми.

Саме у молодшому шкільному віці мислення стає домінуючим процесом, активно розвивається. Завдяки цьому інтенсивно розвиваються, перебудовуються самі розумові процеси, з іншого боку, від інтелекту залежить розвиток інших психічних функцій.

Як вже зазначалося, рівень розумового розвитку учня тісно пов'язаний з його успішністю, впливає на продуктивність його навчання. Низький рівень розумового розвитку є однією з найбільш часто зустрічаються психологічних причин неуспішності або слабкої успішності.

Знижений рівень розумового розвитку і мала успішність навчальної діяльності впливають на особистісний розвиток школяра, на весь комплекс його особистісних характеристик - мотивацію, самооцінку, рівень домагань, тривожність, вольові особливості, риси характеру; від успішності залежать соціальний статус дитини, міжособистісні стосунки, поведінку в групі

Паралельно з роботою над розвитком пізнавальних здібностей учнів особливу увагу треба приділяти і емоційно-вольовому розвитку учнів.

Вивчивши психолого-педагогічну літературу по проблемі та узагальнивши досвід роботи можна зробити наступні висновки та дати рекомендації для практичних психологів:

1. Проводити діагностичні дослідження з метою виявлення проблемних зон у розвитку молодших школярів.
2. Втілювати у навчальний процес за результатами діагностики рекомендовані заходи, форми і методи роботи, які розглядаються як умови розвитку психологічних процесів та успішного навчання дітей.

3. Використовувати на уроках з різних дисциплін спеціальний комплекс завдань з розвитку пізнавальних процесів, які не порушують структуру уроку в цілому.

4. Проводити інтелектуальні ігри, головною метою яких є розвиток пізнавальних процесів та пізнавальної активності учнів, логічного та творчого мислення, вміння використовувати знання у нестандартних ситуаціях, виховання рис інтелектуального лідера.

5. Провести психологічні семінари з питань, на яких психолог може озброїти педагогів необхідним матеріалом та показати можливості його використання під час занять.

6. Провести батьківські всеобучів, індивідуальних консультацій.

7. Зведення цих умов до постійної роботи, що дає максимальний результат.

Література

1. **Акімова М.К.**, Козлова В.Т. Психологічна корекція розумового розвитку школярів. - М., 2000. - 160с.
2. **Ануфрієв А.Ф.**, Костроміна С.М. Як подолати труднощі в навчанні дітей. - М, 2001. - 272с.
3. **Бардась Н.К.**, Бернер Р.Л., Сильнова Є.С. Правила формування пізнавальних умінь першокласників // Початкова школа, 1988. — № 10.
4. **Битянова М.Р.** Организация психологической работы в школе. М.: Педагогика, 1998. — 298с.
5. **Битянова М.Р.**, Азарова Т.В., Афанасьєва Е.И., Васильєва Н.Л. Работа психолога в начальной школе. – М.: Изд-во «Совершенство», 1998. –352с.
6. **Коробко С.Л.**, Коробко О.І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник.- К.: Літера ЛТД, 2006. – 416 с.
7. **Рогов Е.И.** Настольная книга практического психолога в образовании. – М.: Владос, 1995. – 529с.
8. **Сергєєнкова О.** Самопізнання. Конспекти розвивально-корекційних занять. Психолог № 29 – 32, 2005 р.
9. **Цидзіна Т.М.** «Букварю емоцій». - Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2004.-124с.
10. **Цікава психологія / Упррядник Т.Гончаренко.**- К.: Ред. Загальнопед.газ., 2003 .- 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»)

Психологічні умови сприяння розвитку творчих здібностей дитини

Пруняк Ольга Володимирівна, практичний психолог вищої категорії, методист КЗ «Інноваційно-методичного центру» Криворізької міської ради

На сучасному етапі розвитку нашої країни суспільство вимагає більшої кількості освічених, інтелектуально розвинутих особистостей, висококваліфікованих фахівців. Історією доведено, що найбільшого успіху досягають ті держави, які мають кадри з високою кваліфікацією у різних галузях виробництва. Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на передній план у державній політиці, визначаючи пошук оптимальних методів навчання і виховання обдарованих дітей та молоді, прийоми стимулювання творчої праці, засоби захисту талантів.

Розвиток індивідуальних творчих здібностей – один із значущих процесів, завдяки якому можливе становлення повноцінної особистості. Проблема розвитку здібностей була завжди у центрі дослідницьких пошуків. В дошкільний віковий період відбувається інтенсивне становлення особистості, розкриваються властивості дитини задатки та нахили, формуються можливості для успішного оволодіння дитиною специфічно дитячими видами діяльності.

Як відомо, існують наступні типи творчої діяльності:

- 1) вербально-лінгвістичний (відповідає за уміння писати та читати);
- 2) цифровий (характерний для математиків, програмістів);
- 3) слуховий (музиканти, лінгвісти, мовознавці);
- 4) просторовий (дизайнери і художники);
- 5) фізичний (спортсмени і танцівники);
- 6) особистісний (відповідає за те, що людина говорить сам собі);
- 7) міжособистісний (люди з цим талантом часто стають політиками, ораторами, торговцями, акторами);
- 8) талант навколишнього середовища (цим талантом бувають наділені дресирувальники).

Складність полягає у тому, що сучасному педагогу необхідно постійно демонструвати високий рівень готовності по кожному із зазначених типів творчої діяльності, оскільки під

час занять у класі займаються діти різних рівнів креативності, з різноманітними типами мислення та особистісними здібностями і можливостями.

Творчість – процес народження чогось нового: формулювання нових думок або створення нових концепцій, переживання нових почуттів чи бачення певних образів, які є безпосередніми регуляторами творчих дій. З логіки механізму творчості випливає: якщо він буде хоча б рік без роботи, для його «запуску» потрібна буде величезна сила. Місія родини і школи – розвивати творчість, а це означає – виховувати у дітей інтерес до знань, самостійність у навчанні, вміння використовувати знання в нестандартних ситуаціях, творчо аналізувати, перетворювати знання у гнучкі системи.

Наші колеги з Німеччини легко знайшли вихід з такої ситуації: вони об'єднали творчо обдарованих дітей у спеціальні класи за типами креативності та провели численні практичні стажування педагогів для роботи з обдарованими дітьми за певними спеціалізаціями. Американськими психологами з цього ж приводу було розроблено програму «Astor», яка спрямована на розвиток здібностей педагогів для ефективної роботи з творчими дітьми.

Своєчасне втручання батьків у розвиток здібностей дітей може стати важливим заходом у плані підготовки до творчої участі її у визначеній діяльності або справі. Творчість – це норма дитячого розвитку. Вона може проявитись або так і залишитись у прихованому вигляді – це цілком залежатиме від виховних дій батьків. Творчі здібності дитини знаходять свій розвиток, якщо в сім'ї, родинному середовищі створені сприятливі умови, які можуть стати умовою розвитку таланту.

Науковці впевнені, що створивши особливий психологічний клімат в сім'ї, сприятливі умови для прояву тих чи інших якостей, оптимальне поєднання різних факторів, що впливають на розвиток особистості дитини, можна домогтися істотного підвищення рівня творчих здібностей до багатьох видів діяльності у всіх без винятку дітей. Психологам відомо, що сама дитина, без допомоги дорослого, творити не може, лише в спільній діяльності з ним. Важливим є і те, що творчість може згаснути або не проявитися зовсім, якщо немає виходу на оточуючих, якщо до них не виявлено ніякого інтересу. Важливою умовою у розвитку творчої особистості є прищеплення дитині любові до праці. Засвоєння з дитинства істини, що без зусилля, без ретельності не можна відкрити нічого нового в цьому світі – таке розуміння стає основою правильного формування готовності будь-яку справу виконати якнайкраще.

Ще одним важливим шляхом до розвитку творчих здібностей є співробітництво дітей і вчителя. На думку психологів, для сприяння розвитку творчих здібностей дітей слід використовувати концептуальні складові і в питаннях підготовки педагогів:

- здійснювати комплексний підхід до процесу організації психолого-педагогічного супроводу творчо обдарованої дитини із залученням всіх учасників освітнього процесу: педагогів, адміністрації, батьків;
- визначати зону найближчого розвитку при розробці індивідуальної програми психологічного супроводу учня;
- застосовувати принципи системності і комплексності оцінювання усіх сторін поведінки і діяльності дитини з використанням численних інформаційних джерел і довгострокових спостережень;
- забезпечувати різноманітне включення учня у спеціально-організовані сфери діяльності, відповідно до його інтересів та нахилів;
- проводити ретельну експертизу продуктів діяльності учнів з використанням методу компетентного суддівства і аналіз реальних досягнень творчо обдарованої дитини;
- розвивати системне мислення учнів, використовуючи різні форми роботи під час занять;
- виховувати творчу особистість за умов урахування соціальної сфери життя.

Також необхідно сформулювати найважливіші якості педагога, що сприяють успішній творчій діяльності вихованців:

- володіння навичками швидко визначати тип мислення учня;
- здатність до нестандартного рішення, високий рівень інтелекту;
- швидке включення у різнотипних ситуаціях та орієнтація на вихованця;

- уміння створювати проблемні, нестандартні навчальні ситуації;
- оригінальність у всіх сферах своєї діяльності, творча фантазія, розвинена уява, почуття гумору;
- гнучкість характеру (бути готовим до зміни своїх поглядів та постійного самовдосконалення).

Універсальні творчі здібності – це індивідуальні особливості, якості людини, які визначають успішність виконання ним творчої діяльності різного роду. В основі креативних здібностей людини лежать процеси мислення та уяви. Тому основними напрямками розвитку творчих здібностей у дошкільному віці є:

1. Розвиток продуктивної уяви, який характеризується такими якостями як багатство продукованих образів і спрямованість.
2. Розвиток якостей мислення, які формують креативність; такими якостями є асоціативність, системність мислення.

Дошкільний вік має великі можливості для розвитку творчих здібностей. На жаль, ці можливості з часом незворотно втрачаються, тому необхідно, якомога ефективніше використовувати їх у дошкільному дитинстві. Успішний розвиток творчих здібностей можливий лише при створенні певних умов, що сприяють їх формуванню. Такими умовами є:

1. Ранній фізичний та інтелектуальний розвиток дітей.
2. Створення оточення, що випереджає розвиток дитини.
3. Самостійне рішення дитиною завдань, що вимагають максимального напруження сил, коли дитина добирається до «стелі» своїх можливостей.
4. Надання дитині свободи у виборі діяльності, чергуванні справ, тривалості занять одні справою тощо.
5. Розумна, доброзичлива допомога (а не підказка) дорослих. Комфортне психологічне оточення, заохочення дорослими прагнення дитини до творчості.

Література

1. **Анджейчак А.** Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах/ А. Анджейчак // Обдарована дитина. – 2000. – №5. – С.8-13.
2. **Барко В.** Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навально-виховному процесі: методичні рекомендації /В. Барко, В. Панок, С. Лазаревський. – Тернопіль, 2000. – 85 с.
3. **Волобуєва Т.Б.** Розвиток творчої компетентності школярів /Т.Б. Волобуєва // Управління школою. – Харків, 2005. – 110 с.
4. **Голуб Т.** Виховуємо обдарованих дітей (Батьківський катехізис, або Закони розумно-організованого сімейного виховання школярів) /Т. Голуб //Завуч. – 2004. – №22. – С.47-5

Вчуся бути розумним (корекційна програма)

Резнікова Ліна Анатоліївна, практичний психолог-методист Новомосковської середньої загальноосвітньої школи №6

Виключно велику роль в житті і діяльності людини грає його пізнавальна сфера, що включає в себе сукупність психічних процесів: увага, відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, мислення, мова, уява. Ці процеси виступають своєрідними інструментами пізнавальної, а також і інших видів діяльності, обслуговуючи їх і забезпечуючи їх ефективність. У молодшому шкільному віці продовжують розвиватися основні пізнавальні властивості і процеси (сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення і мовлення). Наприкінці його вони перетворюються на вищі психічні функції, яким властива довільність і опосередкованість. Цьому сприяють основні види діяльності дитини цього віку у школі і вдома: навчання, спілкування, гра, художня діяльність, праця та ін.

Дана програма створена для допомоги учням, які за результатами діагностики готовності до школи мають недостатній рівень розвитку пізнавальних функцій.

Корекційна програма призначена для розвитку уваги, пам'яті, мислення, уяви, самоконтролю та довільності поведінки а також, що дуже важливо для першокласників, для тренування дрібної моторики руки. Всі ці якості необхідні дитині не лише в навчальній діяльності, але й для становлення її особистості в цілому.

Програма складається з серії спеціально організованих занять, складених з урахуванням рівня розвитку дітей, їх вікових особливостей. Більшість вправ корекційної програми спрямована на розвиток кількох функцій.

Розвивальні знання і вправи подані в ігровій формі. Першокласники захоплено грають у будь-які ігри, тому завдяки використанню ігрової форми діти навіть не помічають, що їх чогось навчають і що у них щось розвивають. Але, непомітно для себе, під час такої гри діти порівнюють, узагальнюють, запам'ятовують, вирішують логічні задачі, розвивають увагу та дрібну моторику.

Практичне значення роботи полягає у тому, що розвивально-психокорекційна програма розвитку пізнавальних здібностей дітей може бути застосована практичними психологами освітянської галузі.

Мета програми: адаптація до навчання у школі шляхом розвитку пізнавальних функцій, довільності поведінки та дрібної моторики руки.

Для цього необхідно вирішити такі завдання:

- формувати довільність уваги і сприйняття;
- вчити працювати за алгоритмом (3-4 кроки);
- розвивати дрібну моторику і зорово-просторову координацію;
- розвивати конструктивні форми поведінки, спілкування і співпраці;
- навчити прийомам релаксації з метою здійснення рухового контролю;
- навчити спрямованої рухової активності.

Форма роботи: групова та індивідуальна.

Предмет корекції: мислення, увага, пам'ять, уява.

Об'єкт корекції: учні 1-х класів.

Об'єм програми: 10 занять. В даній статті описано 3 заняття.

Методи: ігрові вправи, рухливі ігри, завдання з картинками, загадки.

Заняття 1.

Мета: знайомство, розвиток навичок невербальної взаємодії, емпатії.

Повідомлення загальної мети роботи групи: психолог повідомляє, що вони будуть зустрічатися разом на спеціальних цікавих заняттях, які не будуть схожі на уроки. На цих заняттях можна буде грати в різні ігри, малювати, взнавати про себе багато цікавого і корисного.

Гра «Знайомство»

Кожній дитині пропонується обрати для себе ім'я, яким би вона хотіла називатися. Дітям пояснюється, що на це ім'я до неї будуть звертатися під час занять усі інші діти. Після того, як діти повторять всі імена по колу, їм пропонується виготовити для себе бейджик з написаним на ньому ім'ям та намальованим символом у вигляді піктограми.

Гра «Країна імен»

Діти уявляють собі Країну імен, де всі імена перетворилися на тваринок. Пропонується розповісти про свою тваринку, назвавши її ласкавим словом, яке б починалося на букву свого імені. Наприклад: «Мене звуть Лариса. Моє ім'я схоже на ласкаву лисичку».

Рухлива гра «Ціль»

Учні сідають на стільці у коло. Кожен мовчки обирає собі «ціль» — інший стілець, на який би він хотів пересісти. Потім, з заплющеними очима всі разом починають рухатися до своєї цілі. Досягти мети – означає сісти на обраний стілець. Якщо стілець-ціль зайнятий, то учень продовжує шукати інший вільний стілець, і той, хто вже сидить поруч із пустим стільцем, може постукати по ньому, допомагаючи знайти вільне місце.

Вправа «Бабуся складає в свою валізу...»

Психолог починає розповідь: «Бабуся складає в свою валізу... гребінець», а наступний гравець має повторити вже сказане, додавши свій предмет: «Бабуся складає в

свою валізу... гребінець... і хусточку» і т.д. Гра триває доти, доки ряд не стає таким довгим, що його вже не можна відтворити.

Вправа «Слухай оплески»

Діти вільно рухаються по колу, коли ведучий плескає в долоні певну кількість разів, усі приймають відповідну позу (на 10-20 с).

Кількість оплесків	Поза дітей
1	Поза «лелеки» (дитина стоїть на одній нозі)
2	Поза «жабки» (дитина присідає)
3	Діти продовжують рух по колу

Етюд «Посмішка по колу»

Усі беруться за руки і «передають» посмішку по колу: кожна дитина повертається до свого сусіда праворуч чи ліворуч і, побажавши щось хороше та приємне, посміхається йому. При цьому можна образно «взяти посмішку» в долоні і обережно передавати її по колу, з рук в руки. Така форма прощання може стати традиційним ритуалом за час роботи групи. Психолог цікавиться враженнями дітей від заняття, дякує групі за роботу та запрошує на наступну зустріч.

Заняття 2.

Мета: розвиток основних якостей уваги, пам'яті, мислення, уяви.

Вправа «Чотири стихії»

Гравці сидять у колі. Ведучий домовляється з ними, що на вимовлене ним слово:

- «Земля» - всі повинні опустити руки вниз;
- «Вода» - витягнути руки вперед;
- «Повітря» - піднести руки вгору;
- «Вогонь» - виконувати обертальні рухи витягнутими вперед руками. Хто помилився вибуває з гри.

Вправа «Закінчи речення»

Діти сідають у коло. Психолог кидає м'яч та говорить початок речення. Дитина, яка зловила м'яч, має закінчити речення й повернути м'яч ведучому.

Варіанти речень:

Лимон кислий, а цукор...

Собака гавкає, а кіт...

Уночі темно, а вдень...

Трава зелена, а небо...

Узимку холодно, а влітку...

Усі їдять ротом, а слухають...

Уранці ми снідаємо, а вдень...

Пташка літає, а змія...

Човен плаває, а машина...

Ти дивишся очима, а дихаєш...

У людини дві ноги, а у собаки...

Узимку йде сніг, а літом...

Ти читаєш очима, а пишеш...

В Україні говорять українською, а в Англії...

Балерина танцює, а піаніст...

Дрова пиляють, а цвяхи...

Співак співає, а будівельник...

Композитор пише музику, а музикант...

Вправа «Не пропусти рослину»

Гравці сідають у коло та уважно слухають слова, які говорить психолог. Щоразу, коли серед слів трапляється назва рослини, діти мають встати та одразу сісти знову.

Варіанти слів: дорога, тигр, береза, літак, пшениця, троянда, змія, дуб, лялька, гриб, школа, шипшина, ромашка, рама, дім, машина, малина, тополя, потяг, мурашка, ваза,

гвоздика, цвях, музей, театр, гра, верба, іволга, горобець, баобаб, каштан, пальма, намет, кіно, кенгуру, ківі, хокей, місто, собака, банан, волошка, глечик, молоко, тюльпан, гарбуз, теремок, ліс, ялинка, сосна, дорога, книга, мистецтво, музика, осика, балет, капці, паркет, плющ, кульбаба, мімоза.

Гра проводиться двічі. Діти, які двічі помилилися вибувають з гри. Гра триває доти, поки залишиться одна дитина (чемпіон).

Вправа «Молекули»

Учні рухаються в хаотичному порядку, не торкаючись один одного, без будь-якої взаємодії, уявляючи себе «молекулами» одного тіла. Психолог дає команду продовжувати рух, але оновлює завдання. Учні повинні, зустрічаючись один з одним, на короткий час зупинитися і, дивлячись в очі один одному, намагатися згадати, якою тваринкою уявляла себе ця дитина на попередньому занятті.

Вправа «Агент 007»

Психолог пропонує дітям підвестися і подивитися на 2-3 перших парти впродовж 20 с і запам'ятати розташування предметів на них. Далі учасники виходять із класу, а «власники» парт змінюють розташування 2-3 предметів. Після повернення потрібно розставити все, як було.

Вправа «Тінь»

З групи вибирають двох дітей, один – «мандрівник», другий – «тінь», решта – глядачі. «Мандрівник» іде через поле, а за ним позаду на 2-3 кроки – його «тінь», яка намагається скопіювати рухи. Бажано стимулювати «мандрівника» для виконання різних рухів: зірвати квітку, подивитися в далечінь, присісти, пострибати на одній нозі тощо.

Етюд «Посмішка по колу».

Заняття 3.

Мета: розвиток основних якостей уваги, пам'яті, мислення, уяви.

Вправа «Мої ручки рацьовиті»

Намалювати на папері одночасно правою рукою коло, а лівою – квадрат. Потім навпаки: лівою – коло, а правою – квадрат.

Вправа «Графічний диктант»

Кожній дитині ведучий показує звідки починати роботу на аркуші паперу в клітинку.

Починає диктувати: одна клітинка вгору, одна клітинка праворуч, одна клітинка донизу. Одна клітинка праворуч, одна клітинка вгору, одна праворуч, одна донизу, а тепер продовж далі візерунок, який в тебе вийшов.

Вправа «Слухай і почуй»

Учням пропонується уважно слухати слова, які говорить психолог, і плескати у долоні щоразу, коли трапляється назва тварини.

Увага! Почали: шафа, собака, кінь, ліжка, кіт, потяг, горобець, машина, ворона, книжка, корова, коза.

Учнів просять підвестися, коли вони почують назву рослини. Слід повторити, що не треба плескати, а підводитися й реагувати не на тварину, а на рослину.

Увага! Почали: дорога, тигр, береза, пшениця, літак, троянда, змія, дуб, лялька, гриб, школа, ромашка.

Запропонувати учням підносити руку, коли почують назви професій.

Увага! Почали: вазон, вчитель, лікар, куртка, продавець, лілія, пекар, комп'ютер, машиніст, корова, суддя, футболіст.

Присідаємо, коли називатимуть казкових персонажів.

Увага! Почали: стежка, мама, Колобок, Попелюшка, листоноша, Дюймовочка, папуга, Баба-Яга, автобус, Рукавичка, Круть та Верть, вікно.

Вправа «Графічний диктант»

Дітям показати, звідки починати писати диктант. Психолог диктує:

- Одна клітинка вгору, одна клітинка праворуч, одна донизу, одна клітинка праворуч, одна вгору, одна праворуч, одна донизу. А тепер продовжуйте самостійно.
- Одна клітинка вгору, дві клітинки праворуч, одна донизу, дві вправо, одна вгору, дві клітинки праворуч, одна донизу...

Вправа «Багато-один»

Діти сідають у коло. Психолог, кидаючи м'яч, називає слово в множині. Дитина, повертаючи м'яч, - в однині.

Варіанти слів: коти, граки, ряди, мости, стовпи, сліди, будинки, кроти, коси, очі, шафи, шарфи, слони, сади, кущі, носи, гриби, столи, банти, брати, гноми, годинники, болти, глечики, гривні, зонти.

Етюд «Посмішка по колу»

Усі беруться за руки і «передають» посмішку по колу: кожна дитина повертається до свого сусіда праворуч чи ліворуч і, побажавши щось хороше та приємне, посміхається йому. При цьому можна образно «взяти посмішку» в долоні і обережно передавати її по колу, з рук в руки. Психолог цікавиться враженнями дітей від заняття, дякує групі за роботу та запрошує на наступну зустріч.

Дитинство є дуже важливим періодом у розвитку людини. У дитячому мозку відбуваються швидкозмінні процеси. Гра – це добровільна, своєрідна діяльність дитини. У грі вона росте, розвивається. Гра охоплює все: рух, мислення, нові інформації, новий досвід, комунікацію, працю, розвагу, послух правилам, є середовищем для розвитку фізичного, розумового, суспільного, розвитку характеру дитини. Треба визнати той факт, що усупільнення дитини відбувається у великій мірі завдяки іграм за правилами. Дотримання правил у грі, їх належне розуміння, приходить повільно, має особливе значення у процесі морального розвитку дитини, її закономірного, заснованого на вимогах справедливості мислення, дружнього ставлення до інших.

Ігри мають особливе значення не тільки для однієї дитини чи організованої групи, але й для всього суспільства. Батьки й педагоги повинні постійно пам'ятати слова В. Сухомлинського: «Дитина має справжнє емоційне і інтелектуальне життя тільки тоді, коли вона живе в світі ігор, казки, музики, фантазії і творчості. Без цього вона не краща за зів'ялу квітку» Ігровими заняттями можна вивчити все: мову, історію, географію, культуру, техніку тощо. Але найважливіше те, що в ігровій ситуації формується характер.

Література

1. **Барташнікова І.**, Барташніков О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення дітей. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 79с.
2. **Барташнікова І.**, Барташніков О. Розвиток уваги та навиків навчальної діяльності. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 46с.
3. **Барташнікова І.**, Барташніков О. Розвиток сенсорних здібностей і пам'яті. – Тернопіль: Богдан, 1998. – 70с.
4. **Виготський Л.С.** Уява і творчість у дитячому віці. - М., 1995.
5. **Дьяченко О.М.** Уява дошкільника. - М., 1986.
6. **Єніна Л.** Гімнастика розуму.//Палітра педагога. – 2002. - №4. – С.24-25
7. **Зайка Є.В.** Комплекс інтелектуальних ігор для розвитку мислення учнів // Питання психології. - 1990, № 6. - С.86 -82.
8. **Коробко С.** Особливості розвитку пам'яті учнів.//Початкова школа. – 1999. - №2. – С.12-15
9. **Керівництво** практичного психолога. Готовність до школи: розвиваючі програми / За ред. І.В. Дубровиной. - М., 1995.
10. **Мальцева К.П.** План тексту як смислова опора запам'ятовування у молодших школярів // Питання психології пам'яті. - М., 1958. - С.87 - 109.
11. **Потапова Т.** Ігри-криптограми.//Палітра педагога. – 2002. - №3. – С.20-21
12. **Явоненко М.** Розвиток уяви та літературних здібностей молодших школярів.// Початкова школа. – 2003. - №3. – С.16-17
13. **Яковлева Є.Л.** Діагностика та корекція уваги і пам'яті школярів // Маркова А.К., Лідерса А.Г., Яковлева Є.Л. Діагностика та корекція розумового розвитку в шкільному та дошкільному віці. - Петрозаводськ, 1992. - С.146 - 179.
14. **Яковлева Є.Л.** Діагностика та корекція уваги і пам'яті школярів // Маркова А.К., Лідерса А.Г., Яковлева Є.Л. Діагностика та корекція розумового розвитку в шкільному та дошкільному віці. - Петрозаводськ, 1992. - С.146 - 179.

Роль практичного психолога у процесі інтеграції дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі

Шолом Юлія Володимирівна, спеціаліст вищої категорії, практичний психолог Криворізької загальноосвітньої школи I – III ступенів №130

Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі є реальністю нашого часу. У 2016 – 2017 навчальному році у КЗШ № 130 навчається: 17 дітей з інвалідністю, 11 дітей за індивідуальною формою навчання, 40 учнів у класах ІПК.

Представивши дану кількість дітей у діаграмі, порівняно із загальною кількістю дітей у закладі (1267 учнів), 5% ніби і не багато, але перед нами 66 життів, переповнених фізичними та психологічними труднощами.

Усвідомлення переваг і ризиків – головна умова успіху в цій непростій справі інтеграції, яка потребує відмови від деяких стереотипів та оволодіння новими формами роботи. І це стосується всіх учасників педагогічного процесу.

Як підтверджують статистичні дані, нині в умовах так званої вимушеної та стихійної інтеграції в масових загальноосвітніх закладах перебуває значна кількість дітей з особливостями психофізичного розвитку. Відповідно, проблеми їх навчання, виховання, надання соціальної допомоги потребує нагального вирішення.

Для успішного входження в суспільство таких дітей необхідна організація їх навчання і виховання в інтегрованих умовах, що забезпечить соціальний, емоційний та когнітивний розвиток кожної дитини з особливостями психофізичного розвитку з тим, щоб вона відчувала себе повноцінним учасником соціального життя.

Головною метою соціальної інтеграції в умовах загальноосвітнього закладу є створення умов для особистісного розвитку дитини, її творчої самореалізації та можливості бути корисною іншим людям.

Діти з особливостями психофізичного розвитку, як правило, мають труднощі соціальної адаптації, що обмежує можливість їх інтеграції в соціумі. Кожна дитина – особлива, це беззаперечно. Але все ж є діти, про яких говорять «особливі» не для того, щоб підкреслити унікальність здібностей, а задля того, щоб відмітити ті особливі потреби, які відрізняють їх від інших дітей. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти решти людей. Саме цей принцип є основним в організації психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Основним своїм завданням в контексті забезпечення навчання дітей з особливими освітніми потребами бачу створення особливої емоційно-когнітивної (пізнавальної) установки щодо «особливої дитини», а саме: в освітньому закладі має домінувати не жаль до такої дитини, а турбота, емпатійність, чуйність і тактовна взаємодія, з одного боку, а з іншого – ставлення до неї як до рівноправного члена колективу.

Соціально-психологічна робота з «особливою дитиною» спрямовується на досягнення головної мети – підготувати її до самостійного життя. Щоб забезпечити загальний успіх справи, слід з повагою ставитись до всіх і вдумливо та наполегливо працювати на користь дитини.

Навчання та виховання дітей з особливими потребами ставить перед освітнім закладом два серйозних запитання: «Як допомогти їм нормально розвиватись?» і «Як звести до мінімуму можливі негативні наслідки сумісного навчання з іншими дітьми?»

У розв'язанні цих завдань у системі освіти вирішальну роль відіграє, насамперед, психологічна служба кожного конкретного закладу освіти. Зокрема, практичний психолог і соціальний педагог сприяють розвиткові соціальних умінь школярів, а також надають належну моральну підтримку сім'ям дітей, їхнім рідним і вчителям, допомагають долати складні життєві ситуації.

Шкільний психолог є експертом у проведенні як оцінювання розвитку, так і перспектив ситуації найближчого розвитку. Він розробляє індивідуальні або групові рекомендації, бере участь у розробці навчальних планів, здійснює психологічну підтримку батьків. Психолог допомагає визначити чинники, які негативно впливають на здатність дітей

до навчання і самоконтролю. Оскільки розвиток та виховання дитини з особливими потребами потребує спеціальних знань про захворювання, його наслідки, потенційні можливості дитини, важливим є належна організація роботи мультидисциплінарної команди фахівців у навчальному закладі.

З метою впровадження системи психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в умовах загальноосвітнього навчального закладу, суттєвим є організація і здійснення комплексного підходу, який потребує проведення необхідних психосоціальних та педагогічних заходів, а саме:

1. Оформлення документації для здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами:

- банк даних дітей відповідно до особливостей та наявних порушень;
- картки здоров'я і розвитку дитини;
- психологічна картка індивідуального розвитку дитини;
- соціальний паспорт сім'ї, в якій виховується дитина;
- щоденник спостереження за дитиною в навчальному закладі.

2. Психодіагностичний етап:

- діагностика рівня розвитку дітей: виявлення індивідуальних особливостей психічного, фізичного, інтелектуального розвитку; рівня розвитку психічних процесів; діагностики соціальної зрілості, інтелекту, стилю взаємодії педагогів і батьків з дитиною;
- тестування та анкетування педагогів та батьків; вивчення особливостей сім'ї, в якій виховується дитина;
- психолого-педагогічне спостереження за особливостями соціальної взаємодії учнів у школі з дітьми з особливими освітніми потребами.

3. Розробка та затвердження індивідуальних програм навчання і розвитку з рекомендаціями для педагогів і батьків, розроблених за участі різних фахівців (лікаря, психолога, соціального педагога, педагога-дефектолога, учителя-логопеда).

4. Забезпечення корекційно – розвивальної роботи

Одним із видів – стала інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у освітньо-виховний простір через участь у спільних святах.

Інтегровані дитячі свята – один з видів тимчасової інтеграції. У ході таких розваг діти, самі того не помічаючи, вчаться спілкуватися, дружити, приймати один одного такими, які вони є.

В ході свята діти беруть участь у спільних іграх, змаганнях, танцях. Більш низький, у порівнянні зі здоровими дітьми, освітній рівень дітей з відхиленнями у розвитку не повинен бути перешкодою для їх спільної діяльності. Саме інтеграція допомагає дітям з особливими потребами ставати більш відкритими, менш агресивними, в їх настрої частіше переважають позитивні емоції. У дітей складаються дружні взаємини, які є передумовою прийняття формування почуття толерантності по відношенню до дітей з особливими потребами. Проводячи інтегровані дитячі свята і розваги, діти вчаться спілкуватися, розуміти і приймати один одного. Такі спільні свята корисні і звичайним дітям, вони розвивають у них моральні якості, вчать їх доброті, співпереживанню, бажанню допомагати людям з особливими потребами. Такий досвід нерідко сприяє зростанню їх самооцінки і розвитку навичок міжособистісного спілкування, прокладає шлях до формування відносин з безліччю людей, що живуть по сусідству, рідними і близькими.

5. Моніторинг результативності, котрий передбачає застосування наступних методів:

- дидактичного – вивчення результативності різних сторін навчально-виховного процесу;
- виховного – визначення ефективності виховного процесу, системи взаємостосунків його учасників;
- соціально-психологічного – спостереження за системою колективно-групових взаємовідносин, за характером психологічної атмосфери педагогічного колективу, психологічного стану дітей, батьків;
- медичного – відстеження динаміки стану здоров'я дитини з особливими потребами.

У класах, де навчаються учні з різними рівнями розвитку та здібностями, педагоги мають підтримувати один одного у застосуванні найефективніших стратегій навчання. Якщо у

школі створено доброзичливу, невимушену атмосферу, якщо тут визнають унікальність кожного (і педагога, і учнів) та підтримують їх, це суттєво підвищує ефективність навчання.

Залучення до масових навчальних закладів дітей з особливими потребами вимагає від усіх учасників цього процесу певного перегляду традиційних поглядів щодо мети, функцій, організації роботи закладу. Проте до найактуальніших проблем успішної реалізації навчання дітей цієї категорії належить питання професійної підготовки педагогів, котрим слід опанувати відповідні знання та навички.

Уміння налагодити партнерські стосунки з батьками такої дитини – також одна із складових успіху. При цьому слід пам'ятати, що дуже часто не лише дитина стає аутсайдером, а й самі батьки, замикаючись у своєму горі. Крім того, вони дуже чутливі до найменшої критики на адресу своєї дитини; їхній метод виховання часто проявляється в гіперопіці, що обмежує активність дитини, не дає їй виявити ініціативу, самоствердитися, формує егоцентричні установки. Тому психологам, і вчителям дуже важливо показати батькам можливості розвитку їхньої дитини, що їй під силу зробити самій, а в чому слід допомогти. Запорукою добрих стосунків між сім'єю і школою є некритичне ставлення і повага. Батьків також обов'язково треба залучати до освітньо-виховного процесу, запрошувати брати участь у складанні індивідуального навчального плану.

На етапі профілактично-просвітницької роботи психологічна служба розкриває загальні проблеми психічного розвитку дітей з особливими потребами. Знайомить батьків з прийомами реагування на особливості поведінки як їх дитини, так і її однолітків.

Головне завдання психолога, соціального педагога у роботі з сім'єю дитини з особливими потребами полягає в тому, щоб батьки змогли побачити реальну перспективу розвитку своєї дитини, з'ясували можливі труднощі соціального розвитку, які виникають у певні вікові періоди, а, також, визначити свою роль у процесі психолого-педагогічного супроводу дитини. Окрім того, психолог повинен допомогти батькам в коректній і тактовній формі позбавитися від ілюзій в плані майбутнього дитини. Разом з тим психолог повинен посилити віру батьків у можливість і перспективи розвитку дитини, в те, що правильно організований корекційний вплив дозволить оптимізувати подальший інтелектуальний і особистісний розвиток дитини.

Окрема робота проводиться з батьками, дітям яких рекомендовано отримати психолого-медико-педагогічну консультацію. Батьки, які приходять на ПМПК повинні знати причину своїх відвідувань, проблему дитини, коло можливих рекомендацій і особливості подальшого освітнього маршруту дитини. Тільки в такому випадку фахівці ПМПК отримують можливість говорити з батьками без попередньої підготовки: пояснення відповідності діагностичних результатів віковій нормі, спектру освітніх послуг населеного пункту, області.

Особливе значення має попередня робота з батьками по ситуації обстеження. В умовах обстеження дитини батьки подумки ставлять себе на місце дитини: промовляють відповіді, намагаються розглядати картинки, приписують дітям власні емоційні переживання. Психолого-педагогічна підтримка батьків є життєво необхідною, тому що саме від батьків та їх внеску в процес виховання та навчання залежить повноцінний розвиток дітей з обмеженими можливостями. Батькам надаються практичні поради щодо нагляду за дітьми, пояснення та рекомендації щодо вирішення повсякденних проблем, пов'язаних з вихованням, знайомлять з досвідом інших батьків. Основні форми групової роботи з батьками в цьому напрямку: проведення семінарів, консультацій, лекцій, зборів тощо. Одночасно взаємодія організовується і в індивідуальній формі (індивідуальні бесіди та індивідуальне консультування).

Результати інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти:

- Діти адаптуються в суспільстві.
- Вільно спілкуються з однолітками та дорослими.
- Учні толерантно ставляться до дітей з особливими потребами, не акцентують увагу на їх фізичних вадах;
- Підвищується самооцінка, зменшуються показники тривожності і агресивності.

- У дітей з'являється мета в житті, віра в майбутнє, вони займають активну життєву позицію, приймають участь у конкурсах, акціях, виступають на святах, різних позакласних заходах, реалізують свої здібності, мають своє хобі – бісероплетіння, вишивка, тощо.

Література

1. **Аспекти** аналітичної діяльності працівника психологічної служби. Методичні рекомендації. / упорядники: Марухина І.В, Кондратенко Л.О., Растроста Г.Б., Сагайдак О.Б. – Суми, 2011. – 30
2. **Білозерська І. О.** Реалізація компетентнісної парадигми у роботі з батьками дітей із порушеннями психофізичного розвитку // Особлива дитина: навчання та виховання. Дефектологія. №4 - К. 2011
3. **Діти з особливостями розвитку в звичайній школі** [автор-укладач Л.В.Туріщева]. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 111, [1] с. – (Серія «Психологічна служба школи»)
4. **Діти з особливими потребами в школі: Психолого-педагогічний супровід** / Романова О. та ін.. – К.: Шк. Світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»)
5. **Колупаєва А.А.** Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія - К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.: іл. – (Серія «Інклюзивна освіта»)
6. **Майковська О.Є.** Рекомендації щодо роботи з дітьми, які мають порушення інтелектуальної сфери // Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі: метод. Посібник // [за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової]. – Чернівці: Технодрук, 2009.
7. **Оклей-Проданюк О.В.,** Собкова С.І. Організація роботи практичного психолога з сім'ями дітей в закладах інтернатного типу // Науково-методичний вісник. Випуск 6 «Психологічна служба»/ [укл. Романовська Д.Д., Собкова С.І.]. – Чернівці: Технодрук, 2008.
8. **Обухівська А. Г.** Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Обухівська А., Ілляшенко Т., Жук Т. – К.: Редакція загальнопед. газет, 2012. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
9. **Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі: метод. посібник** / за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. – Чернівці: Технодрук, 2009. – 196 с.
10. **Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навчально – методичний посібник** / [за заг. ред. Колупаєвої А.А.]. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX» – 2010 – (Серія «Інклюзивна освіта»: у 9 книгах).
11. **Романовська Д.Д.** Психологічний супровід процесу інтеграції у суспільство дітей з особливими потребами / Д.Д. Романовська // Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі: метод. посібник / за ред. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. – Чернівці: Технодрук, 2009.

Симптоматический опросник самочувствия (СОС)

// Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. — СПб.: Питер, 2009. — 336 с.-(Серия «Практикум»).

Инструкция: предлагаемый опросник выявляет особенности вашего самочувствия в данный период времени. Вам необходимо однозначно ответить на 42 вопроса: либо «да», либо «нет».

№ п/п	Утверждение	Да	Нет
1	Меня мало интересуют окружающие меня люди и их жизнь		
2	Я часто не могу избавиться от некоторых навязчивых мыслей		
3	У меня часто меняется настроение		
4	Меня укачивает в любом виде транспорта		
5	Я плохо сплю и встаю с большим трудом		
6	В одиночестве у меня часто появляются тоска или тревожные мысли		
7	Я часто принимаю успокаивающие или стимулирующие средства		
8	Как правило, меня утомляет общение с другими людьми, я стремлюсь к уединению		
9	Я часто испытываю трудности в управлении своими мыслями и желаниями		
10	Я не жду ничего хорошего в моей будущей жизни		
11	Иногда у меня бывают головокружения или слабость в теле		
12	Часто я долго не могу заснуть		
13	Иногда я испытываю тревогу или страх на большой высоте		
14	Обычно мне трудно отключиться даже от мелких конфликтов и текущих неприятностей на службе (на работе)		
15	Мне приходится общаться со многими людьми, которые меня раздражают или выводят меня из состояния равновесия		
16	Как правило, мне трудно сконцентрироваться на одном деле или действиях		
17	Иногда я принимаю успокаивающие или возбуждающие средства		
18	Меня укачивает в некоторых видах транспорта		
19	По утрам я часто чувствую себя разбитым		
20	Я опасаясь, что окружающие могут прочесть мои мысли		
21	Иногда я принимаю снотворное		
22	Физические упражнения и спорт меня не привлекают		
23	В деловом общении я часто не успеваю сказать все, что хочу		
24	У меня часто бывает плохое настроение		
25	Иногда меня беспокоят приступы одышки или сердцебиения		
26	Я часто просыпаюсь по ночам		
27	Иногда я испытываю тревогу или страх в темноте и в закрытых помещениях		
28	Лучший способ решения сложного вопроса — «утопить» его в вине		
29	После рабочей недели я предпочитаю отдыхать в одиночестве и без физических нагрузок		
30	У меня бывают мысли, от которых мне трудно избавиться		
31	Мое настроение часто меняется в течение дня без явных причин		
32	Иногда у меня бывают приступы дрожи или жара		
33	У меня бывают страшные сновидения		
34	У меня бывают навязчивые страхи		
35	После сильных стрессов я предпочитаю «забыться» и «отключиться» от всего		
36	Физические упражнения редко дают мне бодрость и энергию		
37	Часто я не могу упорядочить мои мысли и сконцентрироваться на главном		
38	Мое настроение очень изменчиво и зависит от внешних обстоятельств		
39	Иногда у меня возникают неприятные ощущения в разных частях тела		
40	Иногда у меня бывают снохождения		
41	Я постоянно испытываю тревогу и ожидаю неприятностей		
42	Я постоянно принимаю успокаивающие или возбуждающие средства, чтобы нормализовать свое состояние и лучше приспособиться к жизненным обстоятельствам		

Обработка и оценка результатов.

Ответы «да» — 1 балл, «нет» — 0 баллов. В соответствии с «ключом» подсчитываются суммы баллов по каждой шкале и общее количество набранных баллов — **суммарный показатель невротизации.**

До 15 баллов. Высокий уровень психологической устойчивости к экстремальным условиям, состояние хорошей адаптированности.

16–26 баллов. Средний уровень психологической устойчивости к экстремальным условиям, состояние удовлетворительной адаптированности.

27–42 балла. Низкая стрессоустойчивость, высокий риск патологических стресс-реакций и невротических расстройств, состояние дезадаптации.

«Ключ»

Названия шкал	Утверждения-симптомы	К-во баллов
Истощение психоэнергетических ресурсов (психофизическая усталость)	1, 8, 15, 22, 29, 36	
Нарушение воли	2, 9, 16, 23, 30, 37	
Эмоциональная неустойчивость	3, 10, 17, 24, 31, 38	
Вегетативная неустойчивость	4, 11, 18, 25, 32, 39	
Нарушения сна	5, 12, 19, 26, 33, 40	
Тревога и страхи	6, 13, 20, 27, 34, 41	
Дезадаптация (склонность к зависимости)	7, 14, 21, 28, 35, 42	